
היבטי מגדר ומין בתוכניות הלימוד ברפואה ובמקצועות הבריאות

מוגש למועצה לקידום נשים במדע ובטכנולוגיה:

ד"ר שרון רשי-אלקלס, יושבת ראש המועצה

ד"ר מיכל סלע, ראשת ועדת בריאות ומגדר

ד"ר שלומית ליר, יועצת אקדמית למועצה

חוקרות מוסד שמואל נאמן:

אורלי נתן, ורד גלעד, ציפי בוכניק, ד"ר דפנה גץ

אוגוסט, 2021

המחקר נערך בהזמנת המועצה לקידום נשים במדע וטכנולוגיה

ועדת בריאות ומגדר

צוות עבודה בראשותה של גב' ענת פנטי

הצוות ניסח את שאלות המחקר, סייע בהפצת הסקר וליווה את המחקר בכל אחד משלביו
תודה לכל חברות הצוות

1	תקציר
5	1 מבוא
6	1.1 מטרת המחקר
7	1.2 מערך המחקר
7	2 מתודולוגיה
7	2.1 מיפוי של קורסים ברפואה ובמקצועות הבריאות הכוללים את תחום המגדר
8	2.2 בחינת מידת השילוב של היבטי מגדר וזהות בלימודי רפואה ובמקצועות הבריאות
9	3 סקירה בינלאומית של בתי ספר מובילים לרפואה
9	3.1 הקדמה
10	3.2 סקירת ארבע האוניברסיטאות הנבחרות
18	3.3 סיכום
19	4 ממצאים ממאגר המידע בנושא היבטי מין, מגדר וחברה
19	4.1 מבנה המאגר
19	4.2 ניתוח הסילבוסים
21	4.3 תכני הסילבוסים
28	4.4 מילות מפתח
29	4.5 סיכום וניתוח של התכתבויות משמעותיות
30	5 ממצאי שאלון בנושא היבטי מין ומגדר בקורסים ברפואה ובמקצועות הבריאות
30	5.1 מאפיינים דמוגרפים של אוכלוסיית המחקר
30	5.2 ממצאי הסקר לשאלות בנושאי מודעות מגדרית ומודעות לסוגיות מגוון
47	6 סיכום והמלצות
48	7 נספחים
48	7.1 נספח א': שיחה עם ד"ר אהובה ספיץ, ראשת תוכנית הסיעוד במכללת לב
49	7.2 נספח ב': שאלון בנושא היבטי מין ומגדר בקורסים ברפואה ובמקצועות הבריאות
53	7.3 נספח ג': נושאים מומלצים לתוכניות הלימוד לפי מוסדות אקדמיים ותחומים
58	7.4 נספח ד': רשימת הקורסים/מרצה/מנחה/סדנה שתרמו משמעותית להבנת הבדלי מין ומגדר
62	7.5 נספח ה': הערות והצעות נוספות

6	איור 1: מדד המגדר - רמת המגדר המקצועי בתחום הבריאות – רפואה וסיעוד, 2012-2018
28	איור 2: ענן מילים של מילות המפתח כפי שעלו מהסילבוסים
31	איור 3: המידה שבה תוכניות הלימודים עוסקות בסוגיות הקשורות להטמעת היבטי מין ומגדר במחקר, באבחון ובטיפול, סה"כ ולפי מגדר
32	איור 4: המידה שבה תוכניות הלימודים עוסקות בסוגיות הקשורות להטמעת היבטי מין ומגדר במחקר, באבחון ובטיפול, לפי מוסד תואר ותחום לימודים
33	איור 5: המידה שבה תוכניות הלימודים עוסקות בסוגיות הקשורות להטמעת היבטי מין ומגדר במחקר, באבחון ובטיפול, לפי ותק בעבודה
33	איור 6: המידה שבה תוכניות הלימודים מכינות את הבוגרים/בוגרות לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע, סה"כ ולפי מגדר
34	איור 7: המידה שבה תוכניות הלימודים מכינות את הבוגרים/בוגרות לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע, לפי מוסד תואר ותחום לימודים
35	איור 8: המידה שבה תוכניות הלימודים מכינות את הבוגרים/בוגרות לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע, לפי ותק
35	איור 9: האם קיים חסר בחומר לימוד ספציפי בסוגיות מסוימות על המחקר, האבחון והטיפול בנשים לעומת גברים, סה"כ ולפי מגדר
37	איור 10: באיזה מידה יש מספיק ידע בנושא, סה"כ ולפי מגדר
38	איור 11: באיזה מידה יש מספיק ידע בנושא, לפי תואר ותחום לימודים
39	איור 12: באיזה מידה יש מספיק ידע בנושא לפי ותק
39	איור 13: המידה בה במסגרת תוכנית הלימודים האקדמית נלמדו סוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת, סה"כ ולפי מגדר
40	איור 14: המידה בה במסגרת תוכנית הלימודים האקדמית נלמדו סוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת לפי מוסד, תואר ותחום לימודים
41	איור 15: המידה בה במסגרת תוכנית הלימודים האקדמית נלמדו סוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת, לפי ותק
41	איור 16: המידה בה במסגרת ההכשרה המקצועית הייתה התייחסות להשפעות הטיפול הניתן על מהלך החיים של המטופל/ת בהקשר למין ולמגדר, סה"כ ולפי מגדר
42	איור 17: המידה בה במסגרת ההכשרה המקצועית הייתה התייחסות להשפעות הטיפול הניתן על מהלך החיים של המטופל/ת בהקשר למין ולמגדר לפי מוסד, תואר ותחום לימודים
43	איור 18: המידה בה במסגרת תוכנית הלימודים האקדמית נלמדו סוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת, לפי ותק
43	איור 19: מידת ההשפעה של הכשרה בנושאי מין ומגדר על מתן טיפול רפואי מותאם, טוב ורגיש יותר למטופלות, סה"כ ולפי מגדר
44	איור 20: מידת ההשפעה של הכשרה בנושאי מין ומגדר על מתן טיפול רפואי מותאם, טוב ורגיש יותר למטופלות, סה"כ ולפי מגדר לפי מוסד, תואר ותחום לימודים
45	איור 21: מידת ההשפעה של הכשרה בנושאי מין ומגדר על מתן טיפול רפואי מותאם, טוב ורגיש יותר למטופל.ת, סה"כ ולפי מגדר, לפי ותק

- טבלה 1: נשים מקבלות תארים ממוסדות להשכלה גבוהה במקצועות הרפואה, 2019/20 5
- טבלה 2: מועסקות ומועסקים עם משלח יד אקדמי סה"כ ובמקצועות הרפואה, באלפים, 2019 5
- טבלה 3: סקירת הנושא בחטיבה למדעי הרפואה באוניברסיטת אוקספורד 10
- טבלה 4: סקירת הנושא בביה"ס לרפואה באוניברסיטת הרווארד 11
- טבלה 5: סקירת הנושא בפקולטה לרפואה באוניברסיטת טורונטו 14
- טבלה 6: סקירת הנושא מוסד קרולינסקה: אוניברסיטה לרפואה 16
- טבלה 7: מספר סילבוסים לפי מוסד לימודים ותחום 20
- טבלה 8: מספר הסילבוסים לפי סוג (חובה/רשות) ושכיכות לתואר 21
- טבלה 9: פירוט סילבוסים לפי תחום, מוסד לימודים ושם הקורס 21
- טבלה 10: פילוח סילבוסים לפי האם "היבטי מין/מגדר מופיעים בחומר הקריאה" 24
- טבלה 11: פילוח סילבוסים לפי האם "נלמד בהנחת יסוד – גבר/זכר" 25

רפואה מודעת מין ומגדר הוא תחום מדעי חדש יחסית, שנועד לפתח כלים לאבחון ולטיפול מיטבי, מתוך ההבנה שתפקוד כלל מערכות הגוף מושפע ממינו ומגדרו של האדם. מלבד התייחסות להיבטים פיזיולוגיים תלויי מין, רפואה מודעת מין ומגדר טומנת בחובה את ההבנה העמוקה שיש להטמיע חשיבה רגישה למין ומגדר במערכת הבריאות ולהתאים את האבחון והטיפול להבדלים ולצרכים השונים בין גברים ונשים וקבוצות מגדריות נוספות, כך שתתרום לשיפור השירות, ולרפואה טובה יותר ונכונה יותר לכלל האוכלוסייה: ילדות וילדים, גברים, נשים ולהטב"ק ואוכלוסיות ממיקומים חברתיים, אתניים ולאומיים שונים אשר מושפעות באופן שונה מגורמים חברתיים, תרבותיים ופוליטיים.

מנתוני הלמ"ס עולה, כי בלימודי הרפואה שיעור הנשים עומד על 55% בעוד במקצועות הסיעוד שיעור הנשים עומד על 79% ובמקצועות עזר רפואיים הממוצע אף גבוה יותר. אף על פי כן, ולמרות שמערכות הבריאות נשענות על הון אנושי המורכב ברובו מנשים, בפועל שיעורן של הרופאות יורד אל מתחת לשיעור הבוגרות ברפואה, ואף אל מתחת שיעור הנשים באוכלוסייה, ועומד על 46%.

המועצה לקידום נשים במדע ובטכנולוגיה נוסדה בשנת 2000 בהחלטה ממשלתית ועוסקת גם בטיפול בנושאים מסוג זה: הגדלת ייצוג הנשים במקצועות המושתתים על מדע וטכנולוגיה, וביניהם מקצועות הרפואה. אחת ממטרות ועדת בריאות ומגדר הפועלת במסגרת המועצה, היא לטפח חוקרים וחוקרות, מדענים ומדעניות, יזמים ויזמיות שיטמיעו את המשתנים מין ומגדר במחקר ופיתוח. זאת, על מנת לשנות את המצב הקיים ולייצר שירותי בריאות ופיתוחים טכנולוגיים מותאמים למגוון אוכלוסיות ובכלל זה גם להצטלבויות החברתיות השונות מהן הן מגיעות.

צוות ייעודי הפועל בוועדת בריאות ומגדר של המועצה לקידום נשים במדע ובטכנולוגיה פועל לביורר תמונת מצב של מערכת הלימוד במקצועות הרפואה והבריאות בישראל והשוואתה למצב הקיים מחוץ לישראל. לצורך כך ביקש הצוות:

1. לבחון את התוכניות הקיימות כרגע בתחום בישראל באמצעות פנייה לפקולטות, לבתי הספר ולחוגים המתאימים על מנת לקבל תמונת מצב על תוכניות הלימוד והמערכים הלימודיים הקיימים בנושא בחוגים ותוכניות לרפואה ומקצועות הבריאות.
2. לסקור תוכניות לימודים ומחקר באוניברסיטאות מובילות בעולם.
3. לפנות באמצעות סקר לסטודנטים/יות, מרצים/ות, רופאים/אות, ואנשי מקצועות הבריאות השונים כדי לאפיין את מידת חשיפתם לנושא המגדרי כחלק מהכשרתם המקצועית במהלך לימודיהם בישראל.
4. לשם השגת מטרות אלו, המועצה לקידום נשים במדע ובטכנולוגיה ביקשה לערוך מחקר שימפה תוכניות וקורסים משלבי היבטי מין ומגדר בתוכניות הלימוד ברפואה ובמקצועות הבריאות בישראל.

עבודת המחקר, שבוצעה ע"י חוקרות ממוסד שמואל נאמן, בהתאם ליוזמת והנחיית המועצה, כוללת חמישה פרקים עיקריים: פרק 1: מבוא, פרק 2: מתודולוגיה, פרק 3: סקירה בינלאומית של בתי ספר מובילים לרפואה, פרק 4: ממצאים ממאגר המידע של הסילבוסים והתכתבויות בנושא היבטי מין, מגדר וחברה בקורסים ברפואה ובמקצועות הבריאות בישראל, פרק 5: ממצאי שאלון בנושא היבטי מין ומגדר בקורסים ברפואה ובמקצועות הבריאות.

הפרק הראשון הוא פרק מבוא המציג נתונים על העיסוקים ברפואה ובמקצועות הבריאות בפילוח מגדרי, מטרת המחקר, מערך המחקר ואוכלוסיית המחקר.

הפרק השני הוא פרק מתודולוגיה המציג את שיטת המשולבת שנערכה לחקר הנושא ומפרט את שיטת איסוף הנתונים למחקר.

בפרק השלישי מוצגת סקירה בינלאומית שמטרתה הייתה לקבל תמונה ראשונית על היקף הטמעת החשיבה המגדרית ורפואה מודעת מגדר, מין וזהות בבתי הספר המובילים ברפואה בתוכניות הלימודים ובמחקר שלהם, כפי שהם מופיעים באתרי האוניברסיטאות. לצורך הסקירה בעבודה הנוכחית, נבחרו ארבעה מוסדות ממדינות שונות מתוך עשרת המוסדות המובילים בדירוג של THE ברפואה קלינית. במוסדות שנבחרו הופיעו היבטי מין ומגדר, תפיסת עולם חברתית וגישה הוליסטית על האדם כמכלול: אוניברסיטת אוקספורד, אוניברסיטת הרווארד, אוניברסיטת טורונטו ומכון קרולינסקה.

החיפושים באתרי המוסדות התמקדו בסקירת מטרות בית הספר, עיקרי תוכנית הלימודים בשלב הפרה-קליני, קורסים שיש להם היבטי מגדר ומין והיבטים חברתיים ויוזמות להטמעת רפואה מודעת מגדר/מחקר מודע מגדר וקידום שוויון מגדרי במחקר רפואי במחלקות הרלוונטיות.

- באוקספורד, הטמעת חשיבה מגדרית, שילוב נשים במחקר ובהובלתם ועריכת מחקרים מגוונים שעוסקים בהיבטי מגדר ברפואה, מיושמים בהצלחה במחלקות המחקר הרפואיות במסגרת יוזמת SWAN-ATHENA, אולם הם עדיין אינם מיושמים בתכנון מסלול הלימוד ברפואה. לדוגמה, אפשר לראות שבמדריך לקורס הפרה-קליני המתמשך DOCTOR & PATIENT אין התייחסות כלל להיבטי מגדר.
- בהרווארד, ככלל, המודעות להבדלים המגדריים גוברת והופכת נפוצה יותר. התחום המגדרי אינו ניכר עדיין בשלב הפרה-קליני: יש בתיאורי הקורסים מחויבות להסתכלות הוליסטית חברתית, התייחסות לאוכלוסיות שונות, אבל תהליך הלימוד מתרכז במערכות הגוף השונות ולא על הבריאות כמכלול. בשלבים הקליניים קיימים קורסים ופרויקטים שבהם היבטי מין, מגדר וחברה הם מרכזיים. ביה"ס מוביל שינוי באמצעות יוזמה, שיכולה לשמש דוגמה להטמעת חשיבה מגדרית מעמיקה, לשוויון בבריאות למיעוטים מיניים. התוכנית כוללת בעיקר, רפורמה בתוכנית הלימודים.
- בטורונטו, יש תוכנית לימודים חדשה בשלב הפרה קליני המבוססת על חקרי מקרה לפי שלושה תחומי למידה. הראשון בהם כולל נושאים הקשורים לקבוצות אוכלוסייה בעדיפות: לימוד של צרכי קבוצות שבדרך כלל אינן מקבלות את תשומת הלב הראויה והמספקת במערכות הבריאות (אוכלוסיות ילידיות, "בריאות שחורה", קבוצות +2SLGBTQIA), טיפול בגיל הזקנה ובריאות גלובלית. ההתרשמות ממבנה הלימודים ומהיוזמות הנבחרות, היא מחויבות עמוקה ללימוד ולמחקר של כל מגוון הקבוצות החברתיות הכולל גם את צרכיהן של נשים מקבוצות שונות. המחויבות, גם בתוך ביה"ס פנימה לסטודנטיות/ים ולסגל הפקולטה.
- מכון קרולינסקה הוא מוסד הוראה ומחקר למקצועות הבריאות בלבד. בבסיס המטרות והיעדים של לימודי הרפואה, עומדת גישה אתית ומחויבות לבריאות האוכלוסייה ברחבי העולם, לימודי הרפואה הקלינית מבוססים מתוך פרספקטיבה הומניסטית ומדעית ומודעות לסוגיות שוויון מגדרי וגיוון. בין שאר מטרות הלימודים היא הקניית ידע על אלימות של גברים נגד נשים ואלימות במערכות יחסים אינטימיות. מכון קרולינסקה הוא שותף מוביל בפרויקטים האירופאים לקידום שוויון מגדרי והוקם מרכז לרפואה מגדרית. בנוסף, נוסד מיזם GINA לקידום מחקר מודע מגדר המתמקד בדור הבא של חוקרות וחוקרי המחקר הרפואי באוניברסיטה.
- ההתרשמות העולה מן הסקירה היא שמתרחש שינוי בתוכניות הלימודים ובמחקר. מקור היוזמות לרפורמות, להטמעת חשיבה מגדרית, מודעת מין וקשובה לקבוצות החברתיות, מגיעה מהנהגת המוסדות, מסגל ההוראה והמחקר ומפעילויות של הסטודנטיות/ים. לכל מוסד יש יוזמות ייחודיות אולם בולטות יוזמות משותפות היכולות לשמש השראה ודוגמה לתהליכי שינוי בארץ.
- הפרק הרביעי כולל את ממצאי המיפוי של תשעים קורסים במקצועות הרפואה והבריאות ובוחן על פי התשובות שקיבלנו ועל פי הסילבוסים של הקורסים, האם הם כוללים היבטי מגדר, מין והיבטים חברתיים.
- מקורו של רוב מאגר הסילבוסים הוא בתשובות שהתקבלו לפנייתנו לגבי קורסים שבהם נכללים היבטי מין ומגדר והיבטים חברתיים בהתאם לשיקול דעתם של אנשי ונשות הקשר. בנוסף, סקרנו את האתרים של המוסדות ומצאנו כמה קורסים שכללו מידע חלקי של הסילבוס. אלה שנראו לנו רלוונטיים, הוכנסו למאגר.
- תחומי הסילבוסים ומספרם: סיעוד (29); פיזיותרפיה (11); ספורט-תרפיה (10); רפואה (10); מדעי התזונה (7); מנהל מערכות בריאות (6); רוקחות (5); הפרעות בתקשורת (3); הפקולטה למדעי הרווחה והבריאות (2); בי"ס לטיפול באמצעות אומנויות (2); ריפוי בעיסוק (1); קורס על-פקולטי (1); המסלול להסבת אקדמאים לתואר ראשון בסיעוד (1); בריאות נפש קהילתית (1); בית הספר לבריאות הציבור (1).

הממצאים מלמדים על מספר מועט של סילבוסים בלימודי רפואה. הסיבות לכך הן היענות נמוכה לפנייות, למעט הטכניון והאוני' העברית, ששלחו מידע בתוכן המיילים, אך לא נשלחו סילבוסים. הקורסים של השלב הפרה-קליני באוני' בר אילן ואוני' תל אביב נדלו מהאתרים ובהם לא מוצגים הסילבוסים במלואם ובמיוחד של הקורסים המתמשכים. מספר הקורסים הנמוך ברפואה נובע גם ממבנה הלימודים בשנים הפרה-קליניות שבהם מתקיימים קורסים המתמשכים על פני שנה, שנתיים או שלוש שנים ומטרתם להכשיר את הסטודנטיות/ים למקצוע הרפואה.

¹ 2SLGBTQIA+ :2-Spirit, Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer, Intersex and Asexual +

- בפילוח הסילבוסים על פי השאלה "האם מגדר/מין מופיעים בחומר הקריאה?": ב-35 סילבוסים נכללו היבטים כאלה וב-34 לא נכללו היבטים כאלה. 21 קורסים סומנו ב"לא ידוע".
- בפילוח האם השאלה האם הקורס "נלמד בהנחת יסוד – גבר/זכר" או הנחת היסוד של הסילבוס מודעת מין ומגדר. 37 קורסים נלמדו בהנחת היסוד "גבר" ו-44 קורסים שבהם הנחת היסוד מודעת מין ומגדר.
- בוצע ניתוח סילבוסים לפי מילות מפתח: נדלו מושגים מרכזיים שעלו מהתכנים בסילבוסים, וכללו התייחסות להיבטי מין ומגדר ולהיבטים חברתיים. המושגים השכיחים הם: בריאות האישה, הריון, הנקה, גיל המעבר, השמנה, אי-שוויון, מגדר, פערים, קבוצות דמוגרפיות, הגירה.
- בוצע סיכום וניתוח של התכתבויות משמעותיות. נראה כי הפנייה שלנו לקבלת סילבוסים הכוללים היבטי מין ומגדר עוררה דיון בין חברי הסגל במספר מוסדות אקדמיים. מתוך הדברים עלתה לעיתים ההנחה המוקדמת ש"מגדר" משמעותו התייחסות לנשים. בנוסף, התקיימה שיחה עם ד"ר אהובה ספיץ ראשת תוכנית הסיעוד במכללת לב, אשר ביקשה לשוחח עימנו כדי להדגים את השינוי המתחולל בהוראת היבטי מין ומגדר בלימודי הסיעוד.

מהממצאים עולה שנדרש שינוי מקיף בתוכניות הלימודים ובהעלאת המודעות לרפואה מודעת מגדר ומין של אנשי ונשות הסגל עצמם. נראה כי יש לפנות לגורמים המחליטים במ"ג ובמשרד הבריאות לשם שינוי מערכתי להעלאת המודעות ולהטמעת חשיבה מגדרית בהוראת מקצועות הבריאות משום שתוכניות הליבה מוכתבות על ידם.

הפרק החמישי מציג את מידת החשיפה והטמעת הנושא המגדרי כחלק ממערך הלימוד, מהו סוג התכנים המוצע ועד כמה הבוגרים והמועסקים נחשפים ומודעים לתכנים אלו. לצורך כך, הופץ שאלון, בשיטת כדור שלג, בקרב סטודנטים ובוגרים ברפואה ובמקצועות הבריאות. אוכלוסיית הסקר כללה 537 עונים ועונות.

- לשאלה **מהי המידה שבה תוכניות הלימודים עוסקות בסוגיות הקשורות להטמעת היבטי מין ומגדר במחקר, באבחון ובטיפול**, 76% ענו שתוכניות הלימוד כלל לא עוסקות או עוסקות במידה מועטה בסוגיות אלה. 14% ענו "במידה בינונית" ורק 10% ציינו כי הנושא נלמד ב"מידה רבה" או ב"מידה רבה מאוד". בלימודי רפואה ניתן לראות שרק 10% מהמשיבים ציינו שקיימת התייחסות לסוגיות העוסקות בנושא בתוכנית הלימודים. בלימודי אח/אחות מוסמכת אף אחד מאלה שענו לא ציין שנכללת התייחסות במידה רבה או במידה רבה מאוד בסוגיות מין ומגדר. בהסתכלות כוללת על תוכניות הנלמדות בתואר ראשון, שני ושלישי ניתן לראות שאין הבדלים משמעותיים בין התארים. יותר ממחצית העונים שהם בעלי ותק של מעל 16 שנים במקצוע, ענו כי סוגיות מין ומגדר לא הופיעו כלל בתוכניות הלימוד (61% מבעלי ותק שמעל 20 שנה ענו "כלל לא"). ממצא זה יכול להצביע על כך שלפני 15 שנה הייתה מודעות נמוכה מאוד לנושא וכי חל שיפור מסוים ב-15 השנים האחרונות. עם זאת, במהלך ה-15 השנים האחרונות המצב נשאר קבוע וכ-40% מהעונים ציינו שהנושא כלל לא נלמד.
- לשאלה **האם תוכנית הלימודים האקדמית מכינה את הבוגרים לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר**, 74% ענו שתוכניות הלימוד כלל לא או רק במידה מועטה הכינו אותם/ן לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע הנלמד. כ-80% מהנשים ענו שתוכניות הלימוד כלל לא או רק במידה מועטה הכינו אותן לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע הנלמד. לעומת, שיעור נמוך בהרבה אצל הגברים (53%). ממצא זה עשוי להצביע על רגישות פחותה של גברים לעומת נשים לנושא. בלימודי רפואה רק 8% ענו שתוכניות הלימוד הכינו אותם/ן במידה רבה או רבה מאוד להתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע הנלמד. בוותק של עד 5 שנים, בולט הממצא כי 20% ענו שתוכניות הלימודים מכינות "במידה בינונית" את הבוגרים/בוגרות לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע. מה שמעיד אולי על כך שיש התקדמות בנושא או על רגישות גדולה יותר של הלומדים לזכור את הנושא מהלימודים עקב חשיפה, ועדיין הנתון נמוך מהרצוי.
- לשאלה **האם העוסקים במקצועות הבריאות מרגישים כי חסרה להם הכשרה בנושאים או בסוגיות מסוימות על המחקר, האבחון והטיפול בנשים לעומת גברים?** 62% ענו "כן". שיעור גבוה יותר של נשים (65%) ענו כן לעומת גברים (48%). בהמשך לשאלה, נתבקשו עונים שענו כן, לפרט בשאלה פתוחה באיזה נושאים בעיקר. 80 מהעונים התייחסו לחסר שהיה קיים בלימודי הרפואה בכל המוסדות האקדמיים בסוגיות הנוגעות להבדלים בין נשים לגברים. הנושאים שעלו: הבדלים באבחון וטיפול בנשים לעומת גברים, ביטוי שונה של מחלות אצל נשים וגברים, פגיעות מיניות, רפואה להטב"ית והשפעה שונה של תרופות על נשים וגברים.

- לשאלה באיזה מידה יש מספיק ידע בנושא מין ומגדר, כמחצית ענו שאין להם כלל או שיש להם במידה מועטה ידע בנושא? יותר משליש ענו "במידה בינונית" ורק 16% ציינו כי קיים ידע "מידה רבה" או "מידה רבה מאוד". יותר ממחצית העונים בעלי ותק של פחות מחמש שנים במקצוע ענו כי אין כלל או במידה מועטה ידע בנושא. ממצא זה יכול להעיד שחלק מהידע נרכש לאחר סיום הלימודים. לעומתם, בולט כי בותק בין 16 עד 20 שנה, יותר ממחצית ענו כי יש להם ידע "מידה בינונית".
- לשאלה מה המידה בה במסגרת תוכנית הלימודים האקדמית נלמדו סוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת? 70% ענו שתוכנית הלימוד כלל לא עוסקות או עוסקות במידה מועטה בסוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת. בלימודי רפואה ניתן לראות שרק 14% מהתשובות ציינו שקיימת התייחסות לסוגיות העוסקות בנושא בתוכנית הלימודים. בלימודי אח/אחות מוסמכת 18% ענו שנכללות התייחסות במידה רבה או במידה רבה מאוד אך בולט הנתון כי 55% מלומדי הסיעוד טענו כי לא נלמדו כלל נושאים אלה. משיבות ומשיבים עם ותק של מעל 10 שנים במקצוע מעל 70% ענו כי שסוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת "כלל לא" או "מידה מועטה" נכללות בתוכנית הלימודים. ממצא זה יכול להעיד שלפני עשור הייתה מודעות נמוכה מאוד לנושא וכי חל שיפור מסוים ב-10 השנים האחרונות. עם זאת במהלך ה-10 השנים האחרונות המצב נשאר קבוע וכשליש מהתשובות ציינו שהנושא כלל לא נלמד.
- לשאלה מה המידה שבה במסגרת ההכשרה המקצועית הייתה התייחסות להשפעות הטיפול על מהלך החיים של המטופל/ת בהקשר למין ולמגדר? ממצאי המחקר מראים ששני שלישי מהעונים ציינו שבמסגרת ההכשרה המקצועית כלל לא הייתה התייחסות או התייחסות במידה מועטה להשפעות הטיפול על מהלך החיים של המטופל/ת בהקשר למין ולמגדר. שיעור הנשים שציינו שבמסגרת ההכשרה לא הייתה התייחסות או התייחסות במידה מועטה להשפעות הטיפול על מהלך החיים של המטופל/ת בהקשר למין ולמגדר, גבוה מזה של הגברים. בלימודי רפואה ניתן לראות שיותר משני שלישי מהתשובות ציינו שבמסגרת ההכשרה המקצועית לא ניתנה התייחסות כלל או במידה מועטה להשפעות הטיפול על מהלך החיים של המטופל/ת בהקשר למין ולמגדר. בלימודי סיעוד יותר מ-70% ציינו שלא ניתנה התייחסות כלל או במידה מועטה להשפעות אלה.
- לשאלה באיזו מידה הכשרה בנושאי מין ומגדר משפיעה על מתן טיפול רפואי מותאם, טוב ורגיש יותר למטופל/ת? 78% ענו שיש השפעה רבה מאוד עד רבה על מתן טיפול רפואי מותאם, טוב ורגיש יותר למטופל/ת. רק 9% ענו שלהכשרה בנושאים אלה אין השפעה כלל או במידה מועטה ואין הבדלים משמעותיים בין סוגי התארים (ראשון, שני או שלישי. ברוב התחומים (למעט פיזיותרפיה ורוקחות) מעל 70% מהעונים ציינו שלהכשרה בנושאי מין ומגדר יש השפעה רבה עד רבה מאוד על מתן טיפול רפואי מותאם.
- העונים לסקר התבקשו לציין את הקורסים/מנחה/סדנה שתרמו משמעותית להבנת הנושא של הבדלי מין ומגדר. הרשימה כללה קורסים, מרצים, סדנאות והרצאות שהעונים ציינו שהייתה בהם התייחסות ותרומה להבנה של הנושא של הבדלי מין ומגדר. מנגד בתחומי לימוד רבים קיבלנו מענה שאין מספיק התייחסות לנושא או שהנושא לא נלמד בכלל.
- בסוף השאלון, ניתנה למשתתפים בסקר האפשרות לכתוב הערות והצעות נוספות. הנושאים המרכזיים שעלו: החשיבות של לימודי מקצועות הבריאות יכלולו קורס חובה ייעודי לרפואה מודעת מין ומגדר; הנכחת סוגיות רלבנטיות להיבטי מין ומגדר לאורך כל ההכשרה בכל הקורסים הנלמדים; הנושא פחות נלמד בלימודי תואר ראשון לעומת תארים מתקדמים; אבחון תלוי מגדר כבסיס לטיפול; היחס למקצוע הריפוי ועיסוק הינו כמקצוע נשי; תוכנית הלימודים צריכה לכלול מקרים קליניים ושילובם בפרקטיקום; נושאים הקשורים לבריאות הנפש; התנגדות להכנסת היבטי מין ומגדר לתוכניות הלימוד ברפואה ובמקצועות הבריאות; חשיבות לתת את הדגש המגדרי גם לתלמידי התארים למחקרים רפואיים - מדעי הרפואה, ביואינפורמטיקה, מדעי המוח, מדעי הקוגניציה; לבצע סקר כזה גם לגבי תוכניות הלימודים לרפואה משלימה; לאסוף מחקרים תזות שבוצעו בנושא.

1. מבוא

רפואה מודעת מין ומגדר הוא תחום מדעי חדש יחסית שנועד לפתח כלים לאבחון ולטיפול מיטבי מתוך ההבנה שתפקוד מערכות הגוף כולן מושפע ממינו ומגדרו של האדם. מלבד התייחסות להיבטים פיזיולוגיים תלויי מין, רפואה מודעת מין ומגדר טומנת בחובה את ההבנה העמוקה שיש להטמיע חשיבה רגישה למין ומגדר במערכת הבריאות ולהתאים את האבחון והטיפול להבדלים ולצרכים השונים בין גברים ונשים וקבוצות מגדריות נוספות, כך שתתרום לשיפור השירות, ולרפואה טובה יותר ונכונה יותר לכלל האוכלוסייה: ילדות וילדים, גברים, נשים ולהטב"ק, אוכלוסיות ממיקומים חברתיים, אתניים ולאומיים שונים ואשר מושפעות באופן שונה מגורמים חברתיים, תרבותיים ופוליטיים.

מנתוני הלמ"ס עולה כי בשנת 2019/20 מספר מקבלי התארים במקצוע הרפואה עמד על 1472 בוגרים מתוכם 55% נשים ומספר הבוגרים במקצועות עזר רפואיים עמד על 4,476 בוגרים כאשר שיעור הנשים במקצועות אלה גבוהה בהרבה ועומד על 84% (טבלה 1). נתונים אלה של בוגרים שונים מנתוני התעסוקה לפי מגדר. ניתן לראות כי מספר הנשים המועסקות כרופאות עומד על 46% נמוך ב-10% משיעורן בבוגרים. והמצב עגום עוד יותר כאשר בוחנים את מספר הנשים הנמצאות בתפקידי ניהול בתי החולים, שיעורן צונח ל-17% - מתוך 42 מנהלי בתי חולים ציבוריים כלליים רק שבע הן נשים². בבחינה של השינויים בעשור האחרון ניתן לראות כי במקצוע הרפואה הפערים הולכים וגדלים. בשנת 2012 שיעור הנשים עמד על 42% בשנת 2018 שיעור הנשים העוסקות במקצוע הרפואה ירד ל-39%. במקצוע האחיות והמיילדות, הפער שמנציח כי אלה מקצועות נשיים הולך וגדל ושיעור הנשים העוסקות בו בשנת 2018 עומד על 87% (איור 1).

טבלה 1: נשים מקבלות תארים ממוסדות להשכלה גבוהה במקצועות הרפואה, 2019/20

מקצוע לימוד	סך הכל	נשים	אחוז הנשים
רפואה	1,472	804	55%
רפואה כללית	1,281	698	54%
רפואת שיניים	191	106	55%
מקצועות עזר רפואיים	4,476	3,749	84%
סיעוד	1,636	1,296	79%
טיפול באמצעות אומנויות	507	472	93%
בריאות הציבור	372	301	81%
הפרעות בתקשורת	371	360	97%
ריפוי בעיסוק	354	349	99%
פיזיותרפיה	300	190	63%
דיאטטיקה	260	230	88%
מדעי הרפואה המעבדתית	199	181	91%
רוקחות	181	139	77%
אופטומטריה	90	77	86%
לימודי זיקנה-גרונטולוגיה	73	60	82%
רפואת חירום	61	40	66%
בריאות נפש קהילתית	44	40	91%
בריאות בתעסוקה	28	14	50%

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

טבלה 2: מועסקות ומועסקים עם משלח יד אקדמי סה"כ ובמקצועות הרפואה, באלפים, 2019

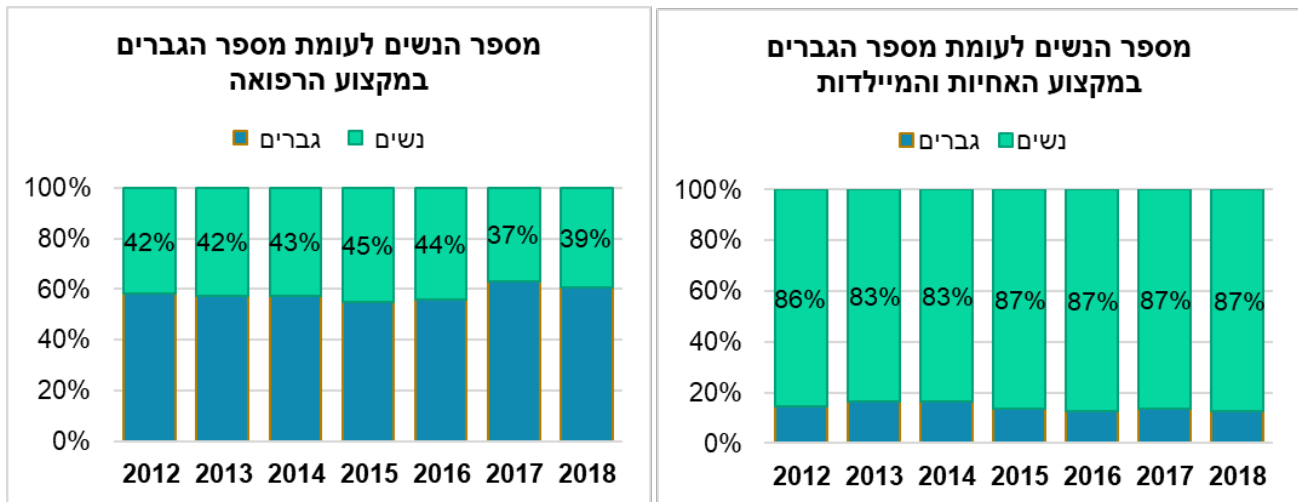
שיעור הנשים	נשים (באלפים)	סך הכל (באלפים)	
56%	626.8	1,111.0	בעלי משלח יד אקדמי - כל המקצועות
46%	16.1	35.3	רופאים
87%	34.4	40.0	אחיות מוסמכות ומיילדות מוסמכות
67%	2.8	4.2	בעלי משלח יד בתחום הרפואה המשלימה/אלטרנטיבית
73%	37.5	51.5	בעלי משלח יד אחר בתחום הבריאות

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

² מקור: "יודעת" - מרכז ידע בנושא נשים ומגדר בישראל

איור 1: מדד המגדר - רמת המגדור המקצועי בתחום הבריאות – רפואה וסיעוד, 2012-2018

מקור: מדד המגדר, "יודעת" - מרכז ידע בנושא נשים ומגדר בישראל.

מגפת הקורונה כמקרה מבחן, העלתה על פני השטח את הפערים הקיימים בחברה בהתמודדות עם מחלה כפועל יוצא של גורמים שאינם דווקא "רפואיים" ומפל הנתונים ששטף אותנו העיד על הצורך לבחון את פניה הרבות של המגפה, כולל נתונים שפולחו באוריינטציה מינית/ביולוגית ומגדרית/חברתית.

אך גם בימים אלה רמת המודעות נמוכה: בתחילת יולי פורסם מאמר בכתב העת *SCIENCE* שנושאו: מין ומגדר החסרים בנתונים של COVID-19. למרות שהמחלה משפיעה אחרת על נשים וגברים ונמצא הבדל בתופעות הלוואי של החסונים השונים, רק מתוך 45 ניסויים מבוקרים אקראיים על השפעות החיסונים והטיפול במחלה, שתוצאותיהם פורסמו עד דצמבר 2020, רק שמונה דיווחו על השפעת המין או המגדר. המחסור בנתונים בולט גם בדוחות של מדינות במאגר עמותת הבריאות העולמית 50/50: מתוך 198 מדינות שדיווחו על מצב המגפה בחודש יוני, 37% דיווחו על מקרי מוות מפולחים על פי מין ורק 18% דיווחו על נתונים דיסאגרטיביים מפולחים על פי מין של החיסון³.

לכן, דווקא בתקופה קריטית זו של משבר בריאותי עולמי יש צורך בשינויים מרחיקי לכת בהנכחת הבדלי מין ומגדר במערכת הבריאות בישראל. נקודת ההשפעה החשובה ביותר להעלאת המודעות היא בתקופת ההכשרה הבסיסית של הצוותים המקצועיים השונים: בחינוך ובהשכלה של דור העתיד במערכת הבריאות – בטיפול ובמחקר.

1.1 מטרת המחקר

למחקר זה שתי מטרות עיקריות. ראשית, להצביע על תמונת מצב מערכת הלימוד במקצועות הרפואה והבריאות באמצעות בחינת התוכניות הקיימות כרגע בתחום. בחלק זה הדו"ח מציג מיפוי של קורסים ותוכניות לימוד ברפואה ובמקצועות הבריאות הכוללים את תחום המגדר, על מנת להבין את מידת הטמעת הנושא המגדרי כחלק ממערך הלימוד, מהו סוג התכנים המוצע ואיזו אוכלוסייה נחשפת לתכנים אלו. בנוסף, הדו"ח מצביע על הנעשה בתחום בכמה אוניברסיטאות מובילות בעולם. בחלקו השני, הדו"ח מתאר את ממצאיו של סקר הבוחן את תחושותיהם של בוגרי ובוגרות מערכת החינוך ברפואה ובמקצועות הבריאות לגבי הבנת נושאי מין ומגדר כתוצאה מהכשרתם המקצועית.

שאלות המחקר ומתודולוגיית המחקר גובשו על ידי צוות מוסד שמואל נאמן וצוות המועצה לקידום נשים במדע וטכנולוגיה. תודתנו נתונה לפרופ' רבקה כרמי שקראה את המחקר כקוראת חיצונית.

³ O'Grady, C. (2021). Sex and gender missing in COVID-19 data. *Science*, 373(6551), 145. <https://doi.org/10.1126/science.373.6551.145>

1.2 מערך המחקר

מערך המחקר מבוסס על שלושה חלקים מרכזיים:

- א. מיפוי של קורסים בתוכניות הלימודים בישראל על פי סילבוסים ברפואה ובמקצועות הבריאות הכוללים את תחום המגדר
- ב. הפצת סקר בנושא היבטי מין ומגדר בקורסים ברפואה ובמקצועות הבריאות והצגת הממצאים
- ג. סקירה של היבטי מגדר מין וחברה בארבע אוניברסיטאות מובילות בעולם

2 מתודולוגיה

2.1 מיפוי של קורסים ברפואה ובמקצועות הבריאות הכוללים את תחום המגדר

מטרת המיפוי הייתה לבחון את שילוב היבטי מין ומגדר בלימודי מדעי הרפואה ובמקצועות הבריאות באמצעות מיפוי תוכניות הלימוד בבתי הספר לרפואה וחוגים למקצועות הבריאות.

איסוף הנתונים

1. אוכלוסיית המחקר לצורך המיפוי כללה את 19 המוסדות האקדמיים הבאים: הטכניון, אוניברסיטת בן-גוריון, האוניברסיטה העברית, אוניברסיטת תל-אביב, אוניברסיטת בר אילן, אוניברסיטת חיפה, אוניברסיטת אריאל, המרכז האקדמי רופין, המכללה האקדמית אשקלון, המכללה האקדמית רמת גן, מכללת עמק יזרעאל, מכללת צפת, האקדמית תל-אביב-יפו, המרכז האקדמי לב, הקריה האקדמית אונו, שערי מדע ומשפט, המרכז האקדמי פרס, מכללת נתניה, המכללה האקדמית רמת גן.
2. בכל אחד מהמוסדות האקדמיים האלה, נערך מיפוי של מסלולי הלימוד הקשורים להיבטים רפואיים ואותרו אנשי ונשות קשר לצורך קבלת מידע.
3. נשלחו כמאה מיילים לאנשי ונשות הקשר בכל תוכניות הלימודים באוניברסיטאות ובמכללות שמופו ככאלה שנלמדים בהן מקצועות הבריאות השונים. הפנייה היתה בעיקר לסגל האחראי על ההוראה, ראשי פקולטות וחוגים ומרצות ומרצים של קורסים.
בפנייה אליהן/ם התבקשו אנשי/נשות הקשר לענות על השאלה: האם בקורסים הנלמדים לתואר במסלול מסוים, נכללים תכנים הנוגעים להיבטים מגדריים? במידה שכן, מהם הקורסים ולצורך קישור לסילבוס של הקורס. לעיתים קיבלנו מאיש/אשת הקשר הפניה לאיש או אשת קשר אחרים, לצורך קבלת המידע. הסילבוסים שהתקבלו וחלק מההתכתבויות הוכנסו למאגר המידע.
נשלחו כ-30 תזכורות לאנשי/נשות קשר שלא קיבלנו מהם מענה.
4. בניית מאגר מידע: יצירת תבנית מטא דאטה של הקורסים וההתכתבויות במאגר. המאפיינים המרכזיים למיון ופילוח היו:
  - האם מגדר/מין, גבר/זכר נתפס כשקוף ומגדר אישה/נקבה הוא "השונה"/"אחר/חריג (כן/לא/לא ידוע).
  - האם התחום המגדרי מקבל מקום מרכזי או משני (מרכזי/משני/לא ידוע) ברשימת הקריאה.
  - האם יש במסגרת התוכנית/קורס/חוג, התייחסות לסוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת כגון: מגדר, שיוך אתני, מעמד סוציאקונומי, להט"ב, קבוצות שוליים בחברה (כן/לא/לא ידוע).
  - האם יש בקורס התייחסות להשפעות הטיפול הניתן על חייו של המטופל/ת – לרבות תופעות לוואי, כאבים כרוניים, השפעות רגשיות, סטטוס משפחתי מתוך הקשר למין ולמגדר (כן/לא/לא ידוע).
  - האם סוגיות הקשורות למין ומגדר מופיעות בחומר הקריאה /לימוד (כן/לא/לא ידוע).
5. הקמת המאגר במערכת SHAREPOINT. הכנסת המידע נעשתה על פי השדות הבאים: מספר סידורי, כותרת הקורס, מוסד, חוג/פקולטה, שם המרצה, נלמד לתואר, חובה/רשות, מספר נקודות, הנחת היסוד - מגדר גבר כתשתית, מגדר - תחום מרכזי/משני, מילות מפתח המופיעות בסילבוס, מגדר מופיע בחומר הקריאה, נושאי הקורס על פי שולח/ת הסילבוס, הערות נוספות, שם העונה, תפקיד העונה למייל, מייל של שולח/ת הסילבוס. חלק מהשדות הוגדרו כטקסט חופשי על מנת להכניס את המידע המופיע בסילבוסים ובהתכתבויות.

2.2 בחינת מידת השילוב של היבטי מגדר וזהות בלימודי רפואה ובמקצועות הבריאות

חלק זה של המחקר כלל בניית שאלון, העלאה ושימוש בפלטפורמה אינטרנטית להפצת הסקר, איסוף וניתוח הנתונים בשיטות כמותיות ואיכותניות:

1. נבנה שאלון הכולל 16 שאלות (השאלון מצורף בנספח ב' לדו"ח). השאלון כלל שני חלקים: החלק הראשון- מאפיינים דמוגרפיים של העונה (השכלה, מקום לימודים, פקולטה/מסלול, ניסיון מקצועי, מגדר, גיל), וחלק נוסף שכלל שאלות לגבי מודעות מגדרית ומודעות לסוגיות מגוון.

שאלון המחקר כלל שאלות סגורות ופתוחות. בעת מילוי השאלון, התבקשו הנשאלים לבחור את החלופה המתאימה ביותר מבחינתם מתוך כמה תשובות אלטרנטיביות, לדרג את העוצמה (בסקלת ליקרט) של נושאים שנשאלו לגביהם ולענות על שאלות פתוחות. השאלות בחלק זה עסקו בנושאי מודעות מגדרית ומודעות לסוגיות מגוון. השאלון כלל את השאלות הבאות (השאלון המלא מופיע בנספח ב').

- האם במסגרת תוכנית הלימודים האקדמית למדת בקורס/השתלמות/הרצאה, נושאים שנגעו בסוגיות הקשורות להטמעת היבטי מין ומגדר במחקר, באבחון ובטיפול?
- האם לדעתך תוכנית הלימודים האקדמית הכינה אותך לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצועך?
- האם הרגשת בתום הלימודים וההכשרה שחסר לך חומר ספציפי בסוגיות מסוימות על המחקר, האבחון והטיפול בנשים לעומת גברים? אם כן, באיזה נושאים בעיקר?
- נא לציין את הקורסים/מרצה/מנחה/סדנה שתרמו לך משמעותית להבנת הנושא של הבדלי מין ומגדר
- האם לדעתך יש לך כיום מספיק ידע בנושא?
- האם במסגרת תוכנית הלימודים האקדמית למדת בקורס/השתלמות/הרצאה, סוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת כמו: מגדר, שיוך אתני, מעמד סוציאקונומי, להט"ב וקבוצות חברתיות נוספות? והאם הם נקשרו ספציפית למחקר, לאבחון ולטיפול מותאם?
- האם במסגרת הכשרתך בקורס/השתלמות/הרצאה, הייתה התייחסות להשפעות הטיפול הניתן על מהלך החיים של המטופל/ת (לרבות תופעות לוואי, כאבים כרוניים, השפעות רגשיות, סטטוס משפחתי), בהקשר למין ולמגדר?
- באיזו מידה לתפיסתך, הכשרה בנושאי מין ומגדר משפיעה על מתן טיפול רפואי מותאם, טוב ורגיש יותר למטופל/ת?
- הערות והצעות נוספות

2. השאלון הועלה לפלטפורמת LimeSurvey על גבי שרת ייעודי שברשותו של מוסד שמואל נאמן. ההפצה של השאלון בוצעה בשיטת כדור שלג, הן ע"י מוסד נאמן והן ע"י צוות המועצה לקידום נשים במשרד המדע והטכנולוגיה, על בסיס הכרות אישית ובכנסים בנושאי רפואה פמיניסטית.

3. הפצת השאלון החלה בתאריך 19/4/2021 והסתיימה בתאריך 06/05/2021. כ-1000 אנשים ונשים נכנסו לסקר מתוכם נכללו בניתוח 537, סטודנטים וסטודנטיות, בוגרים ובוגרות ברפואה ובמקצועות הבריאות. ההתפלגות המגדרית לא הייתה שווה – 84% נשים ו-16% גברים. הרוב המוחלט של העונות והעונים הם מתחת לגיל 50 (87%). בהתפלגות מוסדית רוב הנשאלות והנשאלים (80%) שייכים לארבע אוניברסיטאות בישראל: אוניברסיטת בן גוריון (36%), אוניברסיטת תל אביב (23%), אוניברסיטה העברית (15%) ואוניברסיטת חיפה (8%). 37% מהעונים למדו רפואה או קדם רפואה, 14% ריפוי בעיסוק, 12% פיזיותרפיה ו-10% סיעוד. יותר ממחצית העונות והעונים עם ותק של פחות מחמש שנים. עובדה זה תואמת את פילוח הגילים ויכולה להעיד כי תוצאות הסקר מציגות את המצב הנוכחי של היבטי מגדר בתוכניות הלימוד.

4. כל שאלה מחלק ב' שכלל שאלות לגבי מודעות מגדרית ומודעות לסוגיות מגוון נותחה בפילוחים שונים של מגדר, גיל, מוסד לימודים, תואר, תחום וותק. השאלות הפתוחות נותחו באופן איכותני. התשובות מוינו לקטגוריות לפי הנושאים המרכזיים שעלו בהם ולכל קטגוריה נתנו כמה דוגמאות. התשובות המלאות לשאלות הפתוחות מופיעות בנספחים.

3 סקירה בינלאומית של בתי ספר מובילים לרפואה

3.1 הקדמה

מטרת הסקירה הייתה לקבל תמונה ראשונית על היקף הטמעת החשיבה המגדרית ורפואה מודעת מגדר, מין וזהות במטרות של בתי הספר המובילים ברפואה ובתוכניות הלימודים, כפי שמופיעים באתרי האוניברסיטאות.

ארבעת מוסדות הלימוד שנבחרו לצורך הסקירה נבחרו מתוך דירוג אוניברסיטאות בעולם של THE (Times Higher Education) לשנת 2021 משום שניתן בו משקל רב לאיכות ההוראה (30%). עשרת המוסדות המובילים בדרוג הם:⁴

1. אוניברסיטת אוקספורד (שהיא גם ראשונה בדירוג העולמי הכללי) - בריטניה
2. אוניברסיטת הרווארד – ארה"ב
3. אוניברסיטת קיימברידג' - בריטניה
4. אימפריאל קולג' לונדון - בריטניה
5. אוניברסיטת סטנפורד – ארה"ב
6. אוניברסיטת טורונטו – קנדה
7. אוניברסיטת ייל – ארה"ב
8. אוניברסיטת ג'ונס הופקינס – ארה"ב
9. יוניברסיטי קולג' לונדון – בריטניה
10. מכון קרולינסקה – שוודיה. האוניברסיטה כולה מוקדשת ללימוד ומחקר במקצועות הבריאות והרפואה.

האוניברסיטאות המסומנות בקו נבחרו לצורך סקירה זו, משום שבאתריהן נמצאו היבטי מגדר ומין, ו/או תפיסת עולם חברתית וגישה הוליסטית על האדם/הבריה כמכלול. כמו בישראל, במוסדות אלה שלוש השנים הראשונות מוקדשות ללימודים הפרה-קליניים והשלב השני הוא ההכשרה הקלינית - קרלקשיפ (clerkship). החיפוש באתרי המוסדות התמקדו באיתור קורסים שיש להם היבטי מגדר ומין והיבטים חברתיים. כמו כן, נסקרו יוזמות להטמעת רפואה מודעת מגדר/מחקר מודע מגדר וקידום שוויון מגדרי במחקר רפואי במחלקות הרלוונטיות.

בנוסף, נבדקה האפשרות לסקור אוניברסיטאות שדרגו במדד הייחודי של THE, שפורסם לראשונה ב-2019 - מדד ההשפעה הגלובלית שבו מדורגים המוסדות לפי מטרות לפיתוח בר קיימה (SDG) של האו"ם.

⁴ https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2021/subject-ranking/clinical-pre-clinical-health#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats

3.2 סקירת ארבע האוניברסיטאות הנבחרות

טבלה 3: סקירת הנושא בחטיבה למדעי הרפואה באוניברסיטת אוקספורד

 אוניברסיטת אוקספורד – החטיבה למדעי הרפואה /HTTPS://WWW.MEDSCI.OX.AC.UK	
מידע כללי	<p>אונ' אוקספורד שואפת להיות המוסד הביו-רפואי האוניברסיטאי הטוב ביותר באירופה ובין חמשת המוסדות הביו-רפואיים הטובים בעולם. בחוגי הלימוד מושם דגש על מדע ומחקר קפדניים, וניתנת תגובה להתפתחויות מדעיות המתרחשות באוקספורד ובמקומות אחרים בעולם.</p>
עיקרי תוכנית הלימודים	<p>ההכשרה ברפואה כוללת שני שלבים נפרדים:</p> <p>1. לימודים לתואר ראשון במדעי הרפואה (BA in Medical (Sciences - pre-clinical)) לימדי מדע מעמיקים, ארגון מערכות הגוף, שני קורסים מתמשכים: המטופל/ת והרופא/ה, ובריאות האוכלוסייה (סוציולוגיה רפואית)</p> <p>2. השלב הקליני (BM degree- clinical medicine) – יישום ושילוב הידע במדעים במרחב הקליני. אין מידע מפורט על התכנים המפורטים כיוון שאינם ניתנים לגישה. https://www.medsci.ox.ac.uk/study/medicine</p>
יזמות להטמעת רפואה מודעת מגדר/מחקר מודע מגדר וקידום שוויון מגדרי במחקר רפואי	<p><u>ATHENA-SWAN</u></p> <p>מרכזי המחקר הרפואי באוקספורד קיבלו את המספר הגדול ביותר של מדליות הניתנות במסגרת התוכנית, כהכרה להצלחה ועמידה ביעדים של קידום שוויון מגדרי וקידום נשים להובלה במחקר. מטרת אמנת אתנה SWAN העולמית שנוסדה בבריטניה ב-2005, היא להעניק תמיכה ותמריצים באקדמיה כדי לטפל בחסמים מבניים ותרבותיים לקידום נשים להובלת מחקרים באמצעות תוכניות פעולה סדורות. ההצלחה קשורה לדרישה של NIHR – הרשות הלאומית למחקר רפואי - למימון מחקרים שזכו במדליות.</p> <p>החטיבה למדעי הרפואה הקימה ועדת פעולה שפרסמה ב-2016 הנחיות מפורטות לקידום השוויון המגדרי.</p> <p>https://www.medsci.ox.ac.uk/news/guidelines-published-on-measuring-gender-inequality-in-medical-research https://www.medsci.ox.ac.uk/about/the-division/athena-swan</p>
<u>קורסים נבחרים שבהם נכללים היבטי מגדר, זהות והיבטים חברתיים</u>	
POPULATION HEALTH בריאות האוכלוסייה	<p>תחומי הלימוד בשנה א': גישות לבריאות האוכלוסייה (סוציולוגיה, גורמים חברתיים בבריאות); שיטות (אפידמיולוגיה, סטטיסטיקה, כלכלת בריאות, הנחיות וקביעת מדיניות); ידע ומיומנויות לבריאות הציבור כהכנה לפרקטיקה קלינית (קידום בריאות, סיקור וקידום הבריאות).</p> <p>נושאי הלימוד: הגדרות של בריאות ומחלות • מעמד חברתי, מגדר ובריאות • שינוי דפוסי המחלה ותפקיד הרפואה • איכות חיים בהקשר לבריאות • מוצא אתני ובריאות • הזדקנות ובריאות • התנהגות משל חלות והשפעות המחלה על המטופלות/ים • מדיניות הבריאות.</p> <p>בשלב הקליני יש העמקה בנושאים בנ"ל ונושאים נוספים כגון: אי שוויון ברפואה ואתיקה רפואית.</p>

<p>HTTPS://WWW.NDPH.OX.AC.UK/STUDY-WITH-US/MEDICAL-SCIENCES-TEACHING2</p>	
<p>בקורס נכלל סמינר על היבטי מגדר של LGBTQ+⁵ - שמטרתו להציג ולגלות אוצר מילים סביב נזילות מגדרית וזהות מינית. בנוסף, הסמינר מעודד את הסטודנטיות/ים לדון בענייני מין באופן שאינו מביך אותם תוך שימוש באוצר מילים מתאים ומשחקי תפקידים.</p> <p>https://www.phc.ox.ac.uk/news/blog/behind-the-scenes-a-simulated-patient-helps-develop-communication-skills-teaching</p>	<p>COMMUNICATION SKILLS בכל שלבי הלימוד</p>
<p>בין נושאי ההתמחות נכללים הנושאים: להגביר, באמצעות התבוננות שוטפת ורפלקציה אישית, את היכולת לתקשר עם חולות ועמיתים על נושאים רגישים כגון בעיות וסת או יחסי מין במצבי חירום. לפתח הבנה על ההשפעה הפיזיולוגית והסוציולוגית של הריון וסוגיות הקשורות לבריאות הנשים. לאפשר לחקור את התגובות והרגשות האישיים בנושאים כגון: לידה שקטה, הפסקות הריון ומיניות.</p>	<p>רפואת נשים ומיילדות שלב קליני – שנה חמישית</p>
<p>הערות לסיכום</p> <p>הכללת אוקספורד בסקירה הייתה בשל היותה מדורגת ראשונה בדורג THE. קיים קושי להשיג מידע מפורט לגבי תכני הקורסים וההכשרות. הטמעת חשיבה מגדרית, שילוב נשים במחקר ובהובלתם ומחקרים רבים ומגוונים בכל תחומי החיים שעוסקים בהיבטי מגדר ברפואה מיושמים בהצלחה במחלקות המחקר במסגרת יוזמת SWAN-ATHENA. אפשר לומר שאוקספורד יכולה לשמש השראה ודוגמה. אולם כל אלה עדיין אינם מיושמים בתכנון מסלולי הלימוד כמו בתוכנית האירופית לקידום שוויון מגדרי EEFORTI⁶. לדוגמה, אפשר לראות שבמדריך לקורס DOCTOR & PATIENT אין התייחסות כלל להיבטי מגדר⁷.</p>	

טבלה 4: סקירת הנושא בביה"ס לרפואה באוניברסיטת הרווארד

<p>ביה"ס לרפואה באוניברסיטת הרווארד</p> <p> HARVARD MEDICAL SCHOOL</p> <p>HTTPS://HMS.HARVARD.EDU</p>	
<p>מטרת המוסד להכין ולהעצים את הסטודנטים והסטודנטיות שלנו להיות מנהיגות שהן רופאות-מדעניות-הומניסטיות- שיזנו את הרפואה. מסלולי הכשרה: רפואה, רפואה עם אוריינטציה טכנולוגית ותואר משולב MD ומקצועות אחרים. מסלול ההכשרה כולל 3 שלבים: השלב הפרה-קליני (PRECLERKSHIP (PHASE PRINCIPAL CLINICAL), התנסות קלינית ראשונית (PHASE EXPERIENCE PHASE), ושלב ה-CLERKSHIP (השלב הקליני המתקדם, (POST-PCE PHASE – התנסות קלינית ומדעית מתקדמות (השתתפות במחקרים)</p>	<p>מידע כללי ומטרות</p>

⁵ LGBTQ+ :Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer, +(Intersex and Asexual)

⁶ Kalpazidou Schmidt, E., Ovseiko, P. V., Henderson, L. R., & Kiparoglou, V. (2020). Understanding the Athena SWAN award scheme for gender equality as a complex social intervention in a complex system: Analysis of Silver award action plans in a comparative European perspective. *Health Research Policy and Systems, 18*. <https://doi.org/10.1186/s12961-020-0527-x>

⁷ THE PATIENT AND DOCTOR COURSE - TUTOR HANDBOOK - YEARS 1 & 2
<https://www.phc.ox.ac.uk/files/study/the-patient-and-doctor-course-tutor-2019-1.pdf/view>

<p>הקניית אבני הבניין הבסיסיות ללימודי רפואה: יסודות מדעי החברה והאוכלוסייה – מדיניות בריאות, רפואה חברתית, אפידמיולוגיה קלינית, בריאות הציבור ואתיקה רפואית ומקצועיות; הכרת איברי הגוף מבנה ותפקוד ובתהליכים נורמליים ולא תקינים; קורס קליני מתמשך, המשולב בקורסי יסוד ובמדעי החברה, הכוללים יסודות התקשורת בין המטופל/ת לרופא/ה, בדיקה גופנית, דינמיקה של עבודה בצוותים ובמערכות קליניות ולימוד תהליך פיתוח האבחנה המבדלת.</p>	<p>עיקרי תוכנית הלימודים בשלב הפרה-קליני PRECLINICAL PATH</p>
<p>יוזמה לשוויון בבריאות למיעוטים מיניים ומגדריים תוכנית תלת-שנתית לתיקון תוכנית הלימודים המרכזית כך שכל הסטודנטיות, הסגל הקליני והאקדמי יוכשרו באופן מעמיק כדי לספק טיפול רפואי איכותי והוליסטי למטופלות ומטופלים מהמיעוט המיני והמגדרי בכל הגילים. התוכנית כוללת רפורמה בתוכנית הלימודים, פיתוח סגל, הערכת איכות רציפה והפצה גלובלית, כמו גם הגברת המאמצים לצירוף אנשים ונשים בעלי תחומי עניין או ניסיון בבריאות המיעוט המיני והמגדרי. היוזמה התאפשרה על ידי מתנה בסך 1.5 מיליון דולר. /https://lgbt.hms.harvard.edu</p>	<p>יזמות להטמעת רפואה מודעת מגדר/מחקר מודע מגדר</p>
<p>קורסים נבחרים שבהם נכללים היבטי מגדר, זהות והיבטים חברתיים⁸</p>	
<p>קורס מתמשך בשנה הראשונה והשנייה כולל, בין השאר, עבודה בבתי חולים במרפאות קהילתיות. גישה רבת פנים זו מספקת חינוך קליני משולב בדגש על גריאטריה רפואת ילדים, טיפול בהקשרים תרבותיים שונים וטיפול של חולות עם ידיעת אנגלית מוגבלת, לדוגמה.</p>	<p>POM100.17-PRACTICE OF MEDICINE</p>
<p>יסודות המקצוע משלבים את מדעי החברה והאוכלוסייה הרלוונטיים לעיסוק ברפואה: מושגי מפתח ואפידמיולוגיה קלינית, בריאות הציבור, מדיניות בריאות, רפואה חברתית, אתיקה רפואית ומקצועיות.</p>	<p>PWY120 ESSENTIALS OF THE PROFESSION</p>
<p>עקרונות של אפידמיולוגיה קלינית, מדיניות בריאות, אתיקה רפואית ומקצועיות, בריאות האוכלוסייה ורפואה חברתית. קורס זה מלמד כיצד לחשוב באופן ביקורתי על ידע רפואי וכיצד להבין את ההקשרים החברתיים והפוליטיים של בריאות ובריאות בארצות הברית. הקורס ויכלול שיתוף פעולה עם בית הספר לעסקים של הרווארד. זיהוי יחסי הגומלין המורכבים של כוחות חברתיים ומבניים המשפיעים על הבריאות.</p>	<p>PWY220 ESSENTIALS OF THE PROFESSION II ADVANCED SOCIAL AND POPULATION SCIENCES FOR MEDICINE</p>
<p>מחקר ותרגום של מחקר לפרקטיקה קלינית במטרה להעריך באופן מעמיק תפקידי מין וגיוון מגדרי בכל מימד של בריאות ומחלות. לימוד הסיבה לחשיבות רפואה מודעת מין ומגדר, מתודולוגיות המחקר המעורבות ושיקולי הפרקטיקה הקלינית לגבי הסיכון, ההצגה, המענה לטיפול והאינטראקציות של המטופלים והמטופלות עם מערכת הבריאות. שילוב גיוון מיני ומגדרי במחקר יכול להציג הן אתגרים והן הזדמנויות בכל שלב של התהליך. הקניית מיומנויות לניתוח ביקורתי של הספרות הרפואית ולימוד מתודולוגיות מחקר חדשניות המכילות ומתחשבות בהבדלים בין המינים והמגדרים, כמו גם במגוון הנטייה המינית, הזהות המגדרית, התפתחות המין ומקום הלחץ הנפשי של המיעוטים, יודגשו הגורמים החברתיים הקשורים לבריאות. עידוד הסטודנטיות לחשוב על האופן שבו מין ומגדר משפיעים על חוויותיהן ועל התפתחותן המקצועית.</p>	<p>AISC626.0 SEX- AND GENDER-INFORMED MEDICINE: RESEARCH, CLINICAL PRACTICE, AND POPULATION HEALTH קורס בחירה בשלב הקליני - clerkship</p>
<p>מוצגים להלן רק היבטי מין ומגדר: קורס במרפאה קהילתית בתחום רפואת המשפחה בדגש על הערכה ופיתוח של טיפול בקהילה, כולל חולות וחולים בכל הגילים ובכל המגדרים. מתוך מגוון הבעיות</p>	<p>AC505M.40</p>

⁸ הקורסים נידלו מתוך קטלוג הקורסים של ביה"ס על ידי חיפוש מילות מפתח רלוונטיות:
<https://medcatalog.harvard.edu/Default.aspx>

<p>הקליניות נכללת בריאות האישה בשגרה: לדוגמה, בדיקות פאפ וסת, טיפול בגיל המעבר. עבודה משותפת עם כל נשות מקצועות הבריאות ועבודה סוציאלית.</p>	<p>FAMILY MEDICINE ELECTIVE קורס בשלב ה-clerkship</p>
<p>קורס רב-תחומי קליני המכשיר למתן טיפול איכותי וקשוב תרבותית לחולות וחולים בעלי נטיות מיניות מגוונות (diverse sexual orientations), זהויות מגדריות ובשלב התפתחות מינית. אלה מזדהים כלסביות, הומוסקסואלים, ביסקסואלים, טרנסג'נדר, אינטרסקס או א-מיני (LGBTQIA+). החשיפה הקלינית ותהליך הלימוד יתמקדו בשירות למיעוטים מגדריים והמיניים לאורך החיים, מינקות ועד זקנה.</p>	<p>IND510M.3 CARE FOR PATIENTS WITH DIVERSE SEXUAL ORIENTATIONS, GENDER IDENTITIES קורס בחירה בשלב ה-clerkship</p>
<p>התמחות בבריאות האישה - טיפול בחולות בעלות גוף נשי ומזדהות כנשים כאלה שאין להן התאמה מגדרית - וטיפול בנשים לאורך כל חייהן הבוגרים. למידה כיצד משלבות רופאות בקהילה, רופאות נשים ומיילדות רפואה מודעת מין ומגדר, הקורס יכול להתמקדות בתפקידם של גורמים חברתיים בבריאות, לרבות אלימות וטרומה בבריאות.</p>	<p>IND514.23 AMBULATORY CARE FOR WOMEN: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH קורס בחירה בשלב ה-clerkship</p>
<p>העמקת הידע על ההשפעה של מגדר מין, ומחזור הרבייה, על פסיכופתולוגיה וטיפול פסיכיאטרי, הקורס כולל ניסיון קליני מרוכז עם חולות שיש להן הפרעות פסיכיאטריות קדם וסתיות, לאחר לידה או לפנייה ובשלב שלפני הפסקת הווסת. כמו גם חולות עם בעיות פוריות, אובדן הריון, סרטן השד ומחלות גינקולוגיות. למידה איך להתמודד עם דעות קדומות כלפי חולות בסיכון לבעיות פסיכיאטריות פרינטליות, ועל טיפול מושכל בטרומה לנשים שחוו טראומה מינית.</p>	<p>PS507M.23 WOMEN'S MENTAL HEALTH קורס בחירה בכל השלבים</p>
<p>חשיפה לבעיות הבריאות של נשים מוחלשות הגרות בערים וטיפול בהן במרפאות קהילתיות. כישורי שפה ספרדית או סינית הם יתרון.</p>	<p>OB503M.1 OB/GYN AND WOMEN'S HEALTH IN URBAN COMMUNITY SETTINGS קורס בחירה בשלב ה-clerkship</p>

הערות לסיכום

לצד המודעות להבדלים המגדריים שהופכת להיות נפוצה יותר באוניברסיטה, ההתרשמות היא שעדיין ההתייחסות לנשים ולענייני מגדר היא התייחסות "לאחר". חיפוש בקטלוג הלימודים "גברים", או "בריאות הגבר" "MALE", "MEN", לא העלתה אף קורס. הטקסט באתר הוא לכאורה ניטרלי מגדרית, דבר שהוא יותר קל באנגלית אולם אין שום התייחסות למין ומגדר. ההתייחסות בלשון הכתיבה היא למחלות, בעיות, מערכות הגוף וכד'. בשלב הפרה-קליני יש בתיאורי הקורסים מחויבות להסתכלות הוליסטית חברתית התייחסות לאוכלוסיות שונות ילידיות, אפרו-אמריקניות. אבל תהליך הלימוד מתרכז במערכות בגוף השונות ולא על הבריאות כמכלול.

בשלב הקליני יש קורסי בחירה שנושאים המרכזי הוא היבטי מין, מגדר וחברה.

לסיכום, ביה"ס לרפואה בהרווארד מוביל שינוי באמצעות היוזמה הנ"ל שיכולה לשמש דוגמה להטמעת חשיבה מגדרית מעמיקה.

טבלה 5: סקירת הנושא בפקולטה לרפואה באוניברסיטת טורונטו

 הפקולטה לרפואה באוניברסיטת טורונטו https://MEDICINE.UTORONTO.CA	
<p>מידע כללי ומטרות</p>	<p>מסלולי הכשרה: רפואה, תואר משולב PHD-MD. הכשרת למקצוע הרפואה על פי שבעה עקרונות של ההסתדרות הרפואית הקנדית: מומחיות ברפואה, תקשורת, שיתוף פעולה, מנהיגות, קידום בריאות, השכלה רחבה ויכולות הוראה, מקצועיות.</p>
<p>עיקרי תוכנית הלימודים בשלב הפרה-קליני - יסודות FOUNDATIONS</p>	<p>בטורונטו גובשה תוכנית לימודים חדשה לשלב זה הנקראת "יסודות" (Foundations) וכוללת קורסים, רכיבים ונושאים. זו תוכנית משולבת המקדמת למידה מתוך הקשרים וכוללת שימוש נרחב בחומרי למידה כדי לספק גמישות ולתמוך בלמידה. הקורסים המרכזיים הם:</p> <p>א. שנתיים ראשונות: מדע בסיסי ומדעי החברה רלוונטיים ופיתוח מיומנויות קליניות והבנה של בריאות הקהילה, מטופלות וקהילות. למידה של אבחון וטיפול הרלוונטיים לכל הגוף כמכלול.</p> <p>ב. קורס שנמשך 53 שבועות ונושא מחזור החיים: בריאות וחולי החל משלב היווצרות הראשוניים, התפתחות העובר, לידה, ילדות, התבגרות, בגרות הזדקנות, וסוף החיים. שבועיים מתוכו מוקדשים לרפואה מודעת מין ומגדר.</p> <p>ג. מחלות מורכבות וכרוניות</p> <p>תהליך הלמידה המבוסס על חקרי מקרה לפי שלושה נושאי למידה המרכזיים:</p> <p>א. נושאים הקשורים לקבוצות אוכלוסייה בעדיפות: לימוד של צרכי קבוצות שבדרך כלל אינן מקבלות את תשומת הלב הראויה והמספקת במערכות הבריאות – אוכלוסיות ילידיות, "בריאות שחורה" (בריאות של האוכלוסייה השחורה בקנדה), כאלה המזדהות כלהטב"ק+2⁹, טיפול בגיל הזקנה ובריאות גלובלית.</p> <p>ב. נושאים הקשורים לתפיסת החזון של תפקיד הרפואה בקנדה</p> <p>ג. נושאים רב-תחומיים כמו תזונה ודימות רפואי.</p> <p>לקריאה מעמיקה של הנושאים: https://md.utoronto.ca/node/21</p>
<p>שלב ההכנה ל - clerkship</p>	<p>ההכנה כוללת סמינרים בהם נלמדים היבטים של אתיקה מקצועית, בריאות הציבור, וגיוון מגדרי ותרבותי. תחילת הכשרה קלינית במרפאות ובבתי חולים</p>
<p>clerkship</p>	<p>ההכשרה הקלינית שנמשכת שנתיים וכוללת התמחויות בתחומי הרפואה השונים</p>
<p>יוזמות נבחרות להטמעת רפואה מודעת מגדר והיבטים חברתיים ומחקר מודע מגדר</p>	
<p>חינוך לבריאות נשים בקלות WOMEN'S HEALTH EDUCATION MADE SIMPLE</p>	<p>שלוש נשים מהפקולטה לרפואה, נשות סגל ותיקות וסטודנטיות, הקימו את הפורום בתחילת מגפת הקורונה במטרה לספק מידע המתמקד בבריאות הנשים ולמגר מיתוסים ודעות קדומות כלפי אובדן הריון, בריאות הנפש ובריאות בנושא הווסת. הן יצרו סדרת וידאו מקוונת בנושאים אלה. המגפה פוגעת העיקר בנשים ואוכלוסיות מוחלשות, לכן הפורום שמתרחב מדי יום, ממשיך להתמקד באי השוויון בבריאות. לאחרונה הושקה מלגה לתוכנית מנהיגות לסטודנטיות/ים שישלבו עבודה ומחקר בפורום במסגרת הלימודים.</p> <p>פרטים נוספים: /HTTPS://WWW.WHEMSCANADA.ORG</p>
<p>קבוצת עבודה לתכנון להוגנות, לגיוון והכלה, 2020 פפט EQUITY, DIVERSITY AND INCLUSION</p>	<p>אחת המטרות של המשרד לגיוון והכלה היא לייעץ לסגל הפקולטה ולשתף פעולה בנושא תכנון קורסים שיקללו היבטים של הוגנות וגיוון. בין הממצאים של קבוצת העבודה נכללה אפלייה מגדרית שהיא הגורם המרכזי לאי שוויון בקרב הסגל והסטודנטיות. למרות שהושגה התקדמות מסוימת בתחום, יש לקדם במיוחד נשים שחורות, ילידיות ונשים מוגזעות אחרות (racialized women), נשים עם מוגבלויות ועוד. אולם למרות שמגדר חייב להמשיך להיות</p>

⁹ 2SLGBTQIA+ :2-Spirit, Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer, Intersex and Asexual +

<p>מוקד מרכזי ברחבי הפקולטה, הוא לא צריך לבוא על חשבון טיפול באי השוויון הייחודי של קבוצות אחרות כולל אלה עם זהויות מצטלבות.</p> <p>https://medicine.utoronto.ca/sites/default/files/tfom_edi_working_group_action_plan_2020pdf.pdf</p>	<p>PLAN WORKING GROUP</p>
<p>התוכנית, שנכללת בתוכנית הפעולה הנ"ל, מחברת בין סטודנטיות/ים לרפואה מקבוצות שנדרשת בעבורן הוגנות למנטורים מהסגל כדי לתמוך ולסייע להם בהתפתחותם החינוכית והמקצועית. המטרה העיקרית היא להפחית/לבטל חסמים העומדים בפני הקבוצות האלה: ילידיות, שחורות, מוגזעות (כל הקבוצות שאינן לבנות)¹⁰, +SLGBTQIA, דור ראשון להשכלה גבוהה, מוגבלויות שונות, מעוטות יכולת כלכלית וקהילות אחרות. היוזמה הבאה מתייחסת לפרויקט הזה.</p> <p>https://medicine.utoronto.ca/about/diversity-mentorship-program</p>	<p>DIVERSITY MENTORSHIP PROGRAM AND RESOURCES תוכנית מנטורינג</p>
<p>סטודנטיות לרפואה ארגנו סימפוזיון של יום אחד, כדי להרחיב את הדיאלוג סביב התנהגות בלתי הולמת, אפליה ויצירת שותפויות, כמו גם להעצים את הסטודנטיות להתמודדות עם מיקרואגרסיות ואפליה במרחבי העבודה הקליניים. יש דיווחים רבים של אפליה והטרדה בשל גזע, מוצא אתני, מין, נטייה מינית, דת ומוגבלות (גלויה ובלתי נראית) על ידי הסגל הבכיר והזוטור והמטופלות/ים. סוגיות כמו יחסי כוח וקבלה חברתית של הסטטוס קוו הופכות שמאגרות התנגדות ושינוי. ככל שסטודנטיות לרפואה מתקדמות בהכשרתן, הן עוברות אינדוקטרינציה נוספת שבתוך תוכנית הלימודים הנסותרת ויתכן שאפילו לא יזהו צורות מסוימות של התעללות או יעבירו אותה כ"נורמלית". אמנם ישנן יוזמות גיוון רבות של לרפואה, אך עדיין אין דיון ביקורתי לגבי האתגרים הייחודיים. הכנס כלל סדנה בנושא Intersectionality (הצטלבות מיקומי שוליים)</p> <p>https://md.utoronto.ca/news/students-organize-invisible-challenges-medicine-conference</p>	<p>סימפוזיון חד פעמי ב-2019: אתגרים בלתי נראים INVISIBLE CHALLENGES IN MEDICINE</p>
<p>קורסים נבחרים שבהם נכללים היבטי מגדר, זהות והיבטים חברתיים</p>	
<p>סמינרים מרכזיים כוללים בין השאר: אלימות במשפחה, בריאות גלובלית, טיפול פליאטיבי וגריאטריה.</p>	<p>FAMILY & COMMUNITY MEDICINE [FCM310Y] שלב ה-clerkship (הלימודים הקליניים)</p>
<p>פרויקט מחקר של הערכת קליניקה של רפואת נשים: נשים מאוכלוסיות מוחלשות דורשות גישה רגישה של טיפול. המרפאה פועלת מ-2016 ועד כה המאפיינים הדמוגרפיים ודפוסי ההפניה והטיפול במרפאה זו לא נבדקו. לכן מטרת המחקר היתה לתאר את הדמוגרפיה, דפוסי ההפניה וצרכי הטיפול של נשים מהגרות פליטות שמגיעות למרפאה שמתמחה בטיפול גניקולוגי ומיילדותי. השאיפה היא לפתח מאגר מידע רטרופקטיבי של ביקורי הנשים, ניתוח הנתונים כמו גורמי סיכון סוציו-אקונומיים, מעמד הפליטות ומצבן הבריאותי (המרפאה משרתת נשים מקבוצות חברתיות רבות). פרטים נוספים: https://md.utoronto.ca/file/5278/download?token=3L6P_m0N</p>	<p>RESEARCH EXPERIENCE: RETROSPECTIVE EVALUATION OF THE WOMEN'S EQUITY CLINIC</p>
<p>הערות סיכום</p> <p>חיפוש באתר ביה"ס לרפואה אמנם לא העלה קורסים רבים בשל מבנה הלימודים המיוחד (לא ניתן להיכנס לאתרי הקורסים), אך ההתרשמות מהפקולטה, הינה של מחויבות עמוקה ללימוד ולמחקר של כל מגוון הקבוצות החברתיות הכולל גם את צורכיהן של נשים מקבוצות שונות. המחויבות, לפי היוזמות הנ"ל, היא גם בתוך ביה"ס פנימה - לסטודנטיות ולסגל הפקולטה משמשת השראה ודוגמה לתוכניות לימודים נוספות בעולם.</p>	

¹⁰ כך מוסבר בתיאור התוכנית: Note that the term racialized refers to all non-white people, and is a term often preferred to 'people of colour' or 'racial minority' because it acknowledges the social process by which race is constructed.

טבלה 6: סקירת הנושא מוסד קרולינסקה: אוניברסיטה לרפואה

 Karolinska Institutet https://ki.se/en	
<p>מוסד קרולינסקה: אוניברסיטה לרפואה</p>	
<p>מידע כללי ומטרות</p> <p>החזון של מכון קרולינסקה הוא לקדם את הידע על החיים ולשאוף לבריאות טובה יותר לכל. מאז 1901 מועצה מיוחדת בקרולינסקה בוחרת את הזכות והזוכים בפרס נובל לפיזיולוגיה או לרפואה. האוניברסיטה מציעה מגוון רחב של תוכניות לימודים במקצועות הבריאות והרפואה ומכוני מחקר רפואי.</p>	
<p>עיקרי תוכנית הלימודים STUDY PROGRAMME IN MEDICINE, 360 CREDITS</p> <p>התוכנית לרפואה בסיס ללמידה לכל החיים ולהתמודד עם אתגרים רבים ואפשרויות רבות להתפתחות בעתיד: ידע רפואי מעמיק, ידע על רפואה מבוססת ראיות, כישורים מעשיים, מדעיות וכשירות מקצועית. מכון קרולינסקה מחנך לגישה אתית ומחויבות עמוקה לבריאות האוכלוסייה ברחבי העולם, ציפיות אלה מופיעות בכמה ממטרות הלימודים: ידע והבנה של גורמים החברתיים המשפיעים על בריאות של הבריאות ושל קבוצות שונות מנקודת מבט לאומית וגלובלית; ידע על אלימות של גברים נגד נשים ואלימות במערכות יחסים אינטימיות; הבנה של אסטרטגיות לגישה שוויונית לשירותי בריאות.</p> <p>תכני הלימוד מבוססים על חמישה נושאים: מדע בסיסי, מדע יישומי התמחות קלינית, שוויון ברפואה ורפואה גלובלית. התוכנית כוללת שני שלבים עיקריים: השלב הבסיסי והשלב המתקדם, הקליני.</p> <p>פרטים נוספים (בשוודית): https://utbildning.ki.se/programme-syllabus/2LA21</p>	
<p>CENTRE FOR GENDER MEDICINE</p> <p>המרכז לרפואה מגדרית</p> <p>מטרת המרכז היא תמיכה במחקר וחינוך לקראת חדשנות בתחום הבריאות באמצעות קידום ניתוח בראייה מודעת מין ומגדר. המרכז מעורב באופן פעיל בפיתוח תוכניות שונות להטמעת חשיבה מינית ומגדרית כתחום ליבה ברפואה ובסיעוד.</p> <p>המרכז מעניק מלגות ומענקים למחקר מודע מגדר בייחוד בתחומי מחלות לב וכלי דם, אנדוקרינולוגיה ראומטולוגיה ובראות הציבור.</p> <p>המרכז אחראי לקורס ההכשרה המגדרית המיועד לסגל המחקר באקדמיה של 2020 HORIZON¹¹</p> <p>https://ki.se/en/research/centre-for-gender-medicine</p>	
<p>The Gendered Innovation Alliance (GINA)</p> <p>פלטפורמה להכשרה, להקניית ידע ולשתף בניסיון קודם במטרה היא להטמעת חשיבה רגישת מין, מגדר וגיוון כמשתנים ביולוגיים וחברתיים במחקר ובחינוך ביו-רפואיים על מנת שיהוו "הנורמלי החדש". היוזמה משתתפת ב-"ACT on Gender" -</p> <p>בתוכנית HORIZON 2020¹². מכיוון שנושאים אלה מחברים בין כל תחומי המחקר בקרולינסקה היוזמה פועלת לשתף באופן נרחב בין מחלקות שונות באוני', בשותפויות אסטרטגיות יחד עם תעשייה, מערכות שירותי בריאות וארגוני חברה אזרחית.</p> <p>פרופ' Karolina Kublickiene, מייסדת התוכנית מכנה זאת בהתכתבות איתה:</p> <p>"I try to organise course sex and gender aspects in biomedical research " to strengthen the awareness and boost implementation of gender "dimension in the research and education content when relevant.</p>	<p>יוזמות להטמעת רפואה מודעת מגדר/מחקר מודע מגדר</p>

¹¹ http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/gender/h2020-hi-guide-gender_en.pdf

¹² <https://www.act-on-gender.eu/>

<p>באתר GINA, קיים מידע נוסף על קורסים, הכשרות לסגל המחקר, נסיונות מוצלחים, הצעות למחקר רגיש מגדרית ועוד: https://staff.ki.se/gendered-innovation-alliance</p>	
<p>מטרת הקבוצה היא להתמקד במצבים לא שוויוניים ולשפרם לכלל הסגל בקרולינסקה. השאיפה היא לממש את המטרות על ידי חתירה לשקיפות רבה יותר באקדמיה, התמקדות במודלים לחיקוי, קידום תוכנית חונכות לחוקרות זוטרות ובכירות, עידוד העסקה חוקר שוויונית, חינוך והעלאת מודעות על אפליות לסוגיהן. בסוף מאי 2021 מארגן הפורום סמינר בנושא: Gender Equity in Academia in the wake of COVID19 https://staff.ki.se/equality-focus-group</p>	<p>EQUALITY FOCUS GROUP פורום של הסגל הזוטר</p>
<p>קורסים נבחרים שבהם נכללים היבטי מגדר, זהות והיבטים חברתיים</p>	
<p>חלק ממטרות הקורס המתמשך: הבנה כיצד בריאות ומחלות מושפעות מהעבודה והסביבה ומגורמים חברתיים-כלכליים; תפקיד הרופאה בעבודת צוות בבריאות הציבור, מניעה ושיקום; מודעות ליחס של/שלה לקבוצות שונות של חולות וחולים מקבוצות סיכון שונות (כמו דרי רחוב, ופגועי נפש) ומתרבויות שונות; התייחסות לחוויות השונות של המטופלות/ים מאותן בעיות בריאותיות; מסוגלות לשקף את הרגשות שלו / שלה ואת הנכונות לפעול במצבים שונים וכיצד אלה יכולים להשפיע על הטיפול תוך שימת דגש על שילוב פרספקטיבה הומניסטית ומדעית, כמו גם סוגיות של שוויון מגדרי וגיוון. HTTPS://EDUCATION.KI.SE/COURSE-SYLLABUS/LKG088/23371</p>	<p>PUBLIC HEALTH AND ENVIRONMENTAL MEDICINE בריאות הציבור ורפואה סביבתית</p>
<p>מטרת הקורס היא להגביר את הידע על הגורמים חברתיים, פסיכולוגיים והביולוגיים המשפיעים על הדומה והשונה בין גברים לנשים, השלכותיהם על מחלות, בריאות וטיפול רפואי. הבנה כיצד מוגדרת רפואה מגדרית; היבטים ביולוגיים וסוציו-תרבותיים משפיעים על הבריאות והמחלה מנקודת מבט מגדרית; הפנמת מושג ההטיה המגדרית. הקורס מתנהל בגישה רב תחומית ומקורו בפעילות יוזמת GINA. https://education.ki.se/course-syllabus/2XX071/20644</p>	<p>HEALTH AND DISEASE IN A GENDER PERSPECTIVE בריאות וחולי בפרספקטיבה מגדרית</p>
<p>קורס המעמיק את מטרות הקורס הנ"ל ובו יידונו מתודולוגיות בסיסיות, תיאוריות וביולוגיה תאית, אשר יילקחו בחשבון ביחס לנושאים הרלוונטיים קלינית החשובים לרפואה מגדרית. כמה מחלות זוהו כבר כשונות אצל גברים ונשים כמו: מחלות לב וכלי דם, מחלות ריאה, הפרעות נוירופסיכיאטריות, הפרעות מטבוליות סטרואידים. יילמדו היבטים תרופתיים, השפעה של בעיות כלכליות ובריאות. יוצגו שיטות מחקר ניסיוניות שיכולות לסייע בהרחבת ההבנה של הליכי המחלה הרלוונטיים למין ומגדר. הקורס תוכנן ביוזמת GINA. תיאור הקורס אוחר ממאגר המידע של לימודי הדוקטורט. https://kiwas.ki.se/katalog/katalog/index</p>	<p>GENDER/SEX ASPECTS IN BIOMEDICAL RESEARCH לימודי דוקטורט PHD ולימודים פרה-קליניים</p>
<p>אי שוויון מגדרי הוא בין הגורמים החשובים ביותר המשפיעים על בריאות גברים ונשים בעולם. הבנת האופן שבו יחסים מגדריים משפיעים על בריאות האוכלוסיות היא בעלת חשיבות עליונה בתכנון מחקרים איכותיים ומועילים ובין יסודות המחקר הוא מיפוי אי שוויון מגדרי. הקורס מלמד את הכלים התיאורטיים לביצוע מחקרים כאלה. אי-שוויון בבריאות נובע לעתים קרובות מהפרות של זכויות האדם. קורס זה יספק כלים תיאורטיים כדי לדון באופן ביקורתי בהצטלבות בין זכויות אדם לבין סוגיות בריאות גלובליות. הקורס תוכנן ביוזמת GINA. תיאור הקורס אוחר ממאגר המידע של לימודי הדוקטורט. https://kiwas.ki.se/katalog/katalog/index</p>	<p>HEALTH, GENDER AND HUMAN RIGHTS: AN INTRODUCTION מבוא לבריאות, מגדר וזכויות אנוש</p>

הערות לסיכום

מתוך ארבעת המוסדות שנסקרו, רק בקרולינסקה הוקם מרכז לרפואה מגדרית, שפועל בשיתוף בינלאומי ובשיתוף מרכזים רפואיים בשוודיה. יוזמת GINA לקידום מחקר מודע מגדר מתמקדת בדור הבא של חוקרות וחוקרי המחקר הרפואי באוני' לימודי הרפואה הקלינית מבוססים מתוך פרספקטיבה הומניסטית ומדעית ומודעות לסוגיות שוויון מגדרי וגיוון. קרולינסקה שותפה מובילה בפרויקטים האירופיים לקידום שוויון מגדרי במחקר.

3.3 סיכום

ההתרשמות העולה מן הסקירה היא שמתרחש שינוי בתוכניות הלימודים ובמחקר. מקור היוזמות לרפורמות, להטעמת חשיבה מגדרית, מודעת מין וקשובה לקבוצות החברתיות ולפערים בבריאות, מגיעה גם מתוך הנהגת המוסדות, גם מסגל ההוראה והמחקר וגם בפעילויות של הסטודנטיות/ים. לכל מוסד יש יוזמות ייחודיות אולם בולטות יוזמות משותפות היכולות לשמש השראה ודוגמה לתהליכי שינוי בארץ. לשם כך יש לערוך סקירה מיוחדת על פרויקטים לקידום שוויון מגדרי במחקר הרפואי ובמהלך ההכשרה הקלינית והמדעית. מומלץ לערוך סקירה מעמיקה של אוניברסיטאות ומוסדות מחקר לפי יעדי ה-SDG של האו"ם כדי לקבל תמונה כיצד מוסדות המחקר וההשכלה הגבוהה נערכים ומיישמים את קידום המשימות לשיפור העולם והאנושות. שוויון מגדרי ובריאות טובה לכל נכללים ביעדים הראשונים.

4 ממצאים ממאגר המידע בנושא היבטי מין, מגדר וחברה

4.1 מבנה המאגר

מקורו של רוב מאגר הסילבוסים הוא בתשובות שהתקבלו לפנייתנו ליותר ממאה אנשי/נשות הקשר. חלק מהמייל כלל בקשה לצרף קישור לסילבוס של הקורסים או את קבצים עצמם, שבהם נכללים היבטי מין ומגדר והיבטים חברתיים בהתאם לשיקול דעתם של אנשי ונשות הקשר. רוב המכתבים ששלחנו נפנו לסגל בכיר בחוגים ובפקולטות: ראשי חוגים, סגני דיקנים להוראה, ראשי תוכניות הוראה ועוד. בהמשך פנינו למרצות ומרצים, סגל מנהלי וספריות רפואיות על מנת להרחיב את מעגל הפניות והקשרים כדי להשיג סילבוסים, שברובם אינם נגישים באתרי האינטרנט של מוסדות הלימוד.

קיבלנו תשובות מגוונות: חלק צרף סילבוסים של קורסים ספציפיים, חלק כתבו תכנים הרלוונטיים לדעתם בגוף המכתב, חלק שלחו הפניות. לעיתים, נתבקשנו להסביר יותר בפירוט מהם היבטים מגדריים לעומת היבטי מין.

בנוסף, סקרנו את האתרים של המוסדות ומצאנו כמה קורסים שכללו מידע חלקי של הסילבוס. אלה שנראו לנו רלוונטיים, הוכנסו למאגר.

כפי שתואר במתודולוגיה, הסילבוסים הועלו למאגר לפי שדות המאטה-דאטה של המאגר. קביעת תוכני השדות הוא ניתוח שלנו, במיוחד אלה המופיעים בטבלאות 8 ו-9: "האם מגדר מופיע בחומר הקריאה" והאם הקורס "נלמד בהנחת יסוד – גבר/זכר" כן/לא/לא ידוע. הסימון "כן" ו-"לא ידוע" מתייחסים לכך שהמגדר והמין גבר/זכר מהווים התשתית ולכאורה אין התייחסות למגדר או למין בכלל, או שלא ידועה ההתייחסות כלשהי מתוכן הסילבוס ומהערות המשיבות/ים. הסימון "לא" משמעו הנחת יסוד מודעת מין ומגדר ותחתיה כונסו סילבוסים כאלה שמתוך התוכן עולה התייחסות למגדרים ומינים השונים וכן היבטים חברתיים.

4.2 ניתוח הסילבוסים

המאגר כולל 91 סילבוסים שנאספו במהלך המחקר לפי תחומים: סיעוד (29); פיזיותרפיה (11); ספורט-תרפיה (10); רפואה (11); מדעי התזונה (7); מנהל מערכות בריאות (6); רוקחות (5); הפרעות בתקשורת (3); הפקולטה למדעי הרווחה והבריאות (2); בי"ס לטיפול באמצעות אומנויות (2); ריפוי בעיסוק (1); קורס על-פקולטי (1); המסלול להסבת אקדמאים לתואר ראשון בסיעוד (1); בריאות נפש קהילתית (1); בית הספר לבריאות הציבור (1). רוב הסילבוסים כוללים היבטי מגדר, מין וחברה על פי דעת של אלה ששלחו אותם או שהפנו אותנו לקורסים מסוימים.

כפי שניתן לראות בטבלאות הבאות, יש מעט קורסים מלימודי רפואה. ההיענות של הסגל בבתי הספר לבקשות שלנו הייתה נמוכה מאוד, למעט הטכניון והאוניברסיטה העברית, ששלחו מידע בתוכן המייל, אך לא נשלחו סילבוסים. הקורסים של השלב הפרה-קליני של אוניברסיטת בר אילן ואוניברסיטת תל אביב נידלו מהאתר הפתוח של תוכניות הלימודים וברובם לא מוצגים הסילבוסים במלואם ובמיוחד של הקורסים המתמשכים. ככלל, הגישה לאתרי הקורסים ולסילבוסים מוגבלת ומכאן נובעת הסתמכותנו על קבלת המידע באמצעות הדואר האלקטרוני.

הקורסים האלה בבתי הספר לרפואה כוללים בעיקר: מיומנויות תקשורת ומיומנויות קליניות בסיסיות; היכרות עם המערך הרפואי, הוראה קלינית לפי מעגל החיים שבה נכללים סבב הילד, סבב האישה, סבב הבוגר, סבב בוגר/ת בקהילה.¹³ פיתוח זהות מקצועית ורכישת הרגלים והתנהגות מקצועית; מתן כלים להתמודדות עם אתגרים שונים; פיתוח מיומנויות רפלקטיביות¹⁴; הקניית מושגי יסוד ועקרונות השפה הרפואית, בסיסי ידע בתחום המדעי והקליני, הקניית ערכים הומניים ואתיים וערכי שרות לקהילה¹⁵, טיפוח מודעות להיבטים החברתיים והפסיכולוגיים של עבודת הרופא, כישורי מחקר¹⁶; חשיפה לחולים: מאפייני הבריאות ובעיות החולי, דילמות מקצועיות, הבנת חוויית החולי¹⁷.

¹³ אונ' בן גוריון <https://in.bgu.ac.il/fohs/Documents/shnaton/2020-2021> /שנתון תשפא רפואה 2020.11.16.pdf

¹⁴ אונ' תל אביב: <https://med.tau.ac.il/medical-education-department2020>

¹⁵ האוניברסיטה העברית: <https://medicine.ekmd.huji.ac.il/he/education/curriculumMedicine/Pages/MD.aspx>

¹⁶ אריאל: <https://www.ariel.ac.il/wp/pre-medicine/applicant-information/>

¹⁷ הטכניון: <https://ugportal.technion.ac.il/files/2020/10/> /קטלוג לימודים-תשפא-2021.pdf

הוראה ולמידה בליווי חונכות אישית המתוכננת לצורך חינוך לפרופסיונאליזם; הכרת אדם עם בעיה רפואית ממושכת ומעקב אחריו לאורך זמן ותרומה לקהילה¹⁸.

כפי שנכתב לעיל בתיאורי הקורסים אלה, במידה שמופיעים בידיעונים ובשנתונים, כמעט שלא הופיעו היבטים מגדריים אולם ההיבטים החברתיים והכרת החברה בישראל נוכחים כמעט בכל התיאורים.

הטבלה הבאה מפרטת את מספר הסילבוסים שנאספו לפי תחום ומוסד לימודים.

טבלה 7: מספר סילבוסים לפי מוסד לימודים ותחום

מספר	שם מוסד ותחום
12	אוני' חיפה
1	פיזיותרפיה
4	סיעוד
1	הפרעות בתקשורת
2	הפקולטה למדעי הרווחה והבריאות
1	בריאות נפש קהילתית
1	בית הספר לבריאות הציבור
2	בי"ס לטיפול באמצעות אומנויות
18	אוני' אריאל
1	ריפוי בעיסוק
1	קורס על-פקולטי
1	פיזיותרפיה
3	סיעוד
4	מנהל מערכות בריאות
6	מדעי התזונה
2	הפרעות בתקשורת
6	אוני' בן גוריון
5	רפואה רוקחות
5	אוני' בר-אילן
5	רפואה
2	האוני' העברית
2	רפואה
10	אוני' תל אביב
1	פיזיותרפיה
8	סיעוד
1	רפואה
4	האקדמית עמק יזרעאל
4	סיעוד
1	האקדמית רמת גן
1	המסלול להסבת אקדמאים לתואר ראשון בסיעוד
3	המכללה האקדמית אשקלון
2	סיעוד
1	מדעי התזונה
11	המכללה האקדמית צפת
3	סיעוד
8	פיזיותרפיה
10	הקריה האקדמית אונו
10	ספורטתרפיה
2	טכניון
2	רפואה
2	שערי מדע ומשפט
2	מנהל מערכות בריאות
5	המרכז האקדמי רופין
5	סיעוד
90	סה"כ

¹⁸ אוני' בר אילן: <https://medicine.biu.ac.il/node/576>

בטבלה הבאה ניתן לראות כי מרבית הקורסים שבמאגר הם קורסי חובה הנלמדים בתואר ראשון. ראוי לציין כאן שקורסי הליבה של מרבית תוכניות הלימודים בכל מקצועות הבריאות נלמדים על פי דרישות המל"ג ומשרד הבריאות.

טבלה 8: מספר הסילבוסים לפי סוג (חובה/רשות) ושייכות לתואר

האם הקורס ניתן כחובה/רשות	
סוג	מספר
חובה	49
רשות	15
לא ידוע	27
הקורס ניתן במסגרת תואר	
סוג	מספר
MD	11
תואר ראשון	70
תואר שני	10

4.3 תוכני הסילבוסים

במטרה להציג את הנושאים שהופיעו בסילבוסים שנמצאים במאגר המידע, טבלה 7 מפרטת את שמות הקורסים בפילוחים לפי מוסדות ותחומי לימוד.

טבלה 9: פירוט סילבוסים לפי תחום, מוסד לימודים ושם הקורס

פירוט סילבוסים לפי תחום מוסד הלימודים ושם הקורס
רפואה
אוני' בר-אילן
היל"ה - הקניית יסודות קליניים לרופא העתיד - שנה ב'
מחויבות חברתית-רפואית - מח"ר
בריאות האוכלוסייה
הזדקנות
תורת האדם א'
האוני' העברית
בריאות ומגדר - היבטים רפואיים וחברתיים של בריאות הנשים
מבוא לבריאות מינית
טכניון
להיות רופא-חשיפה למקצוע הרפואה
התמודדות הרופא עם אלימות במשפחה
אוני' תל אביב
מבוא לאתיקה רפואית
אוני' בן גוריון
רפואה קלינית
ריפוי בעיסוק
אוני' אריאל
מנהל שרותי ריפוי ועיסוק בישראל
רוקחות
אוני' בן גוריון
אנטומיה כללית וקלינית
גנטיקה
הכנה לקרקשיפ (סבבים קליניים)
מבוא לפיסיולוגיה של האדם לתלמידי רוקחות
פתופיזיולוגיה ופרמקולוגיה של מערכת אנדוקרינית
קורס על-פקולטי
אוני' אריאל
רפואה ומגדר

פירוט סילבוסים לפי תחום מוסד הלימודים ושם הקורס	
פיזיותרפיה	
אונ' חיפה	פיזיותרפיה לבריאות באישה
אונ' אריאל	בריאות האישה
אונ' תל אביב	מבוא לסוציולוגיה
המכללה האקדמית צפת	המכללה האקדמית צפת
אנטומיה של בית חזה, בטן ואגן	אנטומיה של בית חזה, בטן ואגן
גנטיקה	גנטיקה
הדרכת קבוצות	הדרכת קבוצות
מבוא לפסיכולוגיה	מבוא לפסיכולוגיה
עיסוי רפואי	עיסוי רפואי
פגיעות ספורט	פגיעות ספורט
רב תרבותיות בחברה הישראלית	רב תרבותיות בחברה הישראלית
שיקום בקהילה	שיקום בקהילה
ספורטתרפיה	
הקריה האקדמית אונו	הקריה האקדמית אונו
אורתופדיה	אורתופדיה
גריאטריה וגרונטולוגיה	גריאטריה וגרונטולוגיה
התפתחות סנסומוטורית	התפתחות סנסומוטורית
מאמני חדר כושר	מאמני חדר כושר
מבוא לאנטומיה	מבוא לאנטומיה
מבוא לסוציולוגיה וסוציולוגיה של הגוף	מבוא לסוציולוגיה וסוציולוגיה של הגוף
מבוא לפתולוגיה	מבוא לפתולוגיה
סמינר מחקר	סמינר מחקר
פיזיולוגיה יישומית	פיזיולוגיה יישומית
קורסים מעשיים	קורסים מעשיים
סיעוד	
אונ' חיפה	אונ' חיפה
הורות ובריאות	הורות ובריאות
מגדר וכאב ומה שבניהם	מגדר וכאב ומה שבניהם
רב תרבותיות, שייכות וזהות	רב תרבותיות, שייכות וזהות
שינויים בבריאות האישה	שינויים בבריאות האישה
אונ' אריאל	אונ' אריאל
בריאות הקהילה	בריאות הקהילה
סיעוד בריאות האישה	סיעוד בריאות האישה
סיעוד הקשיש	סיעוד הקשיש
אונ' תל אביב	אונ' תל אביב
מבוא לסוציולוגיה וסוציולוגיה של הבריאות	מבוא לסוציולוגיה וסוציולוגיה של הבריאות
מבוא לפסיכולוגיה התפתחותית	מבוא לפסיכולוגיה התפתחותית
סיעוד בגריאטריה, היבטים של בגרות וזקנה	סיעוד בגריאטריה, היבטים של בגרות וזקנה
סיעוד בקהילה – חלק א'	סיעוד בקהילה – חלק א'
סיעוד האישה	סיעוד האישה
סיעוד הפג הילד והמתבגר	סיעוד הפג הילד והמתבגר
קורס קידום בריאות	קורס קידום בריאות
תאוריות ומחקר בסיעוד	תאוריות ומחקר בסיעוד
האקדמית עמק יזרעאל	האקדמית עמק יזרעאל
היבטים נבחרים בסיעוד האישה מהיבט קליני וקידום בריאות – חלק 1	היבטים נבחרים בסיעוד האישה מהיבט קליני וקידום בריאות – חלק 1
היבטים נבחרים בסיעוד האישה מהיבט קליני וקידום בריאות – חלק 2	היבטים נבחרים בסיעוד האישה מהיבט קליני וקידום בריאות – חלק 2
הפרעות אכילה: מאפיינים, גורמי סיכון והיבטים קליניים של התערבות, שיקום	הפרעות אכילה: מאפיינים, גורמי סיכון והיבטים קליניים של התערבות, שיקום
מגדר ומיניות- הקהילה הגאה והצוות הרפואי	מגדר ומיניות- הקהילה הגאה והצוות הרפואי
המכללה האקדמית אשקלון	המכללה האקדמית אשקלון
מבוא לבריאות הציבור שנה א	מבוא לבריאות הציבור שנה א
סיעוד בקהילה שנה ג במסגרת נושא כשירות תרבותית למטפל	סיעוד בקהילה שנה ג במסגרת נושא כשירות תרבותית למטפל
המרכז האקדמי רופין	המרכז האקדמי רופין
מבוא למדעי הסיעוד - א	מבוא למדעי הסיעוד - א
סיעוד בקהילה (בריאות הקהילה וקידום בריאות)	סיעוד בקהילה (בריאות הקהילה וקידום בריאות)

פירוט סילבוסים לפי תחום מוסד הלימודים ושם הקורס
בריאות ומיניות
סיעוד האישה - גניקולוגיה ומיילדות
המכללה האקדמית צפת
שיטות מחקר איכותניות – סיעוד, תואר שני
מבוא לסוציולוגיה וסוציולוגיה של הבריאות
סוציולוגיה ואנתרופולוגיה רפואית של החברה הישראלית
מנהל מערכות בריאות
אוני' אריאל
דת ובריאות הציבור
סוציולוגיה של הבריאות
סמינריון במנהל
קידום בריאות כשינוי התנהגות ברמת הפרט
שערי מדע ומשפט
מגדר וחברה
סמינריון עיוני-מגדר משפחה עבודה וחברה
מדעי התזונה
אוני' אריאל
אפידמיולוגיה של השמנת יתר
דיאטטיקה ופרקטיקום, כולל הזנות מיוחדות א
דיאטטיקה ופרקטיקום, כולל הזנות מיוחדות ב
מבוא לתזונה-תזונה בבריאות ורווחה
תזונת האדם א'
תזונת האדם ב'
המכללה האקדמית אשקלון
אורח חיים ומגדר: תזונה, השמנה ותחלואה – מדע ויישום
הפרעות בתקשורת
אוני' חיפה
הפרעות קול
אוני' אריאל
הפרעות קול ב'
שיטות מחקר
הפקולטה למדעי הרווחה והבריאות
אוני' חיפה
סוגיות יסוד בטיפול באמצעות מוסיקה
רב-תרבותיות בטיפול באמנות
המסלול להסבת אקדמאים לתואר ראשון בסיעוד
האקדמית רמת גן
סמינר קליני: בריאות וסיעוד בחברה רב תרבותית
בריאות נפש קהילתית
אוני' חיפה
בריאות נפש מנקודת מבט מגדרית
בית הספר לבריאות הציבור
אוני' חיפה
השפעת מאפיינים חברתיים על בריאות
בי"ס לטיפול באמצעות אומנויות
אוני' חיפה
גישות השלכתיות

בטבלה הבאה מוצג פילוח הסילבוסים על פי "האם מגדר/מין מופיעים בחומר הקריאה". לציון "לא ידוע" יש כמה משמעויות: לא נשלחו סילבוסים, לא נכללו רשימות קריאה בסילבוס, לא היה מידע בסילבוס אך השולח/ת כתבו שיש התייחסות למין, למגדר או לחברה בקורס וברשימות הקריאה. לכן ההמלצה היא לעיין במאגר עצמו כדי לקרוא את המידע המלא.

טבלה 10: פילוח סילבוסים לפי האם "היבטי מין/מגדר מופיעים בחומר הקריאה"

פילוח סילבוסים לפי האם "היבטי מין/מגדר מופיעים בחומר הקריאה"
תשובה - כן (35)
אורח חיים ומגדר: תזונה, השמנה ותחלואה – מדע ויישום
בריאות האשה
בריאות ומגדר - היבטים רפואיים וחברתיים של בריאות הנשים
בריאות ומיניות
בריאות נפש מנקודת מבט מגדרית
הורות ובריאות
היבטים נבחרים בסיעוד האישה מהיבט קליני וקידום בריאות – חלק 1
הפרעות אכילה: מאפיינים, גורמי סיכון והיבטים קליניים של התערבות, שיקום
השפעת מאפיינים חברתיים על בריאות
התמודדות הרופא עם אלימות במשפחה
מבוא לבריאות מינית
מבוא לסוציולוגיה - פיזיותרפיה
מבוא לסוציולוגיה וסוציולוגיה של הבריאות
מבוא לסוציולוגיה וסוציולוגיה של הבריאות – סיעוד - צפת
מבוא לתזונה-תזונה בבריאות ורווחה
מגדר וחברה
מגדר וכאב ומה שבניהם
מגדר ומיניות- הקהילה הגאה והצוות הרפואי
מגדר משפחה עבודה וחברה - סמינריון עיוני
סוציולוגיה של הבריאות
סוציולוגיה ואנתרופולוגיה רפואית של החברה הישראלית
סיעוד בגריאטריה, היבטים של בגרות וזקנה
סיעוד בריאות האשה - אריאל
סיעוד האישה - גניקולוגיה ומיילדות - רופין
סיעוד בקהילה (בריאות הקהילה וקידום בריאות) - רופין
סיעוד האישה – אונ' תל אביב
פיזיותרפיה לבריאות באישה
רב-תרבותיות בטיפול באמנות
רב תרבותיות, שייכות וזהות
רפואה מגדר – קורס על פקולטי
שינויים בבריאות האישה
שיטות מחקר איכותניות – סיעוד, תואר שני - צפת
תאוריות ומחקר בסיעוד - אונ' תל אביב
תשובה - לא (34)
אנטומיה כללית וקלינית
אנטומיה של בית חזה, בטן ואגן
אפידמיולוגיה של השמנה
בריאות האוכלוסייה
גנטיקה – רוקחות
גנטיקה – פיזיותרפיה
דיאטטיקה ופרקטיקום, כולל הזנות מיוחדות א
דיאטטיקה ופרקטיקום, כולל הזנות מיוחדות ב
דת ובריאות הציבור
הדרכת קבוצות
הזדקנות
היל"ה - הקניית יסודות קליניים לרופא העתיד - שנה ב'
הכנה לקרקשיפ (סבבים קליניים) - רוקחות
הפרעות קול – אונ' חיפה
טיפול באמנות בגישה קהילתית: "יוצאים מהחדר: יוצרים שינוי"
מבוא לאתיקה רפואית
מבוא לפיסיולוגיה של האדם לתלמידי רוקחות
מבוא לפסיכולוגיה
מבוא לפסיכולוגיה התפתחותית
מחויבות חברתית-רפואית - מח"ר
סוגיות יסוד בטיפול באמצעות מוסיקה

פילוח סילבוסים לפי האם "היבטי מין/מגדר מופיעים בחומר הקריאה"
סיעוד בקהילה – חלק א'
סיעוד הפג הילד והמתבגר
סמינר קליני: בריאות וסיעוד בחברה רב תרבותית
עיסוי רפואי
פגיעות ספורט
פתופיזיולוגיה ופרמקולוגיה של מערכת אנדוקרינית
קורס קידום בריאות
קידום בריאות כשינוי התנהגות ברמת הפרט
רב תרבותיות בחברה הישראלית
שיקום בקהילה
תזונת האדם א' – אריאל
תזונת האדם ב' – אריאל
לא ידוע (22)

בטבלה הבאה מוצג פילוח האם הקורס "נלמד בהנחת יסוד – גבר". 37 קורסים נלמדו בהנחת היסוד "גבר". ב-44 קורסים שבהם הנחת היסוד מודעת מין ומגדר. כלומר, ביסודם של תכני הקורסים קיימת התייחסות למגדרים ולמינים השונים. הרשימה כוללת גם את שם המרצה ומוסד הלימוד כדי שאפשר יהיה ליצור קשר אם תהיה כוונה לפנות בהמשך למידע נוסף. חלק מן המרצות (והמרצים) אינן באות מתחום מקצועות הבריאות אלא מתמחות בסביבה, מגדר, סוציולוגיה ואנתרופולוגיה. כמו שצוין בטבלה 8, לציון "לא ידוע" יש כמה משמעויות: האחת: "ציון לא ידוע" סומן כאשר לא היה מידע בסילבוס על התייחסות מגדרית כלשהי או שלא קיבלנו סילבוס. סימון "לא ידוע" היה גם במקרה שהשולח/ת כתבו שהיבטי מגדר כן נלמדים אך לא מופיעים בסילבוס. לכן ההמלצה היא לעיין במאגר עצמו כדי לקרוא את המידע המלא.

הנחות היסוד "גבר/זכר" מהווה 41 אחוזים מהרשימה, זאת למרות שהנחתם של שולחי הסילבוסים הייתה כי יש היבטי מגדר בקורסים. על סמך המספר המועט של הקורסים, קשה להגיע למסקנות. אולם ההתרשמות שלנו היא, כי אין עדיין מודעות מספקת ועמוקה לגבי המשמעות שההוראה והלמידה רואות בגבר/הזכר תשתית ללמידה. המרצות והמרצים, ששלחו את הסילבוסים, כתבו לרוב, שבמהלך הקורס יש התייחסות למגדר ונלמדים שיעור אחד או יותר בנושא. הנה דוגמה לחוסר מודעות מספקת מופיעה בתיאור הקורס שכותרתו "רפואה ומגדר" בשימוש במושגים זכר/נקבה: "...ההבדל הפיזיולוגי והפתופיזיולוגי בין זכרים לנקבות וההשלכות של הבדלים אילו על איבחון, טיפול ומניעה של מחלות וקידום בריאות".

בקורסים, שבהם הנחת היסוד מודעת מין ומגדר מצוינים שמות המרצות והמרצים ומוסד הלימודים. בכמה קורסים היבטי מגדר היו מרכזיים, לדוגמה: "אורח חיים ומגדר", "בריאות ומגדר - היבטים רפואיים וחברתיים של בריאות הנשים", "מבוא לבריאות מינית", "רב תרבותיות, שייכות וזהות"

למרות שברשימה מופיעים בהנחת היסוד מודעת מין ומגדר קורסים שנושאים "בריאות האישה" וסיעוד האישה", הם מתמקדים לרוב, בהיבטים פיזיולוגיים והיבטי מין של נשים בעיקר פוריות, הריון ולידה. בכמה סילבוסים מופיעות התייחסויות למחלות ומצבים מיוחדים בנשים, אלימות במשפחה וגיל המעבר (אם כי לא ברור אם נבחנים גם היבטים מגדריים) לעומת זאת, לא נשלחו אלינו למשל, סילבוסים שעוסקים בבריאות הגבר. אחת המסקנות שיכולה להעלות מכך שבעצם הגבר/זכר, הבוגר הוא "השקוף" והנשים וקבוצות חברתיות אחרות הן "האחר" וצריך להקדיש להן קורסים בנפרד.

טבלה 11: פילוח סילבוסים לפי האם "נלמד בהנחת יסוד – גבר/זכר"

סילבוסים לפי האם "נלמד בהנחת יסוד – גבר/זכר"
הנחת יסוד גבר/זכר (38)
אנטומיה כללית וקלינית
אנטומיה של בית חזה, בטן ואגן
בריאות האוכלוסייה
בריאות וסיעוד בחברה רב תרבותית - סמינר קליני
בריאות הקהילה
גישות השלכתיות בטיפול באמנויות
גנטיקה – רוקחות
גנטיקה – פיזיותרפיה

סילבוסים לפי האם "נלמד בהנחת יסוד – גבר/זכר"
דיאטטיקה ופרקטיקום, כולל הזנות מיוחדות א
דיאטטיקה ופרקטיקום, כולל הזנות מיוחדות ב
דת ובריאות הציבור
הדרכת קבוצות
הזדקנות
היל"ה - הקניית יסודות קליניים לרופא העתיד - שנה ב'
הכנה לקרקשיפ (סבבים קליניים) - רוקחות
השפעת מאפיינים חברתיים על בריאות
התפתחות סנסומוטורית - ספורטרפיה
להיות רופא-חשיפה למקצוע הרפואה
מבוא למדעי הסיעוד - א
מבוא לפיסיולוגיה של האדם לתלמידי רוקחות
מבוא לפסיכולוגיה
מבוא לפתולוגיה - ספורטרפיה
מחויבות חברתית-רפואית - מח"ר
סוגיות יסוד בטיפול באמצעות מוסיקה
סיעוד בגריאטריה, היבטים של בגרות וזקנה
סיעוד בקהילה – חלק א'
סיעוד הפג הילד והמתבגר
סיעוד הקשיש
עיסוי רפואי
פגיעות ספורט
פתופיזיולוגיה ופרמקולוגיה של מערכת אנדוקרינית
קורס קידום בריאות
רב תרבותיות בחברה הישראלית
רוקחות – הכנה לקרקשיפ – סבבים קליניים
רפואה קלינית – בן גוריון
שיקום בקהילה
תאוריות ומחקר בסיעוד
תורת האדם א'
הנחת יסוד מודעת מין ומגדר (44)
אורח חיים ומגדר: תזונה, השמנה ותחלואה – מדע ויישום המכללה האקדמית אשקלון; פרופ' ניבה שפירא
בריאות האשה
אונ' אריאל; פרופ' אופירה איינשטיין
בריאות ומגדר - היבטים רפואיים וחברתיים של בריאות הנשים
אונ' העברית; ד"ר עדי פינקלשטיין
בריאות ומיניות
המרכז האקדמי רופין; אירה לינצקי
בריאות נפש מנקודת מבט מגדרית
אונ' חיפה; ד"ר כרמית-נעה שפיגלמן
גריאטריה וגרונטולוגיה
הקרייה האקדמית אונ' ד"ר אלה בין
הורות ובריאות
אונ' חיפה; פרופ' דפנה כרמלי
היבטים נבחרים בסיעוד האישה מהיבט קליני וקידום בריאות – חלק 1
האקדמית עמק יזרעאל; ד"ר עפרה הלפרין
היבטים נבחרים בסיעוד האישה מהיבט קליני וקידום בריאות – חלק 2
האקדמית עמק יזרעאל; ד"ר עפרה הלפרין
הפרעות אכילה: מאפיינים, גורמי סיכון והיבטים קליניים של התערבות, שיקום
האקדמית עמק יזרעאל; ד"ר זוהר ספיבק לביא
הפרעות קול
אונ' חיפה; ד"ר אושרת סלע
התמודדות הרופא עם אלימות במשפחה
הטכניון; ד"ר חגית דסקל ויכהנדלר
טיפול באמנות בגישה קהילתית: "יוצאים מהחדר: יוצרים שינוי"
אונ' חיפה; ד"ר מיכל בת אור
מאמני חדר כושר
הקרייה האקדמית אונ' ד"ר אלה בין

סילבוסים לפי האם "נלמד בהנחת יסוד – גבר/זכר"
מבוא לבריאות הציבור שנה א – סיעוד המכללה האקדמית אשקלון; יפעת פינדלינג
מבוא לבריאות מינית האוני' העברית; מרכזות הקורס: דר' מיכל לוריא, דר' אנה וולסקי-רובל - ראש התוכנית אדם ורפואה: דר' מ. פילפס
מבוא לסוציולוגיה – פיזיותרפיה אוני' תל אביב; ד"ר גילה שחר
מבוא לסוציולוגיה וסוציולוגיה של הגוף הקרייה האקדמית אונז; ד"ר אלה בין
מבוא לסוציולוגיה וסוציולוגיה של הבריאות אוני' תל אביב; ד"ר ריבה זיו
מבוא לסוציולוגיה וסוציולוגיה של הבריאות המכללה האקדמית צפת; ד"ר ז'נט כהן
מבוא לתזונה-תזונה בבריאות ורווחה אריאל; ד"ר ורד קאופמן-שריקי
מגדר וכאב ומה שבניהם אוני' חיפה; פרופ' מיכל גרנות
מגדר וחברה שערי מדע ומשפט; ד"ר חן ריגר
מגדר ומיניות- הקהילה הגאה והצוות הרפואי האקדמית עמק יזרעאל; ד"ר אדוה דרור
מגדר משפחה עבודה וחברה - סמינריון עיוני שערי מדע ומשפט; ד"ר חן ריגר
סוציולוגיה של הבריאות אוני' אריאל; ד"ר אפרים שפירא
סוציולוגיה ואנתרופולוגיה רפואית של החברה הישראלית המכללה האקדמית צפת; ד"ר ז'נט כהן
סיעוד בקהילה שנה ג במסגרת נושא כשירות תרבותית למטפל המכללה האקדמית אשקלון; יפעת פינדלינג
סיעוד בקהילה (בריאות הקהילה וקידום בריאות) המרכז האקדמי רופין; ד"ר קרן גרינברג
סיעוד בריאות האישה אוני' אריאל; ד"ר איילה בלאו
סיעוד האישה אוני' תל אביב; מתאמת: גב' חגית נופר; ראשי חטיבה: אסנת אלדור, חגית נופר, רנטה שראל, רינת הירש, עירית גנץ, אומיימה סלאמה
סיעוד האישה - גניקולוגיה ומיילדות המרכז האקדמי רופין; ד"ר דגנית שרון
סמינר מחקר – ספורטתרפיה הקרייה האקדמית אונז; ד"ר אלה בין
סמינריון במנהל אוני' אריאל; ד"ר אפרים שפירא
פיזיולוגיה יישומית הקרייה האקדמית אונז; ד"ר אלה בין
פיזיותרפיה לבריאות באישה אוני' חיפה; נטע ביאר
קורסים מעשיים: הידרותרפיה, תורת העיסוי, מדידת כוח שריר ועוד הקרייה האקדמית אונז; ד"ר אלה בין
קידום בריאות כשינוי התנהגות ברמת הפרט אוני' אריאל; ד"ר ליאת קורן
רב תרבותיות, שייכות וזהות אוני' חיפה; ד"ר רות פרסר
רב-תרבותיות בטיפול באמנות אוני' חיפה; ד"ר ג'ואנה צ'מנסקי-כהן
רפואה מגדר – קורס על פקולטי אוני' אריאל; פרופ' רות בירק
שיטות מחקר איכותניות – סיעוד המכללה האקדמית צפת; ד"ר טל מלר
שינויים בבריאות האישה אוני' חיפה; פרופ' מיכל גרנות
תאוריות ומחקר בסיעוד אוני' תל אביב; ד"ר סיגלית ורשבסקי, ד"ר שרה ניסים
לא ידוע (9)
מבוא לאתיקה רפואית – אוני' תל אביב
אורתופדיה - הקרייה האקדמית אונז

4.5 סיכום וניתוח של התכתבויות משמעותיות

בעקבות פנייתנו לכל המוסדות המלמדים רפואה ומקצועות הבריאות בישראל, המובאת בפרק המתודולוגיה, התעוררו בחלק מההתכתבויות שאלות ודיונים קצרים לגבי מהותם של היבטי מגדר וההבדל בין מין ומגדר. נציין כי במקרים רבים עלתה מתוך הדברים ההנחה המוקדמת ש"מגדר" משמעותו התייחסות לנשים.

להלן סיכום הנקודות המרכזיות שעלו בהתכתבויות עם סגל ההוראה במוסדות השונים במענה לשאלותינו וההתרשמות של עורכות המחקר.

חברות וחברי סגל באחד מבתי הספר לרפואה ערכו דיון פנימי במייל שהועבר אלינו, ומתוכו עולה שקיימת אי בהירות לגבי הגדרות היסוד "מגדר" ו"מין". נראה שבחלק מהקורסים, שלגביהם נאמר שהם כוללים היבטי מגדר – הכוונה למעשה הייתה למין והבדלים פיזיולוגיים בין גברים לנשים. בבית הספר, (כמו שמוסדות האחרים ללימודי רפואה בישראל), קיים קורס יסוד מתמשך בלימודים הפרה-קליניים, שמטרתו הכשרה מעמיקה ורב תחומית למקצוע הרפואה. במסגרתו יש התייחסות מגדרית נקודתית. למשל, במסגרת זאת מתקיים יום עיון על קהילת הלהט"ב וביקור במרפאה המיועדת לטיפול בנשים חסרות מעמד אזרחי. בעקבות הדיון הפנימי עלתה אצל הסגל המסקנה כי יש צורך במיפוי מעמיק של היבטים מגדריים בתוכנית הלימודים, משימה הדורשת משאבים רבים וזמן שכרגע לא קיימים לאור העומס על המערכת בזמן הקורונה. נציין גם כי הדיון שהתעורר בין חברי הסגל האחראים להוראה בעקבות פנייתנו, הביא לבקשה לקבל מידע נוסף על המחקר ונכונות לסייע בהמשכו.

מבית ספר נוסף לרפואה נמסר כי יש כוונה ליצור תוכנית רב-שנתית בנושא היבטים מגדריים ברפואה, כולל קורס מקוון בשנים הקליניות וקריאה ביקורתית של מאמרים שעוסקים בנושא במסגרת הסבבים בשנים הקליניות.

אחד מראשי החוגים בתחום מקצועות הבריאות ציין כי **תוכנית הלימודים לתואר ראשון מוכתבת ברובה ע"י המל"ג (לצורך קבלת רישוי) ואין בה התייחסות משמעותית להיבטים מגדריים**. בנוסף, הוא התייחס להרכב סגל החוג שבו מירב חברי הסגל הבכירים הם גברים ואילו רוב משרות הסגל ברמות נמוכות יותר מאוישות על ידי נשים. הוא הביע תקווה לשינוי המצב.

אחת מנשות הקשר אליה פנינו, ד"ר אהובה ספיץ ראשת תוכנית הסיעוד במכללת לב, ביקשה לשוחח עימנו כדי להדגים את השינוי המתחולל בהוראת היבטי מין ומגדר בלימודי סיעוד. המכללה, היא מרכז לימוד חרדי אקדמי הכולל גם חוג לסיעוד לנשים ולגברים עם הפרדה מגדרית בקמפוסים שונים. ד"ר אהובה ספיץ התמנתה לתפקיד ראשת החוג לסיעוד באוקטובר 2020. מכיוון שד"ר ספיץ בעלת תואר שלישי במגדר, החליטה כבר בכניסתה לתפקיד להציף את הנושא של רפואה מגדרית, ללמד לפתיחות כלפי מגדרים שונים וכלפי אוכלוסיית הלהט"ב. לדבריה, היא נמצאת בתחילת הדרך ועובדת מול מרכזות הקורסים השונים כדי להכניס את ההיבטים המגדריים ולהעלות את המודעות בקרב צוות ההוראה. התהליך מורכב מאוד והשינוי איטי בגלל הרקע החרדי של המרצות, הסטודנטיות והסטודנטים. ד"ר ספיץ נתנה כמה דוגמאות לשינויים בתכנים. בנוסף, ד"ר ספיץ הפנתה ביקורת כלפי **תוכנית הלימודים המוכתבת על ידי מנהל הסיעוד במשרד הבריאות** – תכנים, ליבת המקצוע ורשימות הקריאה. הספרים עוסקים בגוף האדם לפי איברים, במחלות נפרדות וכו' - וכך מוטמע הידע. המגדר הוא תוספת של "צבע". היא סיימה את דבריה כך: "כחברה אנחנו חייבים להבין שיש הרבה ממשקי מגדר ולא רק גבר/אשה". תכנים נוספים שעלו בשיחה עם ד"ר אהובה ספיץ מופיעים בנספח א'.

ראשת חוג נוספת למדעי הסיעוד העלתה אף היא בתשובתה כי היא אמונה על **קידום הנושא מול מנהל הסיעוד**. כמו כן היא הדגישה כי במהלך הלימודים מתקיימים סמינרים בנושא.

לסיכום :

נדרש שינוי מערכתי בתוכניות הלימודים בייחוד בלימודי הרפואה (בהם מתקיימים הקורסים המתמשכים שמטרתם הכשרה למקצוע הרפואה) ובהעלאת המודעות לרפואה מודעת מגדר ומין של אנשי ונשות הסגל עצמם. לשם כך, המלצתנו היא לפנות לגורמים במל"ג, במשרד הבריאות ובהסתדרות הרפואית מאחר והם הגורמים האמונים והמשפיעים על התכנים הנלמדים.

5 ממצאי שאלון בנושא היבטי מין ומגדר בקורסים ברפואה ובמקצועות הבריאות

בפרק זה של הדו"ח מוצג ניתוח ממצאי השאלון (השאלון מופיע כנספח ב' לדוח זה).

אוכלוסיית הסקר כללה 537 משיבים שהינם סטודנטים ובוגרים ברפואה ובמקצועות הבריאות.

ההפצה של השאלון בוצעה בשיטת כדור שלג, הן ע"י מוסד נאמן והן ע"י צוות המועצה לקידום נשים במשרד המדע והטכנולוגיה, על בסיס הכרות אישית ובכנסים בנושאי רפואה פמיניסטית ולכן אין התפלגות שווה לפי מוסדות, מגדר ו/או גילים.

השאלון כולל שני חלקים עיקריים: חלק א' - מאפיינים דמוגרפים של המשיבים על השאלון וחלק ב' - שאלות בנושאי מודעות מגדרית ומודעות לסוגיות מגוון.

5.1 מאפיינים דמוגרפים של אוכלוסיית המחקר

מתוך 532²⁰ העונים על שאלון המחקר, 448 נשים המהוות 84% ו-84 גברים המהווים 16%. רוב הנשאלים (71%) הם מתחת לגיל 40 ו-16% בגילאי 41-50. התפלגות הגילים של הגברים והנשים דומה.

בפילוח לפי מוסד לימודים, 80% מאלה שענו למדו או לומדים בארבע אוניברסיטאות בישראל: אוניברסיטת בן גוריון (36%), אוניברסיטת תל אביב (23%), אוניברסיטה העברית (15%) ובאוניברסיטת חיפה (8%). שאר הנשאלים למדו באוניברסיטאות ובמכללות שונות בארץ ובחו"ל²¹.

מתוך 520 עונים ועונות כשליש הם בעלי או נמצאים במהלך לימודים לקראת תואר ברפואה, כשליש בעלי או לקראת תואר ראשון וכשליש בעלי תואר שני או שלישי.

בדומה לסוג תואר, פילוח לפי חוג/פקולטת (n=534) הלימוד מראה כי 37% מהעונים למדו רפואה או קדם רפואה, 14% ריפוי בעיסוק, 12% פיזיותרפיה ו-10% סיעוד.

בפילוח לפי שנות ותק (n=537), יותר ממחצית העונים הם עם ותק של פחות מחמש שנים. עובדה זה תואמת את פילוח הגילים ויכולה להעיד כי תוצאות הסקר מציגות את המצב הנוכחי של היבטי מגדר בתוכניות הלימוד.

5.2 ממצאי הסקר לשאלות בנושאי מודעות מגדרית ומודעות לסוגיות מגוון

פרק זה מציג את ממצאי חלק ב' של השאלון – על פי שאלות שנשאלו בנושאי מודעות מגדרית ומודעות לסוגיות מגוון.

◀ המידה שבה תוכניות הלימודים עוסקות בסוגיות הקשורות להטמעת היבטי מין ומגדר במחקר, באבחון ובטיפול

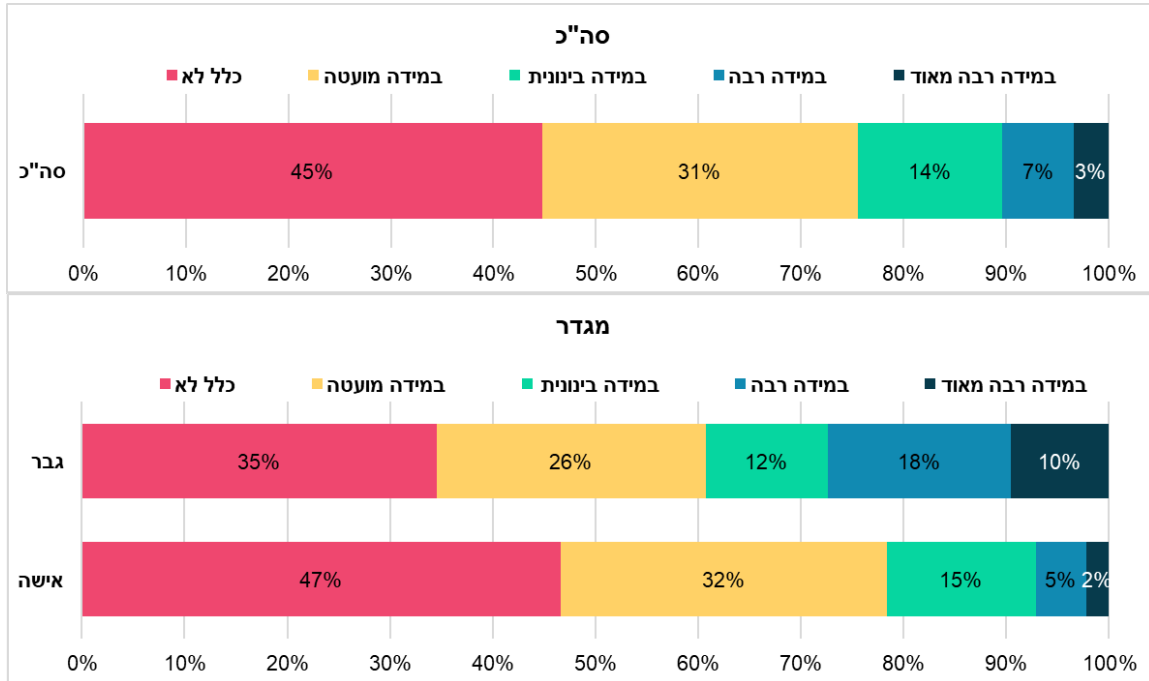
ממצאי המחקר מראים ש-76% (n=537) ענו שתוכניות הלימוד כלל לא עוסקות או עוסקות במידה מועטה בסוגיות הקשורות להטמעת היבטי מין ומגדר במחקר, באבחון ובטיפול. 14% ענו "במידה בינונית" ורק 10% ציינו כי הנושא נלמד "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד" (איור 3).

²⁰ ארבעה משתתפים לא ענו על שאלה זו ומשתתף אחד בחר באופציה אחר - משתתפים אלה לא נכללו בפילוח לפי מגדר.
²¹ המוסדות השונים בהם למדו המשיבים: הקריה האקדמית אונו; מכללת צפת; בית הספר לסיעוד במרכז הרפואי ברזילי אשקלון; המרכז האקדמי לב; Universidad Favaloro, Buenos Aires; Szemmelweis; Carol Davila, Bucharest, Romania; University of Szeged; University of Plymouth U; Aires Argentina; בית הספר האקדמי לסיעוד "דינה", מרחב בילינסון, פתח תקווה; בית הספר האקדמי לסיעוד ע"ש זיוה טל, תל השומר; בית הספר האקדמי לסיעוד ע"ש פט מתיס, ביה"ח הלל יפה, חדרה; בית הספר לסיעוד קפלן; בית הספר לסיעוד, בית החולים א.מ.מ.ס, נצרת; בן גוריון ותל אביב; הונגריה; המכללה האקדמית אשקלון; המרכז האקדמי רופין; חול; טשקנט; ירדן; מכון ויצמן; מכללת 'שלם' בירושלים; פסיכולוגיה בפתוחה.

בפילוח לפי מגדר, ניתן לראות כי שיעור הנשים (79%) שציינו שתוכניות הלימודים לא עוסקות או עוסקות במידה מועטה בסוגיות מין ומגדר, גבוה מזה של הגברים (61%).

איור 3: המידה שבה תוכניות הלימודים עוסקות בסוגיות הקשורות להטמעת היבטי מין ומגדר במחקר, באבחון ובטיפול, סה"כ ולפי מגדר

בפילוח לפי מוסד לימודים²² ניתן לראות שיש הבדלים בין מוסדות הלימוד ביחס לסוגיית שילוב היבטי מין ומגדר בתוכנית הלימוד. מהנתונים עולה שבשלושת המוסדות: הטכניון, האוניברסיטה העברית ומכללת שפירא מדע ומשפט מעל 50% מהמשיבים ציינו שסוגיות הקשורות להטמעת היבטי מין ומגדר **כלל לא נכללות** בתוכניות הלימודים.

בפילוח לפי תואר²³, בלימודי רפואה ניתן לראות שרק 10% מהמשיבים ציינו שקיימת התייחסות לסוגיות העוסקות בנושא בתוכנית הלימודים. בלימודי אח/אחות מוסמכת אף אחד מאלה שענו לא צוין שנכללות התייחסות במידה רבה או במידה רבה מאוד בסוגיות מין ומגדר.

בהסתכלות כוללת על תוכניות הנלמדות בתואר ראשון, שני ושלישי ניתן לראות שאין הבדלים משמעותיים בין התארים, כ-48% ציינו שאין כלל התייחסות לסוגיות מין ומגדר וכ-10% ציינו שיש התייחסות רבה או רבה מאוד לסוגיות אלה.

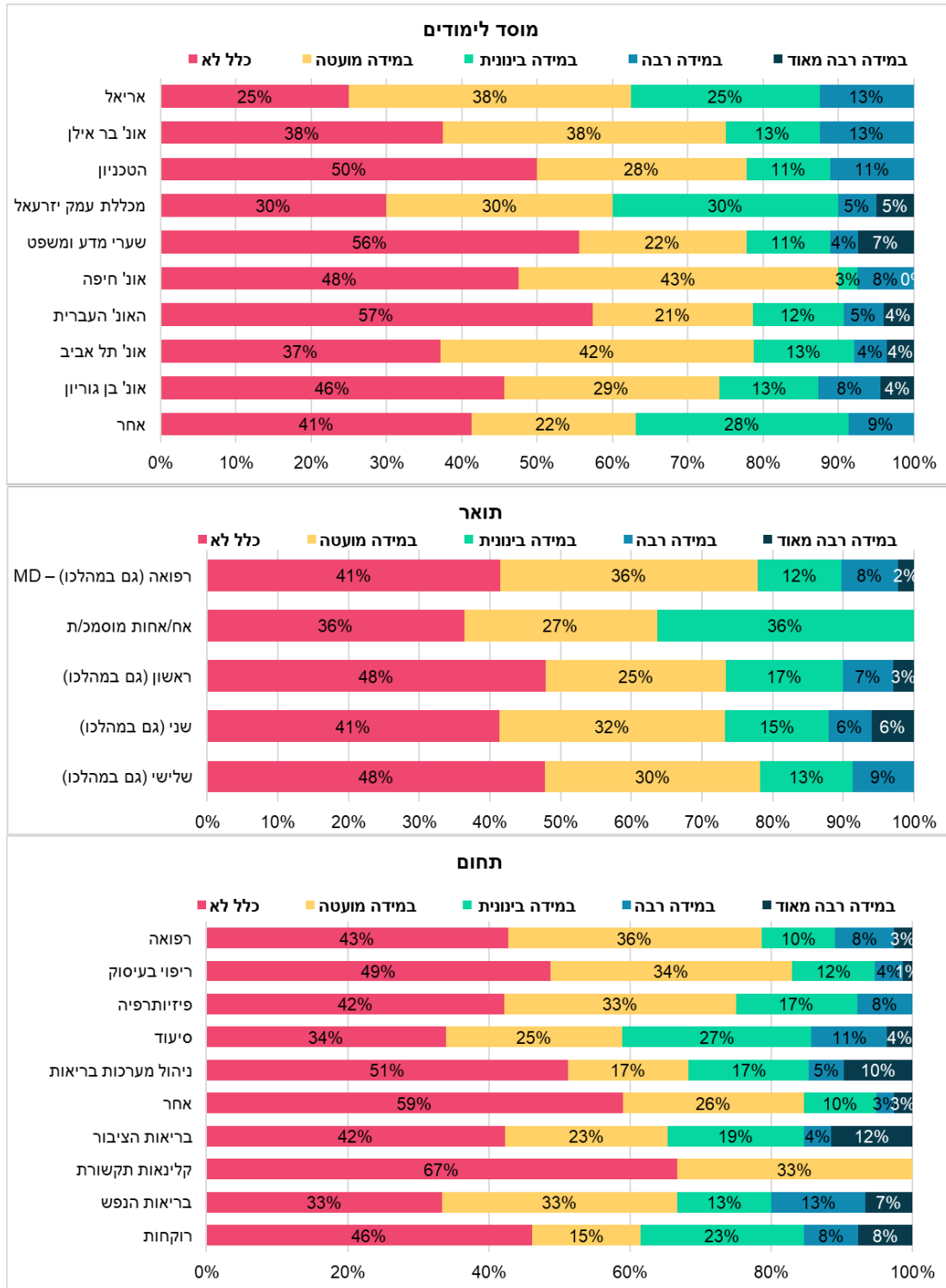
בפילוח לפי תחום, בשלושה תחומים אחוז גבוה של המשיבים ציין שסוגיות מין ומגדר **כלל לא נכללות** בתוכניות הלימודים: ריפוי בעסוק (49%), ניהול מערכות בריאות (51%) וקלינאות תקשורת (61%). תחום בריאות הנפש הוא התחום היחיד שבו 20% ענו שיש התייחסות במידה רבה או במידה רבה מאוד לנושא.

²² בשאלות הכוללת פילוח לפי מוסד לימודים נכללה קטגוריה "אחר" הכוללת את המוסדות הבאים: הקריה האקדמית אוננו; מכללת צפת; בית הספר לסייעוד במרכז הרפואי ברזילי אשקלון; המרכז האקדמי לב; Carol Davila, Bucharest, Romania; Szemmelweis; Universidad Favaloro, Buenos Aires Argentina; University of Plymouth U; University of Szeged אוניברסיטה הפתוחה; בודפשט, סמלווייס; בית הספר האקדמי לסייעוד "דינה", מרחב בילינסון, פתח תקווה; בית הספר האקדמי לסייעוד ע"ש זיוה טל, תל השומר; בית הספר האקדמי לסייעוד ע"ש פט מתיוס, ביה"ח הלל יפה, חדרה; בית הספר לסייעוד קפלן; בית הספר לסייעוד, בית החולים א.מ.מ.ס, נצרת; בן גוריון ותל אביב; הונגריה; המכללה האקדמית אשקלון; המרכז האקדמי רופין; חול; טשקנט; ירדן; מכון ויצמן; מכללת 'שלם' בירושלים; פסיכולוגיה בפתוחה.

²³ בשאלות הכוללת פילוח לפי חוג/פקולטה נכללה קטגוריה "אחר" הכוללת את התחומים הבאים: רפואת שיניים, רפואת חירום, מדעי הבריאות, מעבדה רפואית, תזונה, ביואינפורמטיקה, ביולוגיה, התפתחות הילד, וטרינריה, טיפול באומנויות (כאמנות פלסטית, מחול, דרמה, צילום, ביבליותרפיה), מדעי היסוד (אימונולוגיה), מדעי הרפואה (כולל תואר ראשון מדעי המעבדה הרפואית), מעבדה רפואית (אימונולוגיה), משפטים, סוציולוגיה, פסיכולוגיה וספורט, רפואה מעבדתית, רפלקסולוגיה בכיר, צמחי מרפא ותזונה

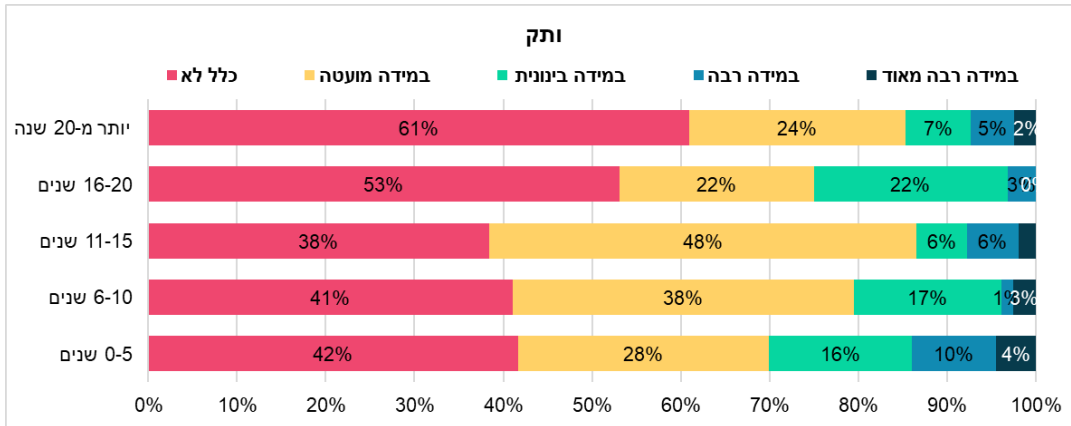
איור 4: המידה שבה תוכניות הלימודים עוסקות בסוגיות הקשורות להטמעת היבטי מין ומגדר במחקר, באבחון ובטיפול, לפי מוסד תואר ותחום לימודים

בפילוח על פי ותק, ממצאי המחקר מראים כי בקבוצת המשיבים בעלי ותק של מעל 16 שנים במקצוע, מעל 53% ענו כי סוגיות מין ומגדר לא הופיעו כלל בתוכניות הלימוד (61% מבעלי ותק שמעל 20 שנה ענו "כלל לא").

ממצא זה יכול להצביע על כך שלפני 15 שנה הייתה מודעות נמוכה מאוד לנושא וכי חל שיפור מסוים ב-15 השנים האחרונות. עם זאת, במהלך ה-15 השנים האחרונות המצב נשאר קבוע וכ-40% מהעונים ציינו שהנושא כלל לא נלמד.

איור 5: המידה שבה תוכניות הלימודים עוסקות בסוגיות הקשורות להטמעת היבטי מין ומגדר במחקר, באבחון ובטיפול, לפי ותק בעבודה

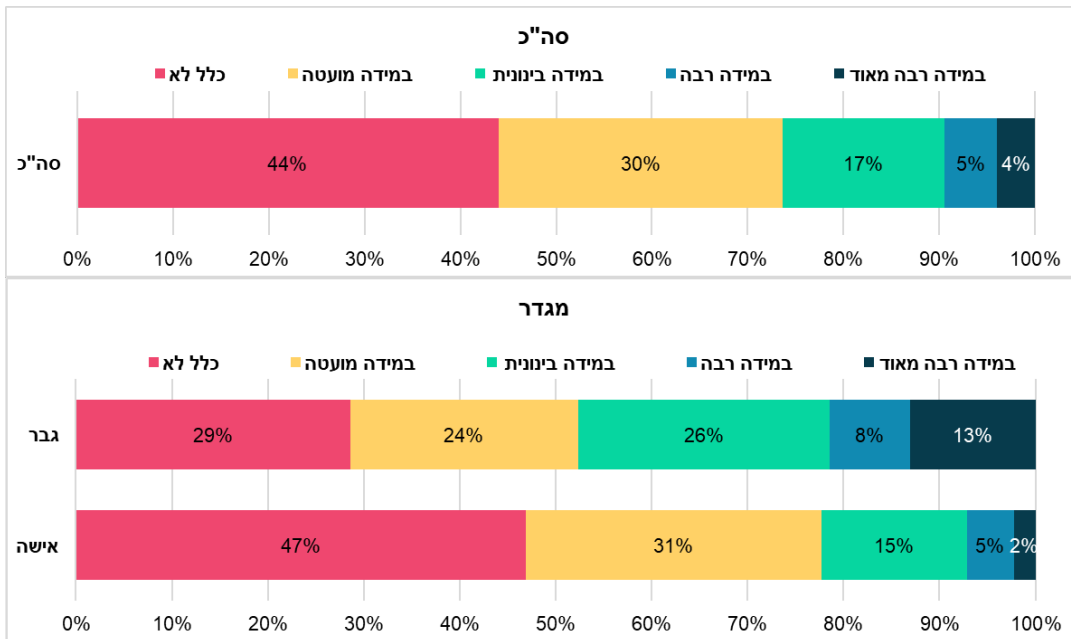

המידה שבה תוכניות הלימודים מכינות את הבוגרים/בוגרות לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע

ממצאי המחקר מראים ש- 74% (n=537) ענו שתוכניות הלימוד כלל לא או רק במידה מועטה הכינו אותם/ן לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע הנלמד. 17% ענו "במידה בינונית" ורק 9% ב"מידה רבה" או ב"מידה רבה מאוד" (איור 6).

בפילוח לפי מגדר, ניתן לראות כי שיעור הנשים (78%) שענו שתוכניות הלימוד כלל לא או רק במידה מועטה הכינו אותן לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע הנלמד, גבוה מזה של הגברים (53%). נתון כזה עשוי להעיד שגברים פחות רגישים לנושא או חושבים שהוא סוגייה ייחודית.

איור 6: המידה שבה תוכניות הלימודים מכינות את הבוגרים/בוגרות לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע, סה"כ ולפי מגדר

בפילוח לפי מוסד לימודים בולט שבארבעת מוסדות הלימוד: הטכניון (56%), אוניברסיטת חיפה (55%) האוניברסיטה העברית (51%) ומכללת שערי מדע ומשפט (48%) כמחצית ענו שתוכנית הלימוד "כלל לא" או "במידה מועטה" הכינה אותם/ן לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע הנלמד.

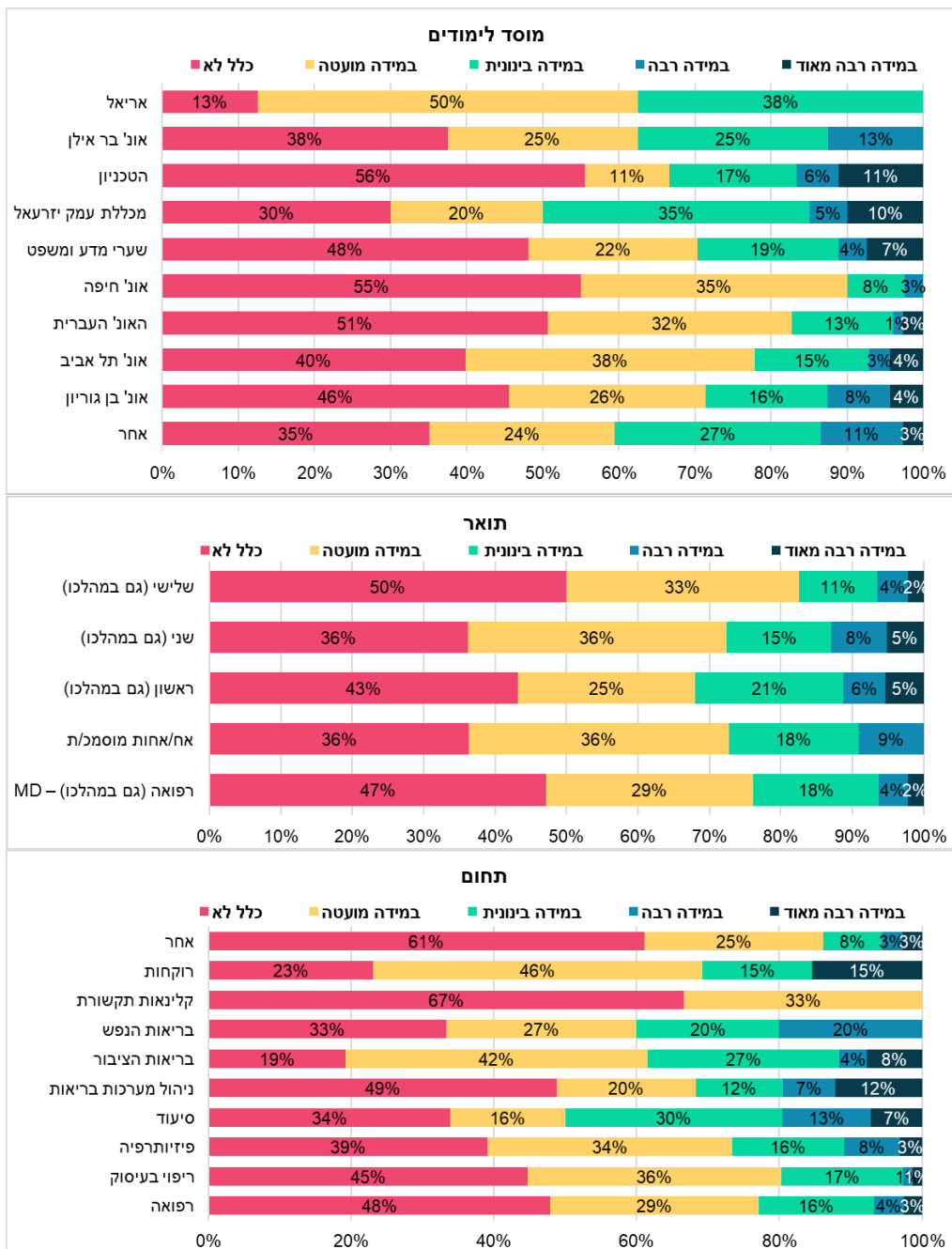

בפילוח לפי תואר, בלימודי רפואה ניתן לראות שרק 8% ענו שתוכניות הלימוד הכינו אותם/ן במידה רבה או רבה מאוד להתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע הנלמד. בלימודי אח/אחות מוסמכת אף אחד מאלה שענו לא ציין ב"מידה רבה מאוד".

בהסתכלות כוללת על תוכניות הנלמדות בתואר ראשון, שני ושלישי בולט שבתואר השלישי 50% מאלה שענו ציינו שתוכנית הלימוד כלל לא הכינה אותם להתמודדות עם סוגיות מין ומגדר. רק 6% מהלומדים לתואר שלישי ציינו ב"מידה רבה" או "במידה רבה מאוד".

בפילוח לפי תחום, בולט תחום קלינאות תקשורת שבו 67% מאלה שענו ציינו שתוכנית הלימודים כלל לא הכינה אותם להתמודדות עם סוגיות מין ומגדר, ואף אחד בתחום זה לא ציין שתוכנית הלימודים הכינה אותם ב"מידה רבה" או "במידה רבה מאוד". גם בתחומים ניהול מערכות בריאות (49%), רפואה (48%) וריפוי בעיסוק (45%), כמחצית מהעונים ציינו שתוכנית הלימודים כלל לא הכינה אותם להתמודדות עם סוגיות מין ומגדר.

איור 7: המידה שבה תוכניות הלימודים מכינות את הבוגרים/בוגרות לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע, לפי מוסד תואר ותחום לימודים

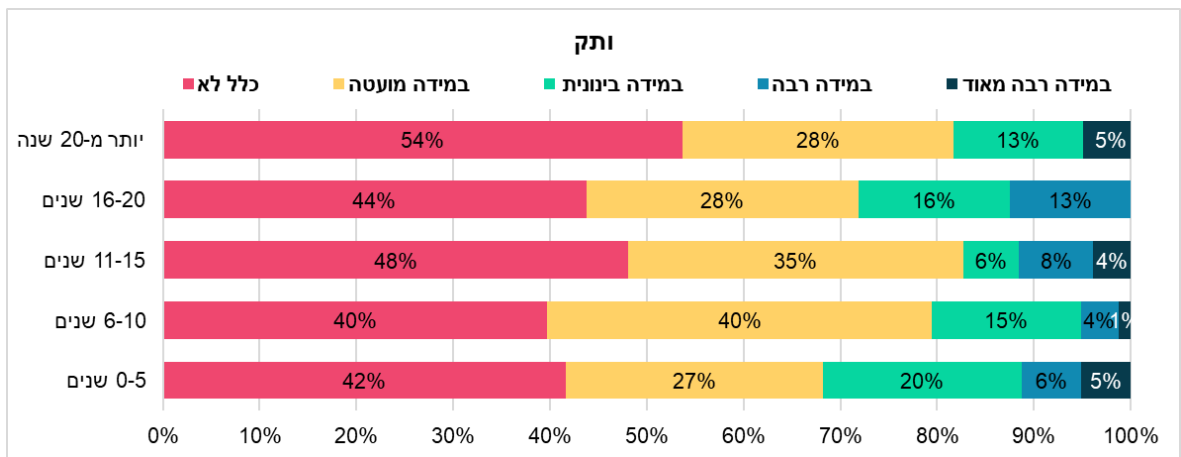
בפילוח על פי ותק, בולט כי 54% שלהם ותק של מעל 20 שנים במקצוע ענו כי תוכניות הלימוד "כלל לא" הכינו לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר.

83% מבעלי ותק של 11-15 שנים ענו כי תוכניות הלימודים "כלל לא" או "במידה מועטה" מכינות את הבוגרים/בוגרות לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע.

בקבוצת בעלי ותק של 16-20 שנים, כשליש ענו כי תוכניות הלימודים מכינות "במידה רבה" או "במידה בינונית" אך אף אחד מהמשיבים בקבוצה זו לא ענה שהתוכניות מכינות ב"מידה רבה מאוד".

בوتק של עד 5 שנים, בולט הממצא כי 20% ענו שתוכניות הלימודים מכינות "במידה בינונית" את הבוגרים/בוגרות לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע. מה שמעיד אולי על כך שיש התקדמות בנושא או על רגישות גדולה יותר של הלומדים לזכור את הנושא מהלימודים עקב חשיפה ועדיין הנתון נמוך מהרצוי.

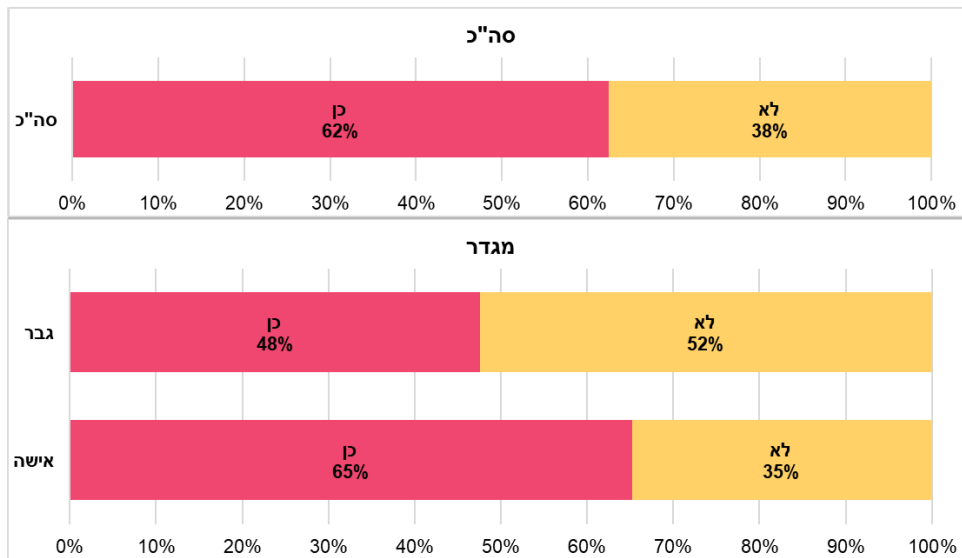
איור 8: המידה שבה תוכניות הלימודים מכינות את הבוגרים/בוגרות לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע, לפי ותק

האם קיים חסר בחומר לימוד ספציפי בסוגיות מסוימות על המחקר, האבחון והטיפול בנשים לעומת גברים

מתוך 532 שענו לשאלה, 62% ענו "כן". בפילוח לפי מגדר (איור 9) ניתן לראות שנשים (65%) יותר מגברים (48%) סוענות שיש חסר בחומר הלימוד.

איור 9: האם קיים חסר בחומר לימוד ספציפי בסוגיות מסוימות על המחקר, האבחון והטיפול בנשים לעומת גברים, סה"כ ולפי מגדר

◀ נושאים בהם יש חוסר בהכשרה לטיפול בסוגיות מסוימות במחקר, באבחון ובטיפול בנשים לעומת גברים

חלק זה כולל ניתוח של השאלה הפתוחה שבאה בהמשך לשאלה: "האם הרגשת בתום הלימודים וההכשרה שחסר לך חומר ספציפי בסוגיות מסוימות על המחקר, האבחון והטיפול בנשים לעומת גברים?" עונים שהשיבו כן, התבקשו לציין "באיזה נושאים בעיקר".

הניתוח האיכותני לשאלה זו כלל את כל 188 התשובות שקיבלנו במענה לשאלה זו. התשובות קובצו לפי מוסדות ותחומים, כאשר על יד כל היגד מופיע בסוגריים מספר העונים שהשיב את אותה התשובה. הפירוט המלא של הנושאים המומלצים לתוכניות הלימוד מופיע בנספח ב' לדו"ח זה.

המענה לשאלה התקבל מהמוסדות האקדמיים הבאים: אוניברסיטת בן גוריון (66), אוניברסיטת ת"א (46), האוניברסיטה העברית (22), אוניברסיטת חיפה (15), הטכניון (8), האקדמית ת"א יפו (4), מכללת עמק יזרעאל (4), שערי מדע ומשפט (3), אוניברסיטת אריאל (3), אוניברסיטת בר אילן (2), בתי ספר לסייעוד (3), הקריה האקדמית אנו (1) ומכללת שלם בירושלים (1).

80 מהעונים התייחסו לחסר שהיה קיים בלימודי הרפואה בכל המוסדות האקדמיים בסוגיות הנוגעות להבדלים בין נשים לגברים. הנושאים שעלו: הבדלים באבחון וטיפול בנשים לעומת גברים, ביטוי שונה של מחלות אצל נשים וגברים, פגיעות מיניות, רפואה להטב"ית, השפעה שונה של תרופות על נשים וגברים.

ריפוי בעיסוק ופיזיותרפיה היו שני תחומים נוספים בהם צוינו מספר רב של נושאים החסרים בהכשרה. **בריפוי בעיסוק** עלו סוגיות כגון: רפואה מגדרית, שונות בהתייחס להורות, תפיסת מחלה, עמדות כלפי קבלת טיפול, בריאות הנפש, השפעה פגיעות שונות (ראש או חוט שדרה למשל) על פעילות המערכת המינית, טיפול בכאב מותאם מגדר, טיפול באנשים לאחר שינוי מין או על רצף מגדרי, טיפול תרופתי מותאם מגדר, שוני במחלות/ליקויים שבאים לידי ביטוי באופן שונה כגון הפרעות קשב. **בפיזיותרפיה** עלה חסר בנושאים כגון: אפיון שונה של הצורה בה מחלות מופיעות בצורה שונה אצל גברים לנשים, בריאות האישה, התמודדות פסיכולוגית מול סוגים שונים של אנשים גם אם בהיבט מגדרי, השפעת טיפולים, פניה בהתאם למגדר, סוגי טיפולים והתערבויות שונות בהתאם למגדר, השפעה הורמונלית על תהליכי מחלה והחלמה, רפואת ספורט, מחלות כרוניות למיניהן (סוכרת, אוסטאופורוזיס, וכו'), תגובה לתרופות, תגובות למחלות, הרכב הגוף ותגובה לאימון ועוד.

◀ רשימת הקורסים/מרצה/מנחה/סדנה כפי שעלו מהסקר שתרמו משמעותית להבנת הנושא של הבדלי מין ומגדר

העונים לשאלון התבקשו לציין את הקורסים/מרצה/מנחה/סדנה שתרמו לך משמעותית להבנת הנושא של הבדלי מין ומגדר.

215 תשובות התקבלו לשאלה זו. התשובות קובצו לפי מוסדות אקדמיים ותחומי לימוד בכל מוסד, כאשר על יד היגדים שצינו ע"י מספר עונים, מופיע בסוגריים מספר העונים.

הפירוט של התשובות מופיע בנספח ג'.

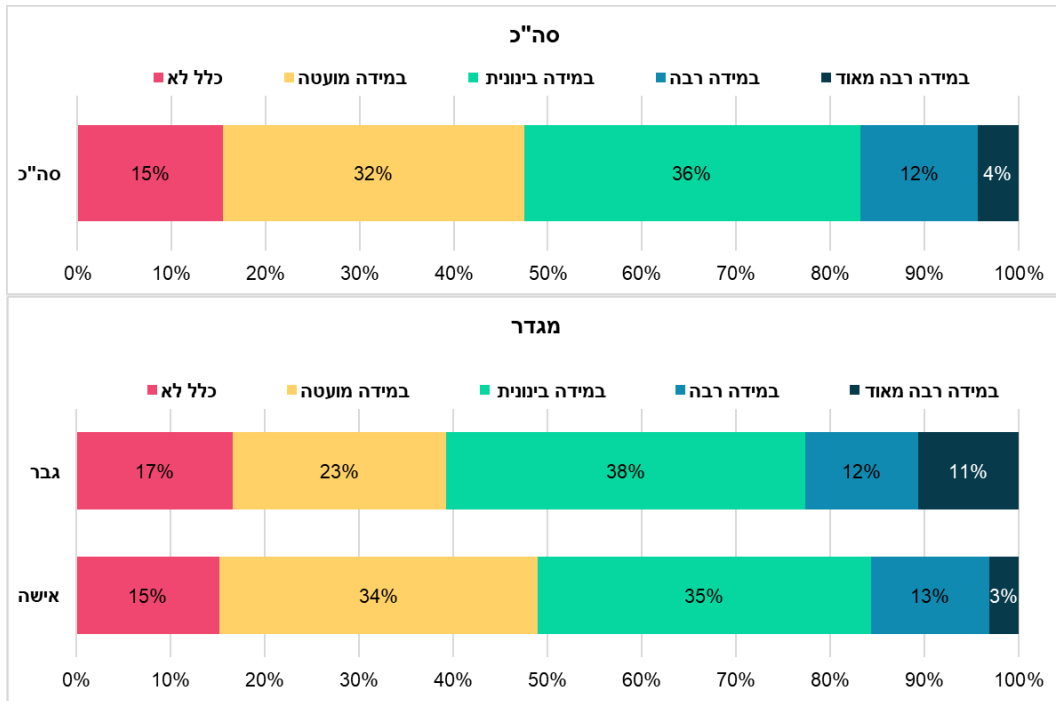
הרשימה כוללת קורסים, מרצים, סדנאות והרצאות שהעונים ציינו שהיתה בהם התייחסות ותרומה להבנה של הנושא של הבדלי מין ומגדר. מנגד בתחומי לימוד רבים קיבלנו מענה שאין מספיק התייחסות לנושא או שהנושא לא נלמד בכלל.

◀ באיזה מידה יש מספיק ידע בנושא מין ומגדר

ממצאי המחקר מראים ש-47% ענו שאין להם כלל או שיש להם במידה מועטה ידע בנושא. 36% ענו "במידה בינונית" ורק 16% ציינו כי הנושא נלמד ב"מידה רבה" או ב"מידה רבה מאוד" (איור 10).

בפילוח לפי מגדר, 40% מהגברים לעומת 49% מהנשים ענו כי אין להם כלל או יש להם ב"מידה מועטה" ידע בנושא. קיים פער מגדרי בתשובה - מספיק ידע בנושא ב"מידה רבה מאוד", 11% גברים לעומת 3% נשים.

איור 10: באיזה מידה יש מספיק ידע בנושא, סה"כ ולפי מגדר

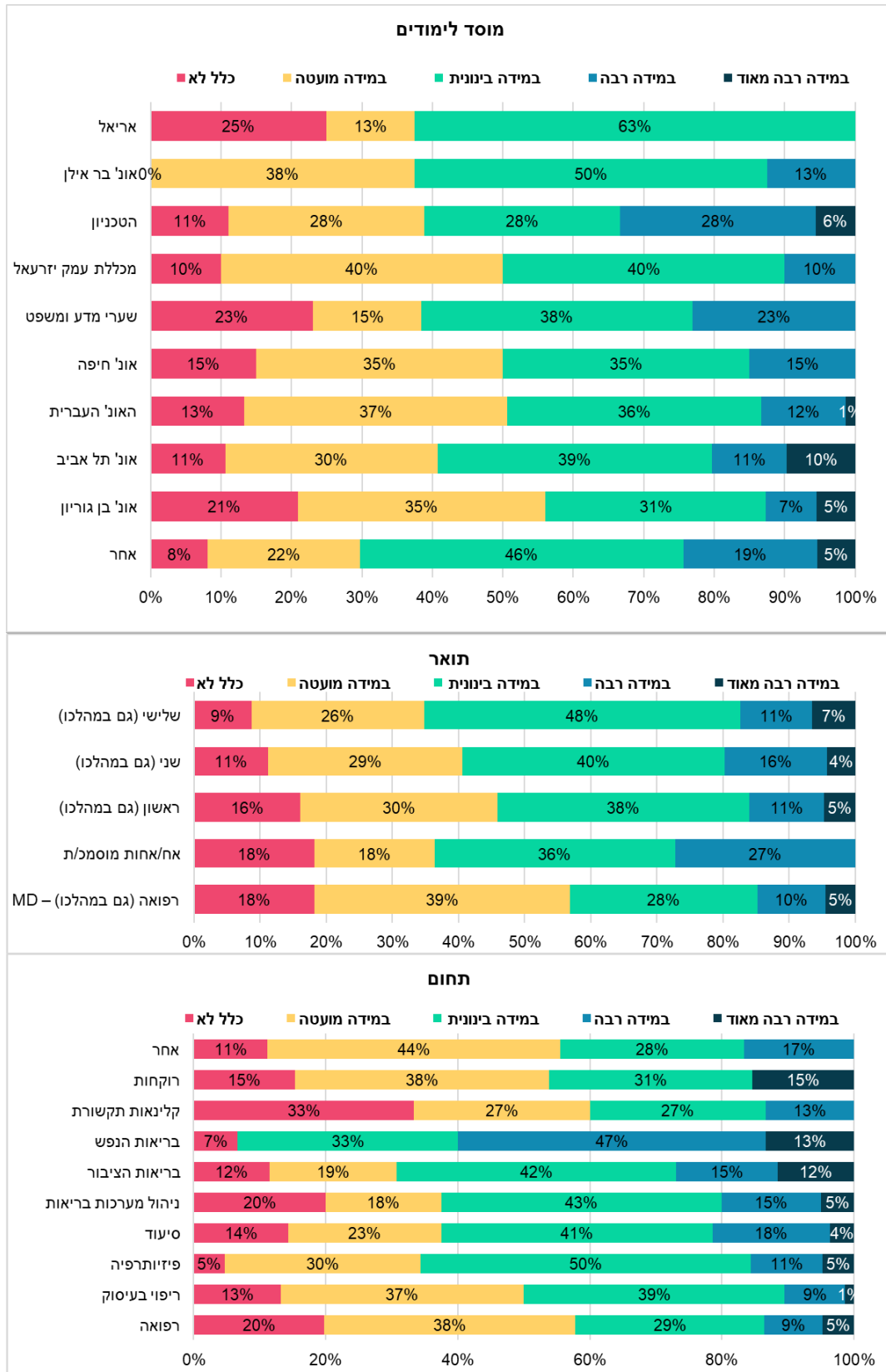
בפילוח לפי מוסד לימודים בולטות מספר תוצאות: אוניברסיטת אריאל בה 63% ענו כי יש להם ידע בנושא ב"מידה בינונית" ואף אחד לא ענה כי יש לו ידע בנושא ב"מידה רבה מאוד" או ב"מידה רבה". באוניברסיטת בר אילן 50% ענו כי יש להם ידע בנושא ב"מידה בינונית", 38% ב"מידה בינונית", 13% ענו כי יש להם ידע ב"מידה רבה". אף אחד לא ענה כי יש לו ידע בנושא ב"מידה רבה מאוד" או מנגד "כלל לא". בטכניון השיעור הגבוהה (34%) ביותר של אלה שענו כי יש להם ידע בנושא ב"מידה רבה מאוד" או ב"מידה רבה".

בפילוח לפי תואר, בלימודי רפואה 40% מהעונים ציינו שהידע שלהם בנושא הוא ב"מידה מועטה" ו-28% במידה ב"מידה בינונית" רק 15% ציינו שיש להם ידע ב"מידה רבה מאוד" או ב"מידה רבה". בלימודי א/ח/אחות מוסמכת אף אחד מאלה שענו לא ציין שיש מספיק ידע בנושא ב"מידה רבה מאוד". בהסתכלות כוללת על תוכניות הנלמדות בתואר ראשון, שני ושלישי ניתן לראות שאין הבדלים משמעותיים בין התארים, כ-16%-9 ציינו שאין כלל ידע בנושא ו-20%-16 ציינו שיש ידע ב"מידה רבה" או "במידה רבה מאוד".

בפילוח לפי תחום, בולט תחום קלינאות התקשורת בו 33% ענו כי כלל לא קיים ידע בנושא.

תחומי לימוד שבהם אחוז גבוה מהעונים ענו שיש ידע ב"מידה רבה מאוד" ו"במידה רבה" הם: בריאות הנפש (60%), בריאות הציבור (27%), סיעוד (22%) וניהול מערכות בריאות (20%).

איור 11: באיזה מידה יש מספיק ידע בנושא, לפי תואר ותחום לימודים

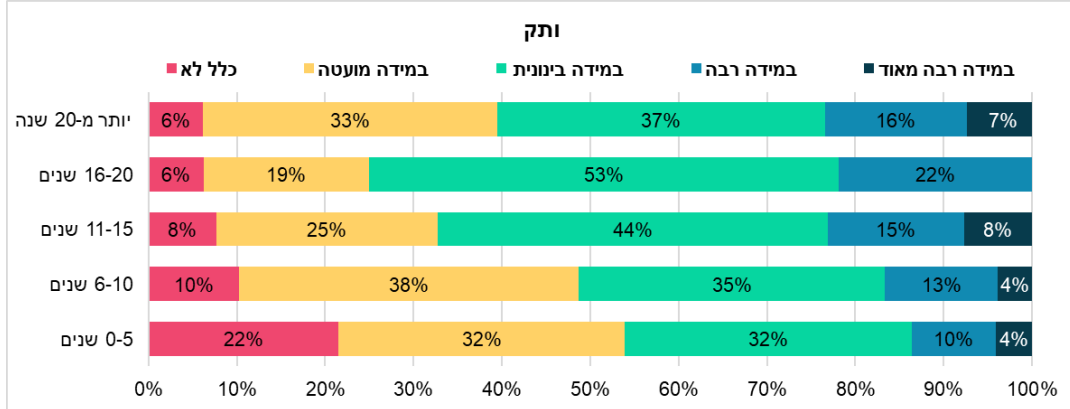

בפילוח על פי ותק, ממצאי המחקר מראים כי עונים שלהם ותק של מתחת לחמש שנים במקצוע מעל 50% ענו כי אין כלל או במידה מועטה ידע בנושא. ממצא זה יכול להעיד שחלק מהידע נרכש לאחר סיום הלימודים.

בوتק מעל 10 שנים כ-22% ענו כי יש להם ידע בנושא "מידה רבה מאוד" או "מידה רבה". בולט כי בותק בין 16-20 שנה 53% ענו כי יש להם ידע "מידה בינונית".

איור 12: באיזה מידה יש מספיק ידע בנושא לפי ותק

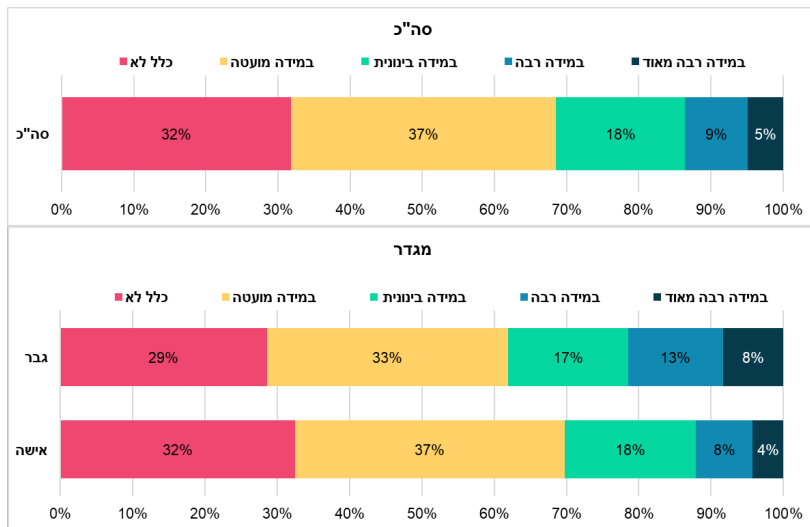

◀ המידה בה במסגרת תוכנית הלימודים האקדמית נלמדו סוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת

ממצאי המחקר מראים ש-69% ענו שתוכניות הלימוד כלל לא עוסקות או עוסקות במידה מועטה בסוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת. 18% ענו "במידה בינונית" ורק 14% ציינו כי הנושא נלמד "מידה רבה" או "מידה רבה מאוד" (איור 13).

בפילוח לפי מגדר, ניתן לראות כי שיעור הנשים (69%) שציינו שתוכניות הלימודים לא עוסקות או עוסקות במידה מועטה בסוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת, גבוה מזה של הגברים (62%). 21% מהגברים ציינו שתוכניות הלימודים עוסקות במידה רבה מאוד או במידה רבה בסוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת, לעומת 12% מהנשים.

איור 13: המידה בה במסגרת תוכנית הלימודים האקדמית נלמדו סוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת, סה"כ ולפי מגדר

בפילוח לפי מוסד לימודים בולט שבשלושת המוסדות: אריאל, הטכניון ואוניברסיטת חיפה מעל 80% מהעונים ציינו שסוגיות הקשורות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת כלל לא או "מידה מועטה" נכללות בתוכניות הלימודים. בפילוח לפי תואר, בלימודי רפואה ניתן לראות שרק 12% מהעונים ציינו שקיימת התייחסות לסוגיות העוסקות בנושא בתוכנית הלימודים. בלימודי סיעוד 18% ענו שנכללות התייחסות במידה רבה או במידה רבה מאוד בסוגיות הרלוונטיות

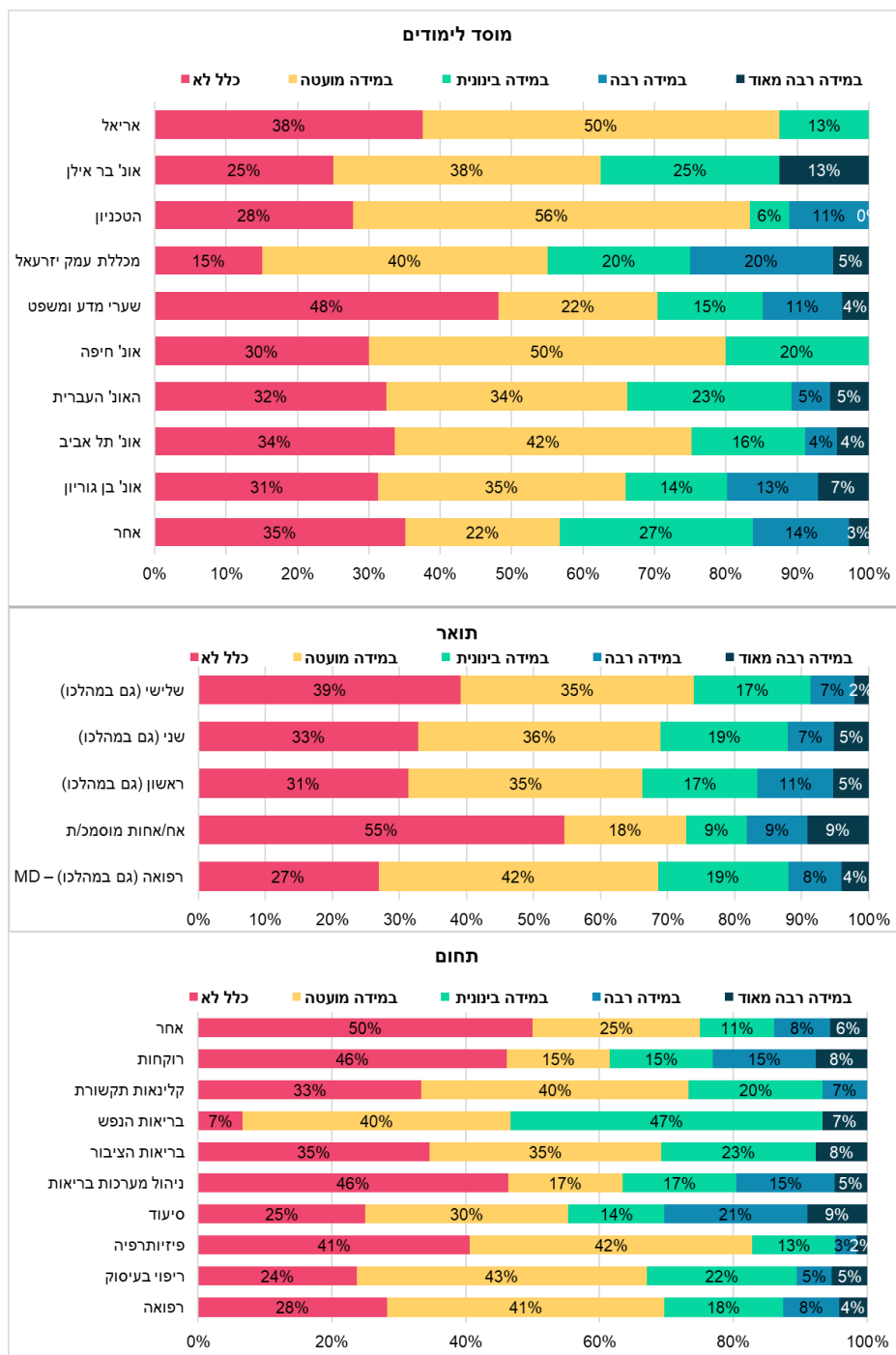

למרכיבי הזהות של המטופל/ת. אך בולט הנתון כי 55% מהעונים בלימודי סיעוד טענו כי אין כלל התייחסות לסוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת בתוכניות הלימודים

בהסתכלות כוללת על תוכניות הנלמדות בתואר ראשון, שני ושלישי ניתן לראות שאין הבדלים משמעותיים בין התארים, כ-39% ציינו שאין כלל התייחסות לסוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת ו-16%-9 ציינו שיש התייחסות רבה או רבה מאוד לסוגיות אלה.

בפילוח לפי תחום, בתחומים שאוגדו לקטגוריית אחר (50%) ושני תחומים נוספים: רוקחות וניהול מערכות בריאות (46%), אחוז גבוה מהעונים ציינו שסוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת כלל לא נכללות בתוכניות הלימודים. תחומי לימוד שבהם אחוז גבוה מהעונים ענו שסוגיות אלה נלמדות במידה רבה ובמידה רבה בתוכנית הלימודים הם: סיעוד (30%), רוקחות (23%), ניהול מערכות בריאות (20%), רוקחות (16%).

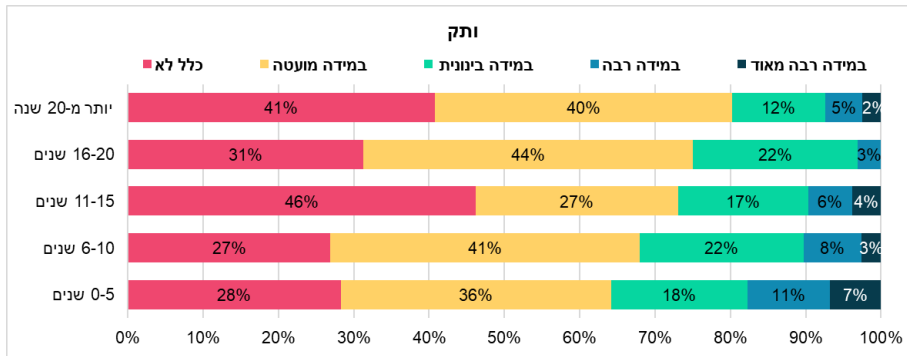
איור 14: המידה בה במסגרת תוכנית הלימודים האקדמית נלמדו סוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת לפי מוסד, תואר ותחום לימודים

בפילוח על פי ותק, ממצאי המחקר מראים כי עונים שלהם ותק של מעל 10 שנים במקצוע מעל 70% ענו כי שסוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופלת/ת "כלל לא" או "במידה מועטה" נכללות בתוכניות הלימודים. (46% מבעלי הותק של 11-15 שנה ענו "כלל לא"). ממצא זה יכול להעיד שלפני עשור הייתה מודעות נמוכה מאוד לנושא וכי חל שיפור מסוים ב-10 השנים האחרונות. עם זאת במהלך ה-10 השנים האחרונות המצב נשאר קבוע וכשליש מהעונים מציינים שהנושא כלל לא נלמד.

איור 15: המידה בה במסגרת תוכנית הלימודים האקדמית נלמדו סוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופלת, לפי ותק

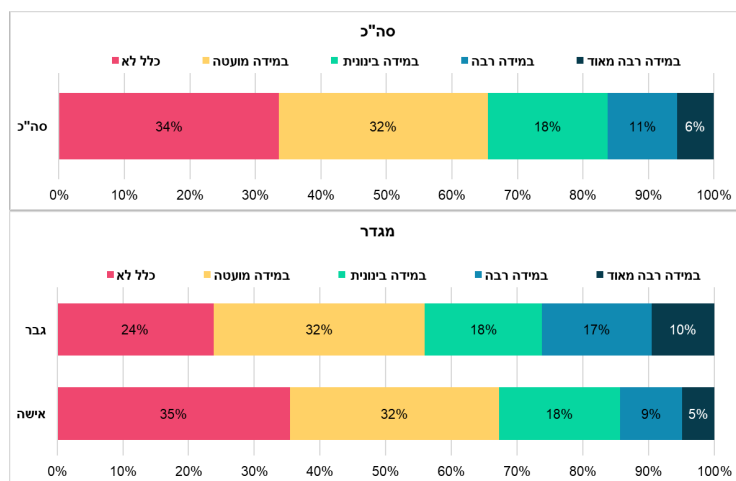

◀ המידה שבה במסגרת ההכשרה המקצועית הייתה התייחסות להשפעות הטיפול על מהלך החיים של המטופלת/ת בהקשר למין ולמגדר

ממצאי המחקר מראים ש-66% ענו שבמסגרת ההכשרה המקצועית כלל לא הייתה התייחסות או התייחסות במידה מועטה להשפעות הטיפול על מהלך החיים של המטופלת/ת בהקשר למין ולמגדר. 18% ענו "במידה בינונית" ורק 16% ציינו כי הייתה התייחסות "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד" בנושא זה (איור 16).

בפילוח לפי מגדר, ניתן לראות כי שיעור הנשים (67%) שציינו שבמסגרת ההכשרה לא הייתה התייחסות או התייחסות במידה מועטה להשפעות הטיפול על מהלך החיים של המטופלת/ת בהקשר למין ולמגדר, גבוה מזה של הגברים (56%).

איור 16: המידה בה במסגרת ההכשרה המקצועית הייתה התייחסות להשפעות הטיפול הניתן על מהלך החיים של המטופלת/ת בהקשר למין ולמגדר, סה"כ ולפי מגדר

בפילוח לפי מוסד לימודים בולט שבשלושת המוסדות: הטכניון (44%), אוניברסיטת חיפה (40%) ומכללת שפירא (52%) שיעור גבוה של משיבים שציינו שבמסגרת ההכשרה המקצועית לא הייתה כלל התייחסות להשפעות הטיפול על מהלך החיים של המטופלת/ת בהקשר למין ולמגדר.

מנגד, בולטת אוניברסיטת בר אילן בה 38% ציינו שבמסגרת ההכשרה המקצועית ניתנה התייחסות להשפעות הטיפול על מהלך החיים של המטופלת/ת בהקשר למין ולמגדר במידה רבה מאוד או במידה רבה.

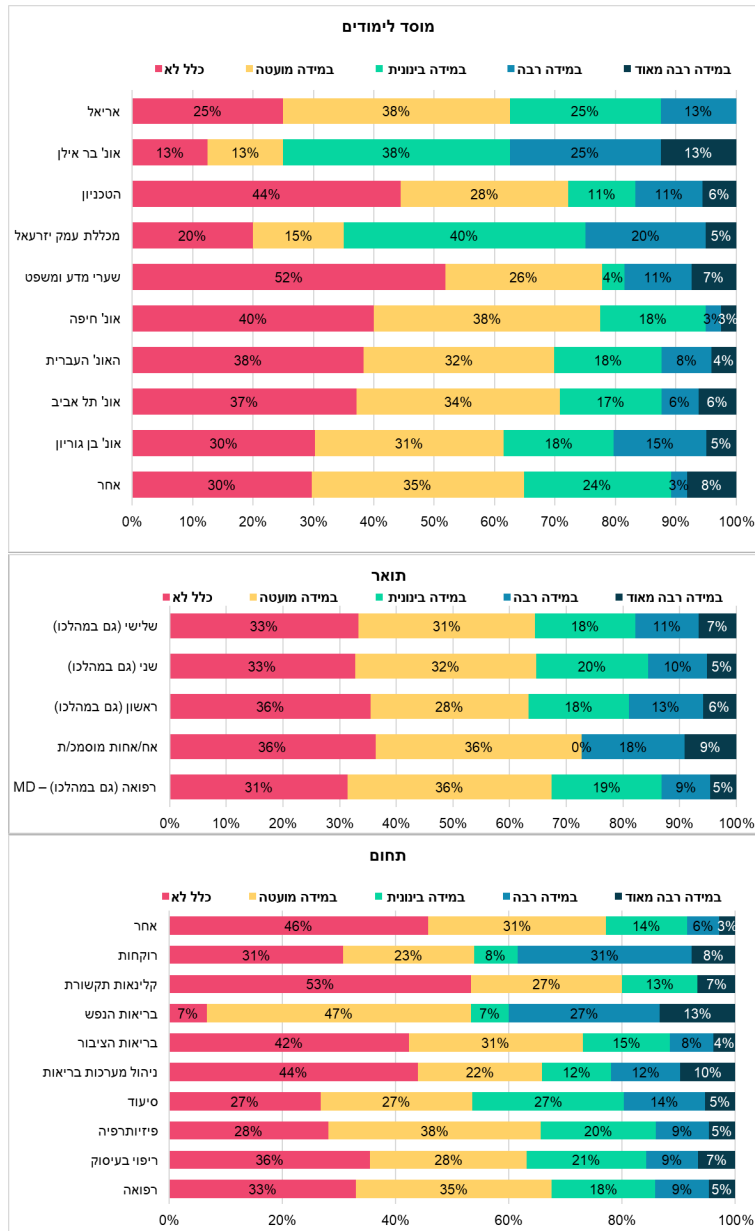
בפילוח לפי תואר, בלימודי רפואה ניתן לראות ש 67% מהעונים ציינו שבמסגרת ההכשרה המקצועית לא ניתנה התייחסות כלל או במידה מועטה להשפעות הטיפול על מהלך החיים של המטופל/ת בהקשר למין ולמגדר. בלימודי אח/אחות מוסמכת 72% ציינו שבמסגרת ההכשרה המקצועית לא ניתנה התייחסות כלל או במידה מועטה להשפעות אלה. אך מנגד גם שיעור המשיבים כי הייתה התייחסות במידה רבה מאוד או במידה רבה גבוה בהשוואה לתארים האחרים (27%).

בהסתכלות כוללת על תוכניות הנלמדות בתואר ראשון, שני ושלישי ניתן לראות שאין הבדלים משמעותיים בין התארים, כשליש ציינו שבהכשרה המקצועית אין כלל התייחסות להשפעות אלה. 15-18% ציינו שיש התייחסות רבה או רבה מאוד לסוגיות אלה.

בפילוח לפי תחום, בשלושה תחומים אחוז גבוה מהעונים ציינו שבהכשרה המקצועית אין כלל התייחסות להשפעות הטיפול על מהלך החיים של המטופל/ת בהקשר למין ולמגדר: קלינאות תקשורת (53%), ניהול מערכות בריאות (44%) ובריאות הציבור (42%).

בשני תחומי לימוד אחוז גבוה מהעונים ענו שהייתה התייחסות להשפעות הטיפול בנושאים הללו במידה רבה מאוד ובמידה רבה: בריאות הנפש (40%), רוקחות (39%).

איור 17: המידה בה במסגרת ההכשרה המקצועית הייתה התייחסות להשפעות הטיפול הניתן על מהלך החיים של המטופל/ת בהקשר למין ולמגדר לפי מוסד, תואר ותחום לימודים

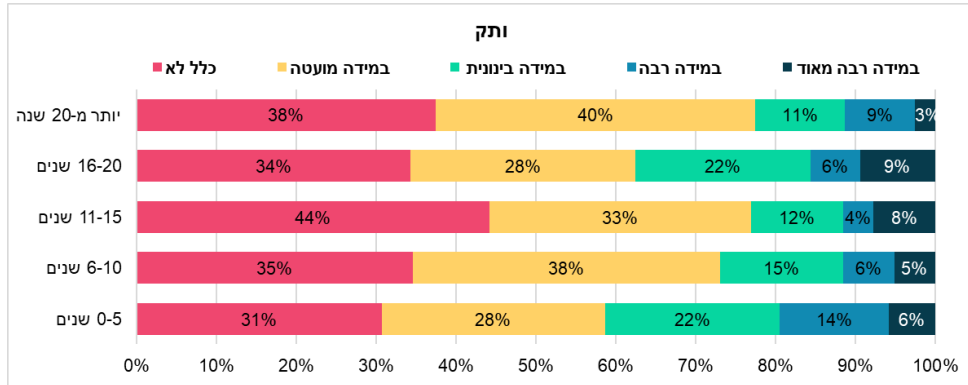

בפילוח על פי ותק, ממצאי המחקר מראים כי יותר מ-75% מהעונים שלהם ותק של 11-15 שנים ומעל 20 שנה במקצוע ציינו שבהכשרה המקצועית אין כלל או במידה מועטה התייחסות להשפעות הטיפול על מהלך החיים של המטופלת/בהקשר למין ולמגדר. (44% מבעלי הותק של 11-15 שנה ענו "כלל לא").

20% מהעונים בעלי ותק של פחות מ-5% ציינו כי בהכשרה המקצועית הייתה התייחסות במידה רבה מאוד או במידה רבה להשפעות הטיפול על מהלך החיים של המטופלת/בהקשר למין ולמגדר, גבוהה מקטגוריות ותק האחרות.

איור 18: המידה בה במסגרת תוכנית הלימודים האקדמית נלמדו סוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופלת, לפי ותק

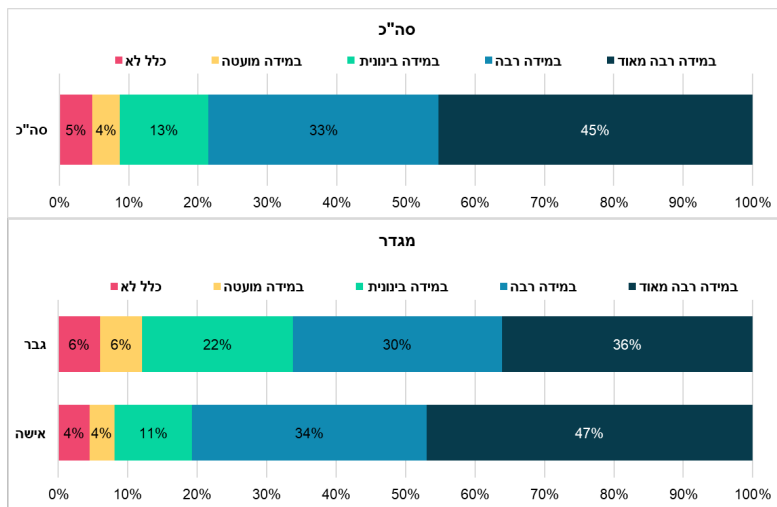

באיזו מידה הכשרה בנושאי מין ומגדר משפיעה על מתן טיפול רפואי מותאם, טוב ורגיש יותר למטופלת/

ממצאי המחקר מראים ש-78% ענו שלהכשרה בנושאי מין ומגדר יש השפעה רבה מאוד עד רבה על מתן טיפול רפואי מותאם, טוב ורגיש יותר למטופלת. רק 9% ענו שלהכשרה בנושאים אלה אין השפעה כלל או במידה מועטה (איור 19).

בפילוח לפי מגדר, ניתן לראות כי שיעור הנשים (81%) שצינו שלהכשרה בנושאי מין ומגדר יש השפעה רבה מאוד עד רבה על מתן טיפול רפואי מותאם, טוב ורגיש יותר למטופלת, גבוה מזה של הגברים (66%).

איור 19: מידת ההשפעה של הכשרה בנושאי מין ומגדר על מתן טיפול רפואי מותאם, טוב ורגיש יותר למטופלות, סה"כ ולפי מגדר

בפילוח לפי מוסד לימודים בולט שבשני המוסדות: מכללת עמק יזרעאל (65%), אוניברסיטת בן גוריון (54%) שיעור גבוהה של עונים שצינו שלהכשרה בנושאי מין ומגדר יש השפעה רבה מאוד על מתן טיפול רפואי מותאם. באוניברסיטת בר אילן, בטכניון ובמכללת עמק יזרעאל אף אחד מהעונים לא חשב שאין השפעה להכשרה בנושא מין ומגדר על טיפול רפואי מותאם.

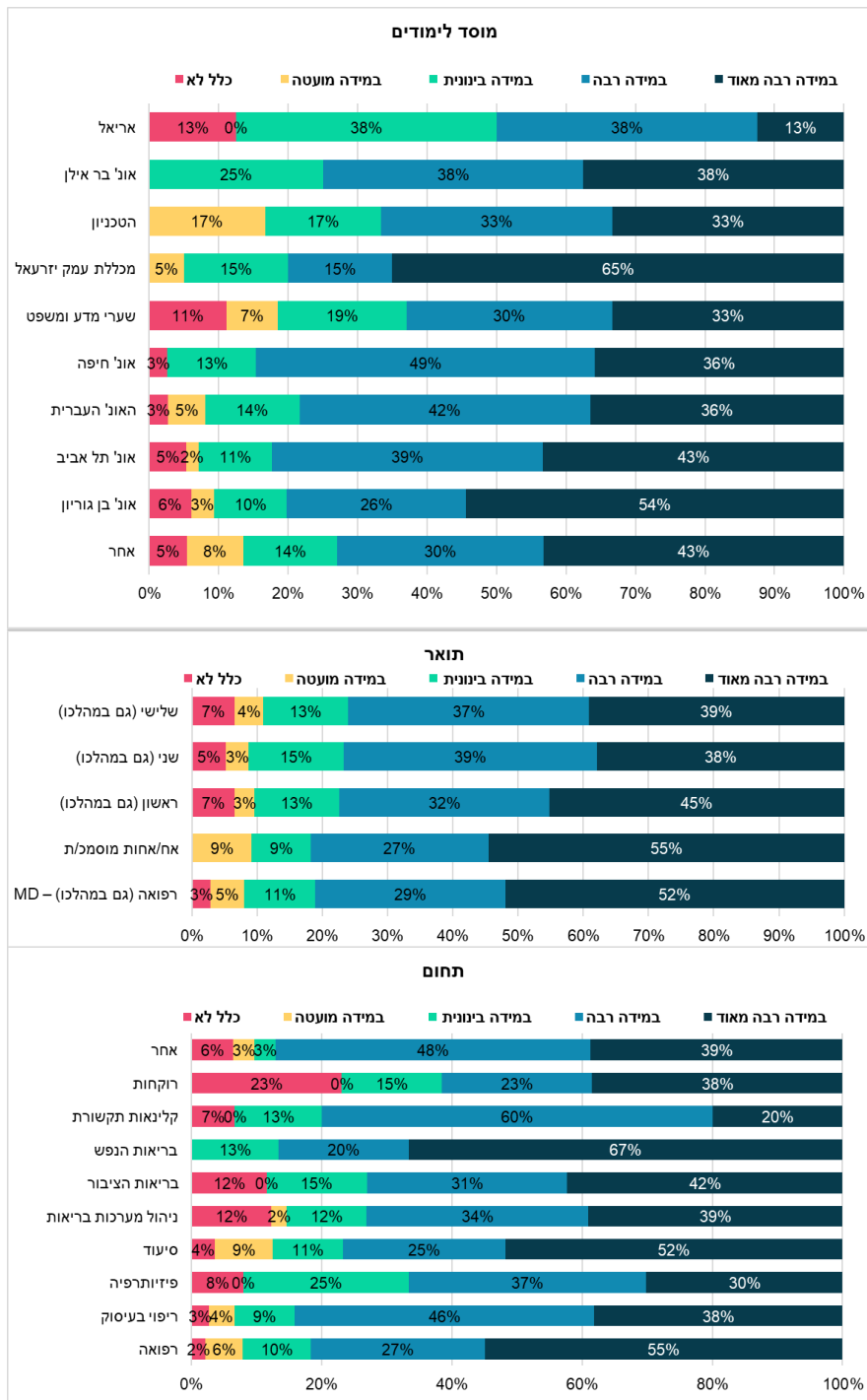
בפילוח לפי תואר, בלימודי רפואה ובלימודי אח/אחות מוסמכת ניתן לראות שמעל 80% מהעונים ציינו שלהכשרה בנושאי מין ומגדר יש השפעה רבה עד רבה מאוד על מתן טיפול רפואי מותאם.

בהסתכלות כוללת על תוכניות הנלמדות בתואר ראשון, שני ושלישי ניתן לראות שאין הבדלים משמעותיים בין התארים וגם כאן, 76-77% ציינו שלהכשרה בנושאי מין ומגדר יש השפעה רבה מאוד על מתן טיפול רפואי מותאם.

בפילוח לפי תחום, רוב התחומים (למעט פיזיותרפיה ורוקחות) מעל 70% מהעונים ציינו שלהכשרה בנושאי מין ומגדר יש השפעה רבה עד רבה מאוד על מתן טיפול רפואי מותאם.

בתחום הפיזיותרפיה בולט הנתון כי 23% מהעונים ציינו שלהכשרה בנושאי מין ומגדר אין כלל השפעה על מתן טיפול רפואי מותאם.

איור 20: מידת ההשפעה של הכשרה בנושאי מין ומגדר על מתן טיפול רפואי מותאם, טוב ורגיש יותר למטופלות, סה"כ ולפי מגדר לפי מוסד, תואר ותחום לימודים

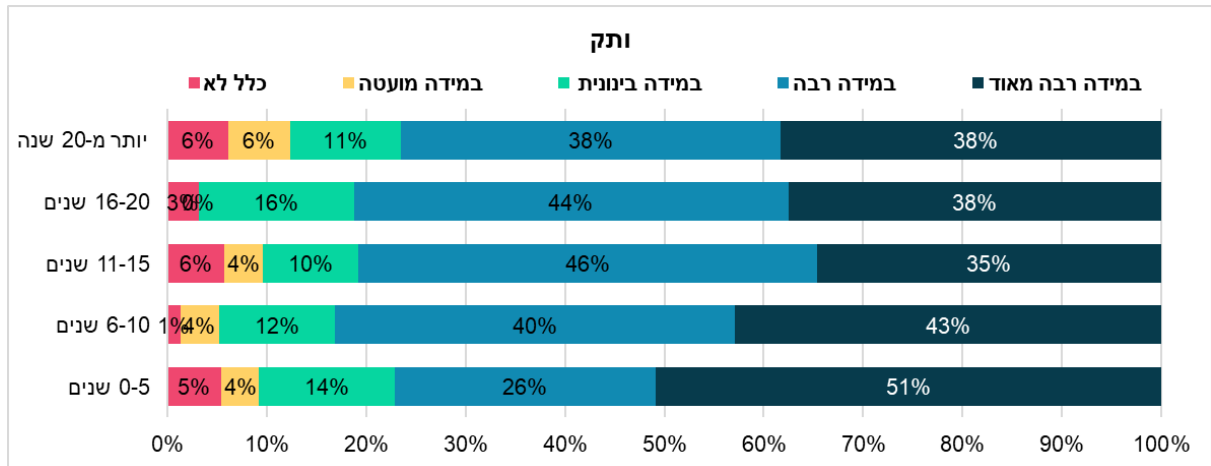

בפילוח על פי ותק, ממצאי המחקר מראים שיותר מ-77% מהעונים בכל קטגוריות הותק ענו שלהכשרה בנושאי מין ומגדר יש השפעה רבה עד רבה מאוד על מתן טיפול רפואי מותאם.

12% מבעלי הותק מעל 20 שנה ענו שלהכשרה בנושאי מין ומגדר אין כלל השפעה על מתן טיפול רפואי מותאם. לעומתם פחות מ-5% מבעלי הותק של 6-10 שנים ו-16-20 שנה, ענו שלהכשרה בנושאי מין ומגדר אין כלל השפעה על מתן טיפול רפואי מותאם.

איור 21: מידת ההשפעה של הכשרה בנושאי מין ומגדר על מתן טיפול רפואי מותאם, טוב ורגיש יותר למטופלת, סה"כ ולפי מגדר, לפי ותק

הערות והצעות נוספות

בסוף השאלון, ניתנה למשתתפים בסקר האפשרות לכתוב הערות והצעות נוספות. הניתוח לשאלה זו כלל את כל 76 התשובות שקיבלנו. בניתוח האיכותני התשובות מוינו לקטגוריות לפי הנושאים המרכזיים שעלו בהם ולכל קטגוריה נתנו מספר דוגמאות. התשובות המלאות שניתנו לשאלה מופיעות בנספח ד' במיון לפי מוסדות אקדמיים ותחומי לימוד.

החשיבות של ימודי מקצועות הבריאות יכללו קורס חובה ייעודי לרפואה מודעת מין ומגדר

דוגמא לתשובות "בכל פקולטה למקצועות הבריאות חשוב שיהיו קורסים לרפואה מודעת מין ומגדר, כולל תיאוריות פמיניסטיות ותיאוריות להט"ביות שקשורות לבריאות"

"חשוב שיהיה קורס המציג את ההבדלים בין נשים לגברים, גישות טיפול שונות ותכשירים תרופתיים שונים. גם במקרים של שינוי מין אשר לא נדון בכלל".

"חשיפה של אוכלוסיית הסטודנטים לנושאים כמו הקהילה הלהט"בית ובעיקר טרנסג'נדרים"

הנכחת סוגיות רלבנטיות להיבטי מין ומגדר לאורך כל ההכשרה בכל הקורסים הנלמדים

דוגמאות לתשובות: "הלואי והנושא יכנס רוחבית לכל אספקט בלימודי רפואה, כמו שילדים הם לא מבוגרים קטנים כך נשים הן לא גבר בנקבה".

"שילוב לימודי מין ומגדר לכל מקצועות הבריאות מהשנה הראשונה באקדמיה"

"חשוב להתייחס להיבטים הללו לא רק בקורס אחד אלא לכל אורך ההכשרה"

הנושא פחות נלמד בלימודי תואר ראשון לעומת תארים מתקדמים

דוגמא לתשובה "החשיבות היא להטמיע את המודעות והידע בנושא מגדר ומין כבר בתואר הראשון, שם לא קיבלתי כמעט אף ידע וכלי בנושא, לעומת התואר השני שכלל קורס שלם כבחירה"

התייחסות לנשים לא רק בפן הביולוגי

דוגמאות לתשובות: "התייחסות לנשים לא רק בפן הגניקולוגי אלא התייחסות לכל המערכות בגוף האשה"

"חשוב להתייחס להיבטים הללו לא רק במובן הביולוגי"

"בהצגת מקרים קליניים כדאי להציג גם מקרים הכוללים תסמינים שונים אצל נשים מאשר אצל גברים"

הבחנה תלויית מגדר כבסיס לטיפול

דוגמא לתשובה "חשוב ביותר לקדם את נושא ההבחנה קשורת -מין מבחינה הפיסיולוגית-תפקודית- ביוכימית כמנחה לטיפול והתייחסות"

היחס למקצוע הריפוי ועיסוק הינו כמקצוע נשי

דוגמא לתשובה "היחס אלינו מאוד מקטין ומאוד מקבע כמקצוע נשי עם כל ההשלכות. גם היחס של מרצות בתואר מאוד מייצב את התחום כנשי"

תוכנית הלימודים צריכה לכלול מקרים קליניים ושילובם בפרקטיקום

דוגמא לתשובה "הבדלים לא באמת מובנים עד שלא חווים אותם בשטח ומבינים באמת איך זה משפיע על הטיפול"

נושאים הקשורים לבריאות הנפש

דוגמא לתשובה "רופאים עושים נזק נוראי כאשר הם מתייגים כל בעיה פיזית כאילו היא קשורה לטראומה בעברה של האשה"

התנגדות להכנסת היבטי מין ומגדר לתוכניות הלימוד ברפואה ובמקצועות הבריאות

תשובות כגון: "במקצועות מסוימים אין כל כך הבדל באבחנה בין נשים וגברים", "ההתעסקות המוגזמת בנושאי מין ומגדר יצאה מזמן מפרופורציה", "...זה פחות רלוונטי ברפואת ילדים". טענות שמדגישות את החשיבות הרבה בהכנסת הנושא לתוכניות הלימודים

המלצות נוספות:

- חשוב לתת את הדגש המגדרי גם לתלמידי התארים למחקרים רפואיים - מדעי הרפואה, ביואינפורמטיקה, מדעי המוח, מדעי הקוגניציה
- לבצע סקר כזה גם לגבי תוכניות הלימודים לרפואה משלימה
- לאסוף מחקרים תזות שבוצעו בנושא

הממצאים ממיפוי הקורסים ותוכניות הלימודים במקצועות הבריאות והרפואה מעלים צורך בשינוי מקיף בתוכניות הלימודים ובהעלאת המודעות לרפואה מודעת מגדר ומין של אנשי ונשות הסגל עצמם. נראה כי יש לפנות לגורמים המחליטים במל"ג, במשרד הבריאות ובהסתדרות הרפואית לשם קידום של שינוי מערכתי להעלאת המודעות ולהטמעת חשיבה מגדרית בהוראת מקצועות הבריאות משום שתוכניות הליבה מוכתבות על ידם.

ההתרשמות העולה מן הסקירה הבינלאומית היא, שמתרחש שינוי בתוכניות הלימודים ובמחקר. מקור היוזמות לרפורמות, להטמעת חשיבה מגדרית, מודעת מין וקשובה לקבוצות החברתיות, באה גם מתוך הנהגת המוסדות, גם מסגל ההוראה והמחקר וגם בפעילויות של הסטודנטיות/ים. מומלץ לערוך סקירה מעמיקה של אוניברסיטאות ומוסדות מחקר לפי יעדי ה-SDG של האו"ם כדי לקבל תמונה כיצד מוסדות המחקר וההשכלה הגבוהה נערכים ומיישמים את קידום המשימות לשיפור העולם והאנושות. בריאות טובה לכל ושוויון מגדרי נכללים ביעדים הראשונים.

המחקר הציג את המצב הקיים בהכשרה של מקצועות הבריאות והרפואה בישראל באמצעות מיפוי קורסים ושאלון עמדות אך לא עסק במחקר שמבוצע בתחומים אלה. מהסקירה הבינלאומית עלה כי לכל מוסד יש יוזמות ייחודיות משלו במחקר אולם בולטות יוזמות משותפות כמו ATHENA-SWAN היכולות לשמש השראה ודוגמה לתהליכי שינוי בארץ. לכן מומלץ לערוך מחקר המשך שימפה וינתח את המחקר המתבצע בלימודי מקצועות הבריאות והרפואה ואת היוזמות הקיימות בארץ ובעולם.

מטרות המחקר היו לבחון את מידת החשיפה והטמעת הנושא המגדרי כחלק ממערך הלימוד, מהו סוג התכנים המוצע ועד כמה הבוגרים והמועסקים נחשפים ומודעים לתכנים אלו. מהסקר לבוגרי ובוגרות מקצועות הבריאות והרפואה עלה כי תוכניות הלימודים כלל לא עוסקות או עוסקות במידה מועטה בסוגיות הקשורות להטמעת היבטי מין ומגדר.

74% ענו שתוכניות הלימוד "כלל לא" או "רק במידה מועטה" הכינו אותם/ן לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצוע הנלמד. שיעור גבוה יותר של נשים ענה כי תוכנית הלימודים "כלל לא" או "במידה מועטה" מכינה אותן לנושא, הדבר מצביע על רגישות גבוהה יותר אצל הנשים לעומת הגברים לנושא.

מעל למחצית מהמועסקים במקצועות הבריאות מרגישים כי חסרה להם הכשרה בנושאים ובסוגיות העוסקות באבחון וטיפול בנשים לעומת גברים. דוגמאות לנושאים שעלו כי בהם קיים חוסר בהכשרה: הבדלים באבחון וטיפול בנשים לעומת גברים, ביטוי שונה של מחלות אצל נשים וגברים, פגיעות מיניות, רפואה להטב"ית, השפעה שונה של תרופות על נשים וגברים.

הממצא שכמחצית מהנשאלים ענו שאין להם כלל או שיש להם במידה מועטה ידע בנושא, מחזקת את התמונה הכללית כי נושא זה אינו נלמד ואין בו הכשרה מספקת. יותר ממחצית העונים בעלי ותק של פחות מחמש שנים במקצוע, מה שיכול להעיד שחלק מהידע נרכש לאחר סיום הלימודים.

בנוסף, ניתן לראות מהממצאים כי העיסוק בסוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת והתייחסות להשפעות הטיפול על מהלך החיים של המטופל/ת בהקשר למין ולמגדר במסגרת תוכנית הלימודים האקדמית נמוכות. יותר משני שלישי ענו שתוכניות הלימוד "כלל לא" או "במידה מועטה" עוסקות/מתייחסות לסוגיות אלה.

רוב העונים חושבים כי להכשרה בנושאי מין ומגדר יש השפעה על מתן טיפול רפואי מותאם, טוב ורגיש יותר למטופל/ת.

העונות והעונים לשאלון העלו הערות והצעות, הנושאים המרכזיים שעלו: החשיבות שלימודי מקצועות הבריאות יכללו קורס חובה ייעודי לרפואה מודעת מין ומגדר; הנכחת סוגיות רלבנטיות להיבטי מין ומגדר לאורך כל ההכשרה בכל הקורסים הנלמדים; הנושא פחות נלמד בלימודי תואר ראשון לעומת תארים מתקדמים; אבחון תלוי מגדר כבסיס לטיפול; היחס למקצוע הרפואי ועיסוק הינו כמקצוע נשי; תוכנית הלימודים צריכה לכלול מקרים קליניים ושילובם בפרקטיקום; לכלול נושאים הקשורים לבריאות הנפש; יש המתנגדים להכנסת היבטי מין ומגדר לתוכניות הלימוד ברפואה ובמקצועות הבריאות; קיימת חשיבות לתת את הדגש המגדרי גם לתלמידי התארים למחקרים רפואיים - מדעי הרפואה, ביואינפורמטיקה, מדעי המוח, מדעי הקוגניציה; לבצע סקר דומה גם לתוכניות הלימוד לרפואה משלימה; לאסוף מחקרים תזות שבוצעו בנושא.

לסיכום, ממצאי העבודה, באופן כללי, מצביעים על הצורך לתגבר ולהרחיב את ההכשרה שניתנת בלימודי הרפואה ובמקצועות הבריאות להיבטים שונים של מין ומגדר על מנת להבטיח טיפול נאות באוכלוסייה המגוונת של המטופלים והמטופלות.

7.1 נספח א': שיחה עם ד"ר אהובה ספיץ, ראשת תוכנית הסיעוד במכללת לב

דוגמה לשינוי המתחולל בהוראת היבטי מין ומגדר בלימודי סיעוד קיבלנו מד"ר אהובה ספיץ, ראשת החוג לסיעוד במכללת לב – מרכז לימוד חרדי אקדמי הכולל גם חוג לסיעוד לנשים ולגברים.

בשיחה שקיימנו עם ד"ר ספיץ היא תארה את השקפותיה ואת המהפכה שהתחילה לעשות במכללת לב- מרכז לימוד אקדמי חרדי בירושלים. ד"ר ספיץ התמנתה לתפקיד ראשת החוג לסיעוד באוקטובר 2020. ד"ר ספיץ הייתה אחת בכירה ברפואה דחופה בב"ח עין כרם, ולמדה לתואר שני ושלישי בתוכנית למגדר באוניברסיטת בר אילן בעקבות מפגש מקרי עם אחת המרצות בתוכנית במהלך טיפול בחדר המיון.

מכללת לב הוקמה כבית ספר גבוה לטכנולוגיה בשילוב לימודי בית מדרש, בהמשך הוקם מכון טל לנשים ולפני 14 שנים הוקם במסגרתו גם החוג לסיעוד בשל מחסור בתחום בקהילה החרדית. לאחרונה, נוסף גם מסלול סיעוד לגברים חרדים. כמו כן קיים מסלול לימודים תואר שני בתחום הגריאטריה. סה"כ לומדים 1200 סטודנטיות וסטודנטים בחמישה קמפוסים נפרדים ומורדים מגדרית.

להלן נקודת עיקריות שד"ר ספיץ העלתה בשיחה החופשית.

- ביקורת פמיניסטית על הממסד הרפואי וביקורת על מנהל הסיעוד במשרד הבריאות :

- ד"ר ספיץ הציגה דוגמה להרצאה במסגרת התואר על מיזוגניות ופטרוניות והשתקה של מקצוע הרפואה על מקצוע הסיעוד: "האחות האילמת" – "שטומה שווסטר" – שולחן נייד בחדר הניתוח שמתרומם ויורד. הגברים בחדר הניתוח מכנים אותו כך, ומעירים מדי פעם "היא עולה ויורדת".
- ד"ר ספיץ העלתה ביקורת פמיניסטית על הקשר בין מגדר וכאב: נתנה דוגמה שיוצרת סטיגמה על כל הנשים, שאינן מתלוננות על כאבים קרדיווסקולריים ופונות מאוחר מדי לטיפול.
- ד"ר ספיץ מבקר גם נשים רופאות שהפנימו את דפוסי ההתנהגות הגבריים.
- ד"ר ספיץ מעלה ביקורת קשה כלפי הממסד הרפואי שממעיט בערכו של מקצוע הסיעוד כדיסציפלינה מחקרית.
- ד"ר ספיץ מפנה ביקורת כלפי תוכנית הלימודים שמוכתבת על ידי מנהל הסיעוד במשרד הבריאות – תכנים, ליבת המקצוע והספרות. הספרים עוסקים בגוף האדם לפי איברים, במחלות נפרדות וכו' - וכך מוטמע הידע. המגדר, לדבריה הוא תוספת של "צבע". "אולם כחברה אנחנו חייבים להבין שי הרבה ממשקי מגדר ולא רק גבר/אשה".

- תהליך השינוי בחוג לסיעוד:

- ד"ר ספיץ החליטה כבר בכניסתה לתפקיד להציף את הנושא של רפואה מגדרית, ללמד לפתיחות כלפי מגדר, נזילות מגדרית, שינוי מגדרי, להט"בים.
- ד"ר ספיץ מעלה את המודעות לנושא בישיבות הצוות. המרצות, לדבריה, ממושמעות ומקשיבות. ד"ר ספיץ חושפת אותן לחומרי למידה רבים ומפנה אותן לחוקרות ומרצות בתחום המגדר באוניברסיטאות השונות.
- ד"ר ספיץ נמצאת בתחילת הדרך ועובדת מול מרכזות הקורסים כדי להכניס את ההיבטים המגדריים. התהליך מורכב מאוד בגלל הרקע הדתי השמרני של המרצות, הסטודנטיות והסטודנטים שלומדים בנפרד. לדבריה, הסטודנטיות והמרצות מכירות מציאות מאוד דיכוטומית למשל מכירות תפקידי מגדר נוקשים של אב ואם בלבד ללא אפשרות אחרת.
- הקורס הראשון שנעשה בו שינוי הוא "בסוציולוגיה ובריאות".
- בקורס רפואת נשים יוכנסו בשנה הבאה תכנים מוסדרים להבנת יחסי הכח המגדריים. יוקרן, למשל, הסרט "איך את מעיזה?" - שהוא סרט מכונן שמבטא את הפטרוניות והמשטור של הגבר על גוף האישה.

לסיכום דבריה, אמרה ד"ר ספיץ כי תהליך השינוי איטי ולא מוסדר אך היא מאמינה בו.

7.2 נספח ב': שאלון בנושא היבטי מין ומגדר בקורסים ברפואה ובמקצועות הבריאות

שאלון במחקר למיפוי היבטי מין ומגדר בתוכניות הלימוד ברפואה ובמקצועות הבריאות

שלום רב,

אנו פונות אליך כסטודנט/ית או בוגר/ת במקצוע הבריאות בבקשה למלא שאלון הנערך במסגרת מחקר הבוחן שילוב נושאי מין ומגדר בתוכניות הלימודים של מקצועות הבריאות.

השתתפותך חשובה לנו ותסייע מאוד בקידום טיפול מותאם מין ומגדר בישראל.

סקר זה נערך עבור המועצה לקידום נשים במדע ובטכנולוגיה במשרד המדע והטכנולוגיה באמצעות מוסד שמואל נאמן בטכניון.

מתן מענה לשאלון זה מהווה הסכמה מצדך להשתתף במחקר.

לתשומת ליבך, השאלון הוא אנונימי.

משך הזמן הצפוי למילוי הוא כ-5 דקות

בתודה מראש, צוות המחקר

בכל שאלה לגבי המחקר אפשר לפנות:

לד"ר שלומית ליר, יועצת אקדמית למועצה לקידום נשים במדע וטכנולוגיה

lirshlomit@gmail.com

הסקר כולל 16 שאלות

חלק א – מאפיינים דמוגרפיים

השכלה/לימודים לתואר אחרון או לתואר הרלוונטי לתחום עיסוקך במקצוע הבריאות

אנא בחר/י באחת מהאפשרויות הבאות:

- ראשון (גם במהלכו)
- שני (גם במהלכו)
- שלישי (גם במהלכו)
- MD רפואה (גם במהלכו)
- תעודה (גם במהלכו)
- אח/אחות מוסמכת
- אחר

מקום הלימודים בעבר או בהווה

(אם למדת במוסד בחו"ל או מוסד שלא מופיע ברשימה נא לבחור אחר ולציין את שם המוסד)

אנא בחר/י באחת מהאפשרויות הבאות

- מכללת עמק יזרעאל
- מכללת צפת
- הטכניון
- האקדמית תל-אביב יפו
- המרכז האקדמי לב
- אריאל
- הקריה האקדמית אונו
- שערי מדע ומשפט
- המרכז האקדמי פרס
- מכללת נתניה
- אונ' בן גוריון
- האונ' העברית
- אונ' תל אביב
- אונ' בר אילן
- אונ' חיפה
- המרכז האקדמי רופין
- המכללה האקדמית אשקלון
- המכללה האקדמית רמת גן
- בית הספר האקדמי לסיעוד הילל יפה
- בית הספר לסיעוד שמיר
- בית הספר לסיעוד שיינברון
- בית הספר לסיעוד זיו צפת
- בית הספר לסיעוד קפלן
- בית הספר לסיעוד לניאדו
- בית הספר האקדמי לסיעוד "דינה", מרחב בילינסון, פתח תקווה
- בית הספר האקדמי לסיעוד ע"ש וולפסון, חולון
- בית הספר האקדמי לסיעוד ע"ש זיוה טל, תל השומר
- בית הספר האקדמי לסיעוד ע"ש שיינברון, תל אביב
- בית הספר האקדמי לסיעוד ע"ש פט מתיוס, ביה"ח הלל יפה, חדרה
- בית הספר לסיעוד במרכז הרפואי מאיר, כפר סבא
- בית הספר לסיעוד במרכז הרפואי ברזילי, אשקלון
- בית הספר לסיעוד במרכז הרפואי בני ציון, חיפה
- בית הספר לסיעוד, בית החולים א.מ.מ.ס, נצרת
- אחר

חוג/פקולטה:

אנא בחר/י באחת מהאפשרויות הבאות

- בריאות הציבור
- בריאות הנפש (לרבות פסיכולוגיה, פסיכיאטריה, עבודה סוציאלית)
- קלינאות תקשורת
- טיפול באומנויות (כאמנות פלסטית, מחול, דרמה, צילום, ביבליותרפיה)
- ניהול מערכות בריאות

- סיעוד
- ספורט-תרפיה
- פיזיותרפיה
- קדם רפואה
- רוקחות
- ריפוי בעיסוק
- רפואה
- רפואת שיניים
- רפואת חירום
- תזונה
- אחר

מספר שנות וותק או ניסיון מקצועי בתחום :

אנא בחר/י באחת מהאפשרויות הבאות

- 0-5 שנים
- 6-10 שנים
- 11-15 שנים
- 16-20 שנים
- יותר מ-20 שנה

מגדר:

אנא בחר/י באחת מהאפשרויות הבאות

- אישה
- גבר
- אחר

גיל:

אנא בחר/י באחת מהאפשרויות הבאות

- מתחת לגיל 20
- 21-30
- 31-40
- 41-50
- 51-60
- 61-70
- 71-80
- 80+

חלק ב – מודעות מגדרית, מודעות לסוגיות מגוון

האם במסגרת תוכנית הלימודים האקדמית למדת בקורס/השתלמות/הרצאה, נושאים שנגעו בסוגיות הקשורות להטמעת היבטי מין ומגדר במחקר, באבחון ובטיפול?

(1 כלל לא; 2 במידה מועטה; 3 במידה בינונית; 4 במידה רבה; 5 במידה רבה מאוד)

5 4 3 2 1

האם לדעתך תוכנית הלימודים האקדמית הכינה אותך לטיפול והתמודדות עם סוגיות הקשורות להיבטי מין ומגדר במקצועך?

(1 כלל לא; 2 במידה מועטה; 3 במידה בינונית; 4 במידה רבה; 5 במידה רבה מאוד)

5 4 3 2 1

האם הרגשת בתום הלימודים וההכשרה שחסר לך חומר ספציפי בסוגיות מסוימות על המחקר, האבחון והטיפול בנשים לעומת גברים?

כן -
לא -

אם כן, באיזה נושאים בעיקר:

אנא צייני/ את הקורסים/מרצה/מנחה/סדנה שתרמו לך משמעותית להבנת הנושא של הבדלי מין ומגדר

אנא כתוב את תשובתך כאן:

האם לדעתך יש לך כיום מספיק ידע בנושא?

(1 כלל לא; 2 במידה מועטה; 3 במידה בינונית; 4 במידה רבה; 5 במידה רבה מאוד)

5 4 3 2 1

האם במסגרת תוכנית הלימודים האקדמית למדת בקורס/השתלמות/הרצאה, סוגיות הרלוונטיות למרכיבי הזהות של המטופל/ת כמו: מגדר, שיוך אתני, מעמד סוציאקונומי, להט"ב וקבוצות חברתיות נוספות? והאם הם נקשרו ספציפית למחקר, לאבחון ולטיפול מותאם?

(1 כלל לא; 2 במידה מועטה; 3 במידה בינונית; 4 במידה רבה; 5 במידה רבה מאוד)

5 4 3 2 1

האם במסגרת הכשרתך בקורס/השתלמות/הרצאה, הייתה התייחסות להשפעות הטיפול הניתן על מהלך החיים של המטופל/ת (לרבות תופעות לוואי, כאבים כרוניים, השפעות רגשיות, סטטוס משפחתי), בהקשר למין ולמגדר?

(1 כלל לא; 2 במידה מועטה; 3 במידה בינונית; 4 במידה רבה; 5 במידה רבה מאוד)

5 4 3 2 1

באיזו מידה לתפיסתך, הכשרה בנושאי מין ומגדר משפיעה על מתן טיפול רפואי מותאם, טוב ורגיש יותר למטופל.ת?

(1 כלל לא; 2 במידה מועטה; 3 במידה בינונית; 4 במידה רבה; 5 במידה רבה מאוד)

5 4 3 2 1

הערות והצעות נוספות

אנא כתוב את תשובתך כאן:

תודה רבה על מילוי השאלון

7.3 נספח ג': נושאים מומלצים לתוכניות הלימוד לפי מוסדות אקדמיים ותחומים

על בסיס השאלה הפתוחה בשאלון: האם הרגשת בתום הלימודים וההכשרה שחסר לך חומר ספציפי בסוגיות מסוימות על המחקר, האבחון והטיפול בנשים לעומת גברים? אם כן, באיזה נושאים בעיקר

אוניברסיטת בן גוריון (66 עונים):

בריאות הנפש (לרבות פסיכולוגיה, פסיכיאטריה, עבודה סוציאלית) (1)

- הבניות מגדריות טיפול רגשי מותאם מגדר

בריאות הציבור (4)

- בריאות האישה, התנהגות במקרי חירום (כשידוע שנשים פגיעות יותר מגברים במקרי אסון)

- בתחום התרופתי, טיפולי רגשי, מחקר

- ההבדלים בטיפול בין נשים לגברים- רפואה מותאמת מגדר

- סוגיות שנוגעות רק לנשים

- נשים כמטפלות בבני זוג בגיל הזקנה

מדעי הבריאות (1)

- אנליזות הקשורות להריון והגדרת מגדר, ידע מחקרי חסר הנוגע לנשים

מדעי היסוד, אימונולוגיה (1)

- הדבר היחיד שהתייחסו אליו זו הטרדה מינית. לא התייחסו לזכויות של נשים ולא התייחסו לפגיעות מתונות יותר כמו אפליה בעבודה

יותר כמו אפליה בעבודה

מעבדה רפואית, אימונולוגיה (1)

- לא הייתה מספיק התייחסות לתהליך שאישה עוברת באופן פיזי ומנטאלי בעיקר בתהליך ההפריה חוץ

גופית או אפילו במהלך ההריון. יש לשאול את השאלות הללו על מנת לפתח מחקר ומידע חדש בנושא

ניהול מערכות בריאות (2)

- בכל ההיבטים

סיעוד (4)

- השוני הקליני המגדרי באבחון וטיפול במצבי בריאות

- התייחסות לקבוצות מגדר ייחודיות – להטב"ק, טיפול בטרנסים, לסביות

- ייצוג נשים כקבוצת מחקר קליני

- מחקר מחלות "נשיות" – פיברומיאלגיה, מחקרים בתחום ההנקה, מחקרים בתחום נשים בגיל השלישי

פיזיותרפיה (4)

- השוני המגדרי בהיבט הפסיכוסוציאלי

- היבטי השפעות גיל המעבר על פתולוגיות בתחום שלד-שריר ומערכת העצבים בנשים

- היבטים מגדריים בזקנה (למשל היבטים פיזיולוגיים, היבטים קוגניטיביים, איכות חיים..)

- לא היו נושאים הקשורים לתחום הלהט"ב כלל

- מחלות לב וכלי דם

- רוב המחקרים נעשו על גברים ולא ברור האם המסקנות בכלל רלוונטיות לנשים

קדם רפואה (2)

- ברוב המקרים הקליניים לא הובאו דוגמאות על נשים אלא בעיקר על גברים או ילדים זכרים

- לא זכור לי שבכלל דיברנו על התחום הזה במסגרת הלימודים

רוקחות (5)

- במהלך התואר הראשון רק לאחרונה החלו לשים דגש עם ההבדלים בין המינים, תרופות שמתנהגות שונה

בנשים ובגברים (אין הרבה חומר כי הניסויים נעשים על גברים)

- במסגרת התואר השני נגענו במבנה וקביעת המחקרים (אוכלוסיות נבחרות). ולרוב מדובר באוכלוסייה

זכרית (גם בבחירת חיות מעבדה) ולכן צפי לשוני בתגובות בנשים קיים. (יש מקום להרחבה בנושאים אלו

גם במסטר)

- גישות טיפוליות

- טרנסים, שוני בין אנשים (הורמונים, רצפטורים, גנים).

- הריון, פוריות

- מחלות שמתנהגות שונה

- בכל הנושאים (נכתב מספר פעמים)

מחקר מוטה גברים:

- רוב המחקר הרפואי נעשה על גברים
- במהלך קורס שמטרתו חשיפה למצבים קליניים שכיחים (אוטם, אסתמה, CVA וכו') בשנה א ללימודי רפואה, כלל ההתייחסות הייתה לתסמינים השכיחים אצל גברים בלבד.

היבטים נפשיים (נכתב מספר רב של פעמים)

- סוגיות שיוך של התקפי חרדה, היסטריה ודרמה משויכות באופן גורף וסיסמטי לנשים ומונעות טיפול הולם.

פגיעות מיניות:

- התמודדות עם פגיעות מיניות
- טיפול נפגע/ות תקיפה מינית
- פוריות, חסכי הנאה ממיין, פגיעות מיניות

רפואה להטב"ת/ להטב"ק (נכתב מספר פעמים)

- סוגיות של מיניות ומגדר בקרב מטופלים - קהילת הLGBTQ, ניתוחים לשינוי מין וטיפולים הורמונליים וכדומה"

ביטוי שונה של מחלות אצל נשים וגברים (נכתב מספר רב של פעמים)

- במחלות של הגיל המבוגר
- תסמינים קליניים שונים
- פרזנטציות של מחלות מסוימות ושכיחות בנשים לעומת גברים כדוגמת MI
- רפואה מגדרית: קליניקה קלאסית של מחלות בגברים לעומת נשים

רפואה בנשים

- הנושא של טיפול במחלות כרוניות שגרתיות בנשים בהיריון/מניקות, גיל מעבר
- איך להתייחס ברגישות המתאימה לבדיקה פיזיקלית אצל אישה
- השפעת הורמונים נשיים על סוגיות רפואיות אחרות
- לקיחת אנמנזה שונה בין נשים לגברים וכן התייצגות סימפטומטית שונה ומעבדתית וכמובן הטיפול
- מיניות, תסמינים ייחודיים, פלורה נרתיקית, הורמונים
- מחלות קרדיאליות בנשים
- רפואת שגרה ברפואת נשים
- מחלות מין בנשים
- רפואת נשים שהיא רפואה כללית ולא גינקולוגית - אבל זה בגלל שאין מספיק ידע על הנושא וכל המחקרים הטיפולים נוגעים לגבר במשקל 70 קילו

הבדלים באבחון בין גברים לנשים

- הבדלים מבחינת פרמקולוגיה, פיזיולוגיה, קליניקה כמו התקפי לב, דיכאון וכו
- הבדלים בנגישות לטיפול רפואי ובאבחון שגוי בין מגדרים.
- התאמת אבחון וטיפול בנשים לעומת גברים (נכתב פעמים רבות)
- נראה מהקליניקה שרופאים גברים נוטים לזלזל בכל מיני דברים כי אין להם את המודעות לנושא (כאב שנשים מדווחות עליו לעומת גברים, זלזול במחלות כמו פיברומיאלגיה בהן יש רוב נשי)
- ביטוי שונה של מחלות (אצל נשים לעומת גברים) מוזכר מעט מאוד ורק בהקשרי תחלואה לבבית.
- על ההבדלים בין גברים לנשים בגישה הטיפולית במחלות הגנריות
- על ההבדלים במפגש בין מגדרים שונים כרופאה וחולה

תרופות

- השפעת תרופות על נשים לעומת ההשפעה על גברים (נכתב פעמים רבות)
- שוני במתן תרופות, באתגרים האבחנתיים של מחלות אצל נשים
- הבדלים פיזיולוגיים בין נשים לגברים במטבוליזם של תרופות.
- תרופות, מחקרים שבדקו גברים באופן כללי, העדר התייחסות למחזוריות ההורמונלית של נשים, מבנה גוף שונה (יותר שומן לרוב), משקל ממוצע שונה. בנוסף העדר התייחסות לסוגיות אתיות וכן טיפול בנפגעות ע"ר מיני

נושאים נוספים:

- ללמוד על המגדרים השונים לפי עדות

- לשים דגש בקורסים על טרמינולוגיה נכונה יותר, על הבדלים ופערים בין המינים הן הפיזיולוגיים והן הנטועים בחברה ועל דרכים לצמצמם.
- מרבית נושאי הרפואה הפנימית
- רקע כלשהו בסוציולוגיה אנתרופולוגיה ומגדר שלא למדנו בכלל
- רפואת חירום (1)**
- רפואת נשים
- אונ' בר אילן (2)**
- בריאות הנפש (לרבות פסיכולוגיה, פסיכיאטריה, עבודה סוציאלית)**
- טיפול באונס
- סוגיות שקשורות לאבחון, לטיפול, להיבטים חברתיים
- אוניברסיטת חיפה (15)**
- בריאות הציבור (1)**
- הקשר בין מגדר ומצב הבריאות, מיניות בריאה, תכניות התערבות, העצמת נשים כאסטרטגיית קידום בריאות
- סיעוד (1)**
- הבדל מבחינת אבחון ומבחינת יחס לכאב
- פיזיותרפיה (5)**
- בעיקר בבעיות של גברים
- היבטים פסיכוסוציאליים בטיפול
- היבטים פסיכולוגיים רגשיים שצריך להתייחס אליהם מבחינת שוני מגדרי
- לא הייתה כלל התייחסות לתחום רצפת האגן.
- לא הייתה התייחסות מבחינת השפעת המין על מחלות שונות,
- פציעות אורתופדיות -תפיסה של פציעה/ נכות, יכולת התמודדות, יכולת לבקש עזרה
- קלינאות תקשורת (4)**
- בהמון נושאים, למשל אוטיזם שנראה מאוד שונה אצל בנים מול בנות והטיפול צריך להיות מותאם מגדר בהתאם. איך הוא בא לידי ביטוי באופן שונה לעיתים אצל ילדות ונשים
- שונות פיזיולוגית, תפקידי מגדר שונים והשפעותיהם על התפתחות, פגיעות מיניות, נשים טרנסג'נדריות, הורות גאה
- רפוי בעיסוק (4)**
- בכל נושא. לא הייתה לכך כל התייחסות
- השפעה של הבניות מגדריות על בריאות וטיפול בנשים
- רפואה מגדרית, שונות בהתייחס להורות
- תעסוקה
- תפיסת מחלה
- יחס לפנאי
- עמדות כלפי קבלת טיפול
- אונ' תל אביב (46 עונים)**
- ביואינפורמטיקה (1)**
- בכל קורסי הביולוגיה בתואר, בקורסים על מערכת החיסון, בקורס אנדוקרינולוגיה לא דובר על ההשפעה רחבת ההיקף של הורמונים אצל נשים אלא רק על ההקשר ברבייה
- בריאות הנפש (לרבות פסיכולוגיה, פסיכיאטריה, עבודה סוציאלית) (2)**
- בריאות האישה, מעבר לאמהות, פסיכולוגיה של האישה
- דיאגנוסטיקה וטיפול
- בריאות הציבור (1)**
- היבטים פסיכולוגיים, חברתיים, פיזיולוגיים
- ניהול מערכות בריאות (1)**
- בכל הנושאים
- סיעוד (1)**
- תרופות מותאמות, תסמיני מחלות לפי מין
- פיזיותרפיה (8)**
- בכל הנושאים מאורטופדי ועד נירולוגי. לא דובר כלל על הבדלים בין נשים לגברים מבחינה רפואית אפיון שונה של הצורה בה מחלות מופיעות בצורה שונה אצל גברים לנשים
- בריאות האישה
- התמודדות פסיכולוגית מול סוגים שונים של אנשים גם אם בהיבט מגדרי
- השפעת טיפולים
- פניה בהתאם למגדר
- סוגי טיפולים והתערבויות שונות בהתאם למגדר
- השפעה הורמונלית על תהליכי מחלה והחלמה
- רפואת ספורט, מחלות כרוניות למיניהן (סוכרת, אוסטאופורוזיס, וכו')

תגובה לתרופות, תגובות למחלות, הרכב הגוף ותגובה לאימוץ ועוד

רפיו בעיסוק (9)

- בריאות הנפש
- השפעה פגיעות שונות (ראש או חוט שדרה למשל) על פעילות המערכת המינית
- טיפול בכאב מותאם מגדר
- טיפול באנשים לאחר שינוי מין או על רצף מגדרי
- טיפול תרופתי מותאם מגדר
- מידע על זכויות נשים- הריון ולידה
- מידע על התמודדות עם הטרדה מינית כמטפלת
- עיסוקי נשים
- שוני במחלות/ליקויים שבאים לידי ביטוי באופן שונה כגון הפרעות קשב
- יחס לשוני בהורים בין אב לאם בהתפתחות הילד

רפואה (23)

- ברוב התחומים אין כמעט התייחסות להבדלים מגדריים. התחומים שבהם הייתה התייחסות היו יוצאי דופן. המקצוע היחיד שבו הוקדשה לכך מחשבה ותכנים מיועדים הוא בקרדיולוגיה (נכתב הרבה פעמים) אבחון מצבים המתייצגים שונה בין גברים לנשים
- אנטומיה
- פרמקולוגיה
- בדיקה גופנית, מחלות נפוצות, שינויים קרדיווסקולריים
- אנדוקרינולוגיה- שינויים הורמונאליים עם מעבר בין עשורים ותקופות שונות בחיי האישה במחזור החודשי כחלק מאנמנזה כללית גם כשמגיעה עם שלשולים, כאבי בטן וכו'. נשים- הריון לידה וכל מה שיכול להשתבש בדרך, פרייון
- בעיקר בתסמינים של מחלות ותופעות שונות אצל נשים לעומת גברים וגם באופן כללי בעובדה שמרבית המחקרים ברפואה נעשו על גברים (לבנים..). וקשה להסיק מהם על נשים (למשל הפיזיולוגיה היא אחרת, יש נטייה אימונית שונה). דוגמה משמעותית היא ההבדל באוטם שריר הלב בין גברים לנשים. הוסבר לנו שנשים רבות מפוספסות, אבל השורה התחתונה הייתה שאין כלים טובים לאבחון וטיפול בנשים
- הבדלים בטיפול תרופתי בין נשים לגברים (נאמר פעמים רבות)
- היבטים תומכי טיפול בנשים כמו דימוי גוף, מיניות זוגיות
- הבדלים בהתייצגות מחלות בין נשים לגברים
- היחס לנשים, התאמת בדיקה לנשים, שיש סטריאוטיפים כלפי נשים, אלימות כלפי נשים, אפליה של נשים - כל אלו לא באו לידי ביטוי בלימודים
- ביטוי שונה של מחלות בנשים
- היבטים הקשורים ללהט"ב
- התמודדות עם גברים חרדים שמסרבים לטיפול על ידי אישה
- כאב
- מיניות, רפואה מודעת מין ומגדר
- לימודי האנטומיה והפיזיולוגיה הבסיסיים שלנו חסרו מידע על המערכת הנקבית לעומת המערכת הזכרית המפורטת
- נירולוגיה- בעיקר סביב אלצהיימר
- "נורמה" ברדיולוגיה- האם גודל נורמלי של איברים נקבע לפי גברים או נשים? למשל הרחבת האאורטה, קוטר של מסתם...
- נורמה של רמת אלכוהול, רמת אקמול
- תלונות על הפרעות במתן שתן

האוניברסיטה העברית (22)

בריאות הציבור (2)

- התמודדות עם חולי, היבטים תעסוקתיים משמעות התפקידים החברתיים של המגדר על בריאות וחולי
- קרדיולוגיה

סיעוד (3)

- אלימות לפגיעות מיניות
- בריאות האישה
- מיניות

רפיו בעיסוק (6)

- הפרעות נירולוגיות, התפתחותיות, השפעות הורמונליות
- מחקרים שבוצעו לרוב על גברים
- לא היה מספיק מידע על ההבדלים בצרכים ובנגישות בין נשים וגברים בתלונות רפואיות שונות וכמה קבלה חברתית
- התמודדות עם אוריינטציה מינית
- נירופסיכולוגיה, שיקום קוגניטיבי, פיזיולוגיה, בריאות הנפש - יש מקום להתייחס לפגיעות מיניות
- נושאים רגשיים, התאמת טיפול למגדר

רפואה (9)

- ברפואה הפנימית הכללית יש מעט התייחסות להבדלים בין גברים ונשים (קרדיולוגיה יותר בולט, שם ההבדלים מאוד משמעותיים), בלימודי הבדיקה הפיזיקלית כמעט ולא מדברים על זה
- הבדלי מגדר התחלואה גופנית, נפשית, תרופות, מיניות
- הבדלים בטיפול רפואי
- תחלואה שונה בגיל המבוגר (בעיקר לימדו אותנו על ההבדל סביב התפתחות מינית ועל הסתמנות שונה ב-MI, אבל לא מעבר...)
- טרנס-גנדרים/יות
- השפעה שונה של תרופות בנשים
- הסתמנות שונה של מחלות
- התייחסות בתחומי הרפואה השונים (לא רק גינקולוגיה) לנשים לאורך גיל ההתבגרות (בילדים), במהלך שנות הפוריות ולאחר המנופאזה, בהיבטים של מחלות, שינויים פיזיולוגיים סביב הריונות ולאחריהם, וכמובן טיפול מותאם
- טיפול מיני ותקשורת בין אישית- היה חסר
- כמעט ולא היה דיון על נשים. רק ברפואת נשים, מחלות גניקולוגיות ומיילדות
- בכל הלימודים מחקרים על גברים. בעיקר כל הקשור לנכח תחת תסמונת מטאבולית וסכרת
- תסמינים של מחלות אופייניות בנשים, הטיות של המערכת ביחס לנשים וכיצד זה משפיע על נגישות לטיפול (נכתב פעמים רבות)
- **רפואת שיניים (1)**
- חרדות, טיפולים בהריון, מינונים
- **תזונה (1)**
- בריאות האשה במעגל החיים
- **אוניברסיטת אריאל (3)**
- **סיעוד (1)**
- בעיקר בנוגע למחלות שבעבר חקרו רק על גברים ולכן כיום לא דואגים להדגיש ולחקור את ההבדל בין סימפטומים של גבר לעומת אישה כמו בהתקף לב למשל
- **פיזיותרפיה (2)**
- השוואה בין המינים
- התייחסות לנפגעות הטרדה מינית ואונס
- **הטכניון (8)**
- **רפואה**
- בלימודי הרפואה כלל לא הייתה התייחסות להבדלים שקיימים בין גברים ונשים באבחון, טיפול ומחקר. נחשפתי לנושא רק כמומחית. יש חשיבות לשילוב הנושא בלימודים הפרה-קליניים- להבין שכל המחקר, פרמקולוגיה, פתו-פיזיולוגיה רובו נעשה על גברים, ורק בעשורים האחרונים נשים החלו להיות משולבות ועד היום בייצוג חסר ביותר. ידיעת ההבדלים התהומיים באנטומיה (מעבר לאבריי הרבייה) פיסיולוגיה פתו-פיזיולוגיה, התייצגות מחלות, תגובה לטיפולים, התנהגות בריאות קריטית לכל רופא ורופאה
- הבדלים בהשפעת תרופות על נשים, התבטאות של מחלות שונות כמו התקף לב, הגדרות של מדדים תקינים בנשים צעירות
- מערכת פיזיולוגית ונפשית שונה
- פערים בבריאות למול אוכלוסיות ומגדרים שונים: להט"ב, טרנסג'נדרים, מוצאים אתניים ומעמד סוציו אקונומי. הבדלים במחקרים בין נשים וגברים והפער במחקר למול נשים. כמו כן התייחסות למחקרים קליניים בתקופת ההריון
- קרדיולוגיה
- תרופות וטיפולים שונים בין המגדרים, שימת דגש ראוי על MI א-טיפי בנשים
- **בית הספר האקדמי לסיעוד "דינה", מרחב בילינסון, פתח תקווה (1)**
- בזמן לימודי הסיעוד דובר על הבדלים בין נשים לגברים בהיבט הפיזיולוגי עם השנים המדע התפתח והיום ברור שרפואת נשים בהרבה תחומים שונה מרפואת גברים
- **בית הספר האקדמי לסיעוד ע"ש זיוה טל, תל השומר (1)**
- לא הייתה שום התייחסות למין ומגדר בלימודים שלי
- **בית הספר לסיעוד, בית החולים א.מ.מ.ס, נצרת (1)**
- בריאות הציבור
- בריאות האישה בכלל ממבט הבדלי גנדר מחקרים סטטיסטיקה
- **האקדמית תל-אביב יפו (4)**
- **בריאות הנפש (לרבות פסיכולוגיה, פסיכיאטריה, עבודה סוציאלית)**
- אבחון פסיכופתולוגיה
- סטטוס פסיכיאטרי
- ההבדל בהתייחסות לנשים לעומת גברים וכל מגדר אחר, הן ברפואה והן במחקר. היה חסר בתוכנית הסדורה התבוננות סוציולוגיות בנושאי מגדר
- "הכל. השפעות פיזיולוגיות והורמונליות של מחלות וטיפולים במחלות בנשים והשפעה על מצב רוח"
- טיפול בלהט"ב

הקריה האקדמית אונו (1)

טיפול באומניות

- הכל

מכללת 'שלם' בירושלים (1)

רפלקסולוגיה בכיר, צמחי מרפא ותזונה

- "בגלל שמדובר במכללה חרדית כל ההתמקדות הייתה אך ורק בסוגיות שקשורות לנשים וילדים. גם הסטאז' היה רק עם נשים. כשיצאתי בשאלה היה חסר לי ידע לגבי הבדלים מגדריים גם בפרקטיקה וגם מבחינת ידע תאורטי. שנה אחת למדתי ב'רידמן' גם שם לא הייתה התייחסות להיבט המגדרי"

מכללת עמק יזרעאל (4)

סיעוד

- "אנחנו חיים בעולם מתפתח ומתקדם וראוי שיהיה מידע והתייחסות למטופלים שמגיעים ממגדרים שונים איך להתייחס אליהם ובנוסף, גם להעלות את המודעות לכך. זה תחום שנזנח והופקר מאחור. דרך דיבור לנפגעת מין, שילוב ההכלה ועזרה יחד עם טיפול רפואי בלי קשר לפעילותי כאחות. נפגע מין זכר- איך להגיש עזרה"

- קורס בזיהוי אלימות נגד נשים, התמודדות עם מצבים כאלה ואחרים, התייחסות לאוכלוסיות מיוחדות כמו טרנסג'נדרים ועוד

שערי מדע ומשפט (3)

ניהול מערכות בריאות

- באקדמיה חסרה הקניית כלים ויכולת התמודדות מכילה, חכמה ונכונה עם קהל הנכלל על הקהילה הגאה ו/או קהילת הטרנסג'נדרים. לא נתנו כלים בכלל בנושא

7.4 נספח ד': רשימת הקורסים/מרצה/מנחה/סדנה שתורמו משמעותית להבנת הנושא של הבדלי מין ומגדר

אונ' בן גוריון

בריאות הנפש (לרבות פסיכולוגיה, פסיכיאטריה, עבודה סוציאלית)

- קורס במסגרת תעודת הוראה בפסיכולוגיה באוניברסיטה העברית

- המנחה ג'ודי קוהן מאס

בריאות הציבור

- לא קיים

- מבוא לקידום בריאות- פרופ' ניהאיה דאוד

- מבוא לסוציולוגיה- פרופ' יעקב בכנר

מדעי הבריאות

- מודלים בבעלי חיים - לואיס אלי

מדעי היסוד, אימונולוגיה

- הקורס היחיד שעברנו זו לומדה עצמית למניעת הטרדה מינית

מעבדה רפואית, אימונולוגיה

- אנטומיה, מכשור רפואי, וגם שם נגעו די מעט בנושא בשל חוסר זמן.

ניהול מערכות בריאות

- אילנה מביר שבע היבטי מגדר

- ד"ר פאולה פדר בוביס בשני קורסים: היבטים חברתיים בבריאות ומחקר איכותני (3 עונים)

- מילי מאסס

סיעוד

- לא קיים

- בקורס תקשורת היו כמה שיעורים שדיברו על מגדר והתייחסות למטופל שמולי

- בריאות הציבור

- בריאות האישה

- במסגרת קורס קהילה הייתה שיחה עם אנשים מהקהילה הגאה

- מיניות

- פסיכולוגיה, האדם במרכז שירותי הבריאות הרצאה של דר אנגלה רביה

פיזיותרפיה

- לא היו קורסים העוסקים בהבדלי מין ומגדר (3)

- בכל הקורסים יש התייחסות להבדלים בין נשים לגברים. קורס במחלקה למגדר ושם זה היה מהיבט לא רפואי

- קורס בריאות האישה

-	מיילדות ורצפת אגן (2)	
-	פורומים מקצועיים	
-	פסיכולוגיה, פגיעות ספורט ואנטומיה	
-	קורס תקשורת עם מטופלים. גליה גרינברג	
-	אנתרופולוגיה רפואית	
-	קורסים מעשיים	
-	תואר שני במגדר	
		קדם רפואה
-	אנטומיה	
-	במדעי המעבדה הרפואית מתמקדים בתהליכים שדומים לשני המינים מלבד בקורס בפוריות שבו יש ממש	
-	הבחנה בין נשים לגברים (2)	
-	אפידמיולוגיה	
		רוקחות
-	לא היו כאלה. לא התייחסו בכלל (2)	
-	הוזכר קצרות ע"י פרופ' דוד סטפנסקי במסגרת קורס פארמה-קינטיקה בפרקים הרלוונטיים	
-	בתואר שני- פרופ' אלי לואיס בקורס שיטות מחקר	
-	דורון שגיא - היבטים התנהגותיים בבריאות ובחולי	
-	הרצאות של ג'ורדן פיתרסון	
		רפואה
-	לא היה קורס ספציפי, יותר אזכור אנגדוטלי בקורסים (8)	
-	דר איריס שוהם	
-	דר קלריס, סדנת think+ (3)	
-	שבוע מיניות (שבפועל היה 3 ימים) ובסבב אחר הרצאת להט"בים שהועברה ע"י מתמחה בפנימית שחבר	
-	בחברה לרפואת להט"ב או גוף דומה (6)	
-	הרצאה מצוינת של ד"ר תמר כוסף על פסיכיאטריה בהקשר של הריון ולידה (2)	
-	הרצאה אחת של ראש ארגון 'רפואה מודעת מין ומגדר' מאוניברסיטת תל אביב (4)	
-	ימים קליניים	
-	מאמץ- מניעת אלימות מינית בצעירים (ד"ר צור מאיר)	
-	קורס אתיקה	
-	סבב גניקולוגיה	
-	קורס אנמנזה	
-	קורס מאמ"ץ	
-	קורס מין ומיניות בשנה שישית	
-	רפואה לאוכלוסיות ייחודיות בלימודי המשך ברפואת משפחה באוניברסיטת תא	
-	רק בלימודי המשך כחלק מהתמחות ברפואת משפחה - ד"ר שלומית שדמון	
-	רק במהלך ההתמחות תחת פרופ' גלזרמן קבלתי צוהר לנושא	
-	רק כנסים ייעודיים הרבה אחרי הלימודים	
		אונ' בר אילן
		רפואה
-	סדנא על רפואת להט"ב	
-	שיחות עם אנשי קהילה על הצרכים השונים.	
-	שיעור על רפואה מגדרית ובשיעורים רבים מדגישים הבדלים בסימפטומים או בעובדה שהמחקרים בוצעו	
-	רק על אוכלוסייה של גברים וכו'.	
-	שיעור על מחלות כרוניות שקופות עם דגש על הרוב הנשי ועל הקשיים באבחון	
		אונ' חיפה
		בריאות הציבור
		פיזיותרפיה
-	תכנון והערכה של תכנית קידום הריאות, פרופ' אורנה בר-און	
-	לא דובר על מין או מגדר באף קורס (3)	
-	אבחון וטיפול במערכות שלד שריר עצב	
-	בריאות האישה (2)	
-	דר נירית גבע- כאב	
-	קורס תואר ראשון: שיקום רצפת אגן – נשים	
-	אבחון וטיפול, תואר ראשון: אפיוני מחלות ופתולוגיות כולל עפ"י מגדרים	
		קלינאות תקשורת
-	אושרת סלע וייס	
-	דר רוית ממרן, קורס לקויות למידה דובר על ההיבטים הקליניים של לקויות למידה אצל בנים ובנות	
-	קורסים וקבוצות בארגון פמיניסטי	
-	קורס בחירה "מבט חברתי לפסיכולוגיה על קשת הנטייה המינית" - עזר להעמיק את הידע בעיקר לגבי	
-	קהילת הלהט"ב ולגבי מגדר והתייחס גם ליחס הרצוי של אנשי טיפול כלפי אוכלוסיות שונות	
		רפוי בעיסוק

אין (2) -

אונ' תל אביב

בריאות הנפש (לרבות פסיכולוגיה, פסיכיאטריה, עבודה סוציאלית)

- פרופ' יעל בנימיני
- ד"ר קרני גינזבורג
- קורסים במיומנויות טיפול בנשים, היבטים פמיניסטיים בהתערבות בעבודה סוציאלית, עבודה קבוצתית עם נשים, בריאות נשים.

בריאות הציבור

- ההתייחסויות בהיבטים הסטטיסטיים בלבד של אפידמיולוגיה
- קורס במסגרת קורסי בחירה לתואר שני בחוג למגדר בהנחיית פרופסור דפנה יואל

ניהול מערכות בריאות

- לא היו

סיעוד

- אפידמיולוגיה וסוציולוגיה
- אנטומיה

פיזיותרפיה

- אין (3)
- בריאות האישה
- הרצאה במסגרת סמינר חוגי על מגדר ומחקר

קלינאות תקשורת

- ההבדלים במין נלמדו רק כשהיו קשורים לשכיחות של מחלות או קשיים התפתחותיים, כגון תסמונות בתאחיזת מין, אוטיזם וכד'

ריפוי בעיסוק

- לא היו כאלה בתואר הראשון או השני (3)
- בקורס ארגונומיה של פרופסור נאוה רצון חלק משיעור שדובר על ההבדלים בהתאמות ארגונומיות בין גברים ונשים
- בריפוי בעיסוק עוסקים בהתאמה תרבותית אישית וכד'
- ד"ר מיכל אברך בר בקורס "עיסוקים נשים אימהות ומה שביניהם" (3)
- ד"ר סוניה פאו מהחוג לגרונטולוגיה באוניברסיטת חיפה
- הרבה למידה בהכשרות דרך מדריכות וקולגות במקומות הכשרה
- מבוא לסוציולוגיה של הרפואה

רפואה

- אין (6)
- ארגון חוש"ן
- בקורס בקרדיולוגיה הושם דגש במספר הרצאות על ההבדלים בין המינים (2)
- דר' אביטל פורטר הייתה בין היחידות שהקדישה את כל ההרצאה שלה כמעט לתשומת לב לקרדיולוגיה הנשית, וכן בסבב קרדיולוגיה, הדגישה ולימדה על השוני במצבים קרדיולוגיים בין נשים לגברים (9)
- קורס מגדר בתואר בבריאות הציבור
- חינוך רפואי ותקשורת
- כמעט כל מרצה שפגשתי תרם מאוד להבנת הנושא ולרוב הוא נלמד באופן מעמיק ביותר
- לימודי המשך בתל אביב במהלך ההתמחות ברפואת משפחה- קורס ברפואת מין ומגדר. רופאות מרצות: שלומית שדמון, ליאור שחר, רונית אלעד, טלי פורטר, אנה פדואה ועוד
- גריאטריה
- רפואה מודעת מין ומגדר - לימודי המשך ברפואת משפחה (2)

הטכניון

רפואה

- לא היו תכנים אקדמיים רשמיים שחשפו אותי לנושא וכל הידע שלי נרכש באופן עצמאי. הצטרפתי לחברה הישראלית לרפואה מודעת מין ומגדר ומשם התוודעתי יותר לנושא. בנוסף קוראת את התכנים של "לבריאותה גינקולוגיות
- ד"ר שלומית שדמון סייג
- לימודי רפואת נשים
- קורס חשיפה לרפואה במסגרת הלימודים הקליניים של לימודי הרפואה בטכניון

האונ' העברית

בריאות הציבור

- אין
- אנטומיה שונה, גניקולוגיה

סוציולוגיה

- סוציולוגיה, שם נושא המגדר זוכה להדגשה רבה מזה שנים, ברבים מאד מהקורסים

	סיעוד
לא היה כזה בתואר ראשון.	-
	ריפוי בעיסוק
אין (2)	-
בלימודי הדוקטורט- בריאות הציבור	-
בתואר שני בתל אביב יש קורס נשים	-
דר ענת גולוס	-
כל קורסי בסיס בריפוי בעיסוק, קורס משפחה	-
מלגת מעגלי נשים	-
סדנת מיניות	-
	רפואה
לא היו כלל (4)	-
קורס על בריאות מינית סדנא בהנחיית ד"ר מיכל לוריא. מספר הרצאות במסגרת הקורס הזה או רפואה וחברה, שבהן פגשנו אוכלוסיית להט"ב, ומתוך השיח על רפואת להט"ב עלו גם הנושאים של הבדלי מין ומגדר במידה מסוימת.	-
קורס אחד של מיניות ברפואה שנגע יותר בקהילת להט"ב ופחות בהבדל מגדרי	-
קורס ברפואת גיל מעבר לנשים דרך אונ' ת"א.	-
קורס מיניות	-
רפואה ומגדר	-
	רפואת שיניים
לא היו כאלה במסגרת הלימודים האקדמיים (מחוץ לאקדמיה - ד"ר ליאור ברוך ומיזם 'לבריאותה' שלה)	-
	תזונה
אנדוקרינולוגיה	-
אפידמיולוגיה	-
פסיכולוגיה התפתחותית	-
	בן גוריון ותל אביב
	רפואה
קריאה עצמאית, הרצאות מחוץ ללימודים	-
	אוניברסיטת אריאל
	פיזיותרפיה
אנטומיה, פיזיולוגיה, פסיכולוגיה	-
בריאות האישה	-
נועה בן עמי	-
	בית הספר האקדמי לסיעוד ע"ש זיוה טל, תל השומר
	סיעוד
היה קורס בחירה אחד - נשים בראי הקולנוע, בשנה הרביעית עם ד"ר רוני הלפרין שבו הייתה מעט התייחסות לנושא.	-
הרצאה עם אחות בריאות הציבור לגבי נושא של חינוך למיניות בריאה בקרב תיכונים	-
	בית הספר לסיעוד קפלן
	סיעוד
עמית קולא	-
	מכללת עמק יזרעאל
	סיעוד
אורולוגיה וסיעוד האישה	-
אנטומיה	-
פיזיולוגיה	-
פסיכולוגיה ופסיכולוגיה התפתחותית	-
אנתרופולוגיה סוציולוגיה, מיומנויות תקשורת (2)	-
בריאות בקהילה	-
מספר מרצים בקורסים שונים התייחסו להיתכנות של סימפטומים שונים בין המגדרים לאותה מחלה. בנוסף הודגש כי בפעולות כמו הכנסת קטטר שתן מומלץ שמטפל מאותו מגדר המטופל יבצע את הפעולה	-
סיעוד האישה (2)	-
קורס מגדר ומיניות- טרנסג'נדרים	-
קורס סוציולוגיה אבל במידה מועטה,	-
	המרכז האקדמי לב
	סיעוד
לימודי בריאות הציבור לתואר שני הנושא עלה בהיבטי בריאות שונים ומגוונים	-
	בית הספר האקדמי לסיעוד ע"ש פט מתיוס, ביה"ח הלל יפה, חדרה
	ניהול מערכות בריאות
ד"ר ריגר חן-מגדר וחברה	-
המשאב האנושי	-

האקדמית תל-אביב יפו

בריאות הנפש (לרבות פסיכולוגיה, פסיכיאטריה, עבודה סוציאלית)

- לא היה
- בריאות האישה (אביטל גרשפלד ליטוין)
- אבחון והערכה (נר סונברג)
- פסיכופתולוגיה (שרון זיו היימן)
- ד"ר עופר מאורר ונטע עופר

הקריה האקדמית אונ

טיפול באומנויות (כאמנות פלסטית, מחול, דרמה, צילום, ביבליותרפיה)

- תארים ראשון ושני במגדר, שנלמדו במקביל ללימודי הטיפול

קלינאות תקשורת

- קורסים בנושא אודיאולוגיה בעיקר בגילים מבוגרים

מכללת 'שלם' בירושלים

רפלקסולוגיה בכיר, צמחי מרפא ותזונה

- המרצה בקורס של צמחי מרפא

מכללת צפת

פיזיותרפיה

- אנטומיה
- תרגילים רפואיים
- שיקום נירולוגי
- בריאות האישה
- פסיכולוגיה שיקומית

שערי מדע ומשפט

ניהול מערכות בריאות

- אין כאלה (3)
- ד"ר חן ריגר (2)
- ד"ר שמואל רוזנמן
- מבוא לסוציולוגיה

האוניברסיטה הפתוחה

בריאות הנפש (לרבות פסיכולוגיה, פסיכיאטריה, עבודה סוציאלית)

- קורסים במרכז סיוע לנפגעות ונפגעים בו אני מתנדבת

7.5 נספח ה': הערות והצעות נוספות

אונ' בן גוריון

מדעי הבריאות

- "לבנות קורס בנושא"

מעבדה רפואית, אימונולוגיה

- "בתור אישה, אני לעיתים מרגישה כי גם כאשר ישנה התייחסות במחקרים למגדר, הגדרת האישה הינה בפשטות כלי לאחסון עוברים ופיתוחם. יחד עם זאת, רק בשנתי האחרונה ללימודי התואר הראשון נחשפתי לשינויים רבים ואחרים בין נשים לגברים, שאינם קשורים באופן ישיר להיריון או לצורך להיכנס להיריון. אני חושבת שמעמד האישה במובן הרפואי, צריך לעבור תהליך ערוך ורווי במחקר, בשל מחסור מאוד נרחב בידע על התהליכים הביולוגיים בנשים. כמו כן, יש לציין כי מצב זה נוצר כתוצאה של עשרות שנות מחקר ממוקדות גברים, בהן הייתה גישה גורפת לכך שנשים הם "כמו גברים קטנים יותר", אשר הינה גישה שגויה לחלוטין, כפי שמחקרים חושפים בשנים באחרונות.

על כן לדעתי, התייחסות למגדר הנשי אינו צריך להתמקד רק בנשיאת עובר אלא גם באישה עצמה ללא קשר ישיר להיריון"

ניהול מערכות בריאות

- "בכל פקולטה למקצועות הבריאות חשוב שיהיו קורסים לרפואה מודעת מין ומגדר, כולל תיאוריות

פמיניסטיות ותיאוריות להט"ביות שקשורות לבריאות"

- "לבחור בקפידה תחומים מובילים ומשמעותיים בהם אפשר לקדם שינוי בתחום המגדרי ושהאימפקט יהיה

דרמטי ולא להתפרש על הכל שכן אז הדבר מעורר התנגדות וקשה לסמן תוצאות רצויות. לייצר חוויות

הצלחה ותוצאות קטנות ולהתקדם"

סיעוד

- "הטמעת הנושא בכל תחומי הלימוד בתואר ראשון בסיעוד בקורסי תקשורת, קהילה ובריאות הציבור,

לכללת בריאות. בנוסף לקורס ממוקד וייחודי בנושא"

פיזיותרפיה

- "אני קצת חלוקה עם עצמי בנושא. מצד אחד זה חשוב שתהיה רפואה מותאמת מגדר, מצד שני אני כאשה

לא רוצה להיות מתויגת רק כאשה אלא כבנאדם. הרבה פעמים אני מרגישה שמתייחסים אלי רק כפן

הגניקולוגי בעוד שבגוף האשה יש עוד הרבה מערכות אחרות ולא כולן מושפעות הורמונים או מחזוריות

חודשית. לכן לפעמים העודף מגדריות הזו היא בעוכרינו כנשים. לרדת קצת מזה. לפעמים התייחסות מגדרית מדי גם מזיקה"

קדם רפואה

- "אני חושבת שבמקצוע שלי אין כל כך הבדל באבחנה בין נשים וגברים, אך זה יותר רלוונטי עבור המקצועות שבהם יש ממשק ישיר עם האנשים ואני מאמינה שצריכה להיות רגישות מסוימת לכל אוכלוסייה ולתת את הידע המקצועי בהתאם"
- "אני שנה א' לתואר ראשון מאמינה שניגע יותר בכל הסעיפים בהמשך התואר"
- "בהצגת מקרים קליניים כדאי להציג גם מקרים קליניים הכוללים תסמינים אצל נשים (למשל התקף לב שיכול להיות מלווה בתסמינים שונים אצל נשים מאשר אצל גברים)"

רוקחות

- "ההתעסקות המוגזמת בכל נושא המין והמגדר יצאה מזמן מהפרופורציה וגורמת לנזקים גם בטיפול הרפואי על ידי יצירת הטעיות ומערפלים שאינם רלוונטיים ואף יצירת התעסקות שגורעת מהעיסוק במקצוע ובמטופל"
- "לא צריך ללמוד את השטויות הללו. זו המצאה פוסטמודרנית שלא משקפת את המציאות ומנסה להנדס תודעה. מספיק כבר עם הניסויים בבני אדם"
- "במסגרת תואר ראשון לדעתי חשוב כי יהיה קורס המציג את ההבדלים בין האוכלוסיות השונות. גישות טיפול שונות ותכשירים תרופתיים שונים. גם במקרים של שינוי מין (אשר לא נידון כלל)
- במסגרת התואר השני- אין מה להוסיף. הקורס מאוד טוב ומעביר את הנקודה לשמה נועד"
- "סמינר בנושא יכול להיות יעיל"

רפואה

- "אשמח ללמוד עוד על קבוצות שונות באוכלוסייה ולקבל כלים לתת טיפול יותר מותאם"
- "בפקולטה בבן גוריון יש הרבה התייחסות דווקא למוצא אתני, עם זאת, מעט מאוד דגש דווקא על מגדר"
- "קורס תקשורת בשנה א של לימודי הרפואה בבן גוריון שמים דגש משמעותי על המצב הסוציו אקונומי והמשפחתי של המטופל. ת והשפעתו על בחירת הטיפול המתאים. כבר בשלב זה ניתן להוסיף גם התייחסות למין ולמגדר, וגם לזהות מינית שאינה הטרנסג'נדרית"
- נושא חשוב מאוד!!!
- נושא סופר חשוב, אם הייתה קיימת בו התמחות הייתי רוצה להתמחות בה.
- "הלואי והנושא יכנס רוחבית לכל אספקט בלימודי רפואה, כמו שילדים הם לא מבוגרים קטנים כך נשים הן לא גבר בנקבה"
- "תוכנית הלימודים כלל לא מותאמת לתמורות שחלו בנושאי מודעות למין ומגדר. יש אמירות נגדיות הפוכות. לעתים כשאנחנו מעלות את נושאים אלו אנחנו נתקלות בבזז או זלזול"

אונ' בר אילן רפואה

- "פחות רלוונטי ברפואת ילדים"

אונ' חיפה פיזיותרפיה

- "מכיוון שנשים הן לפחות חצי מהאוכלוסייה, יש מקום בכלל במחקר לשלב באופן יזום נשים כנסייניות על מנת שיהיה יותר מידע רלוונטי שעל פיו ניתן להחליט בצורה מושכלת"

קלינאות תקשורת

- "חשוב לתת יותר ידע במהלך הלימודים בנוגע לסוגיות מגדריות. לימוד עצמאי בתחום הוסיף לי רבות כמטפלת"

ריפוי בעיסוק

- "באופן קבוע בתואר מתייחסים לטרנסג'נדריות כ"הפרעה בזהות המינית"/"טרנסג'נדריות"/"הגדרות לא עדכניות אחרות"

אונ' תל אביב ביואינפורמטיקה

- "חשוב לשים את הדגש המגדרי גם לתלמידי התארים למחקרים רפואיים - מדעי הרפואה, ביואינפורמטיקה, מדעי המוח, מדעי הקוגניציה"
- **בריאות הנפש (לרבות פסיכולוגיה, פסיכיאטריה, עבודה סוציאלית)**
- "בעבודה סוציאלית דווקא מוטמעים הרבה היבטי מגדר, באונ' תל אביב לפחות. נוטה להאמין שבחוגים אחרים פחות באופן משמעותי. במהלך לימודי תואר ראשון בפסיכולוגיה באונ' חיפה לא הייתה שום התייחסות להיבטים מגדריים בטיפול והתערבות (או באופן תיאורטי)"
- "הקורסים שלקחתי הם קורסי בחירה ולא כל הסטודנטים לומדים אותם. אני התעניינתי בתחום ולכן בחרתי בהם"

ניהול מערכות בריאות

- "הגישה מקנה לענייני מגדר משקל אופנתי בעיסוק האקדמי - היא פסולה בעיני מכל וכל. אדם הוא אדם הוא אדם ולא משנה מינו, נטיותיו המיניות וכו'. הוא/היא צריכים להימדד רק על פי כישורים ויכולות. העיסוק האקדמי העודף בענייני מגדר, ובכלל זה הפיברוק המחונטרש והפסאודו-מדעי (וסליחה על החריגות מניסוח אקדמי תיקני) הוא מופרך, מביא לזילות של האקדמיה, מערב מין בשאינו מינו - תרתי משמע - וגורם לי לבוז למוסדות שעושים מכך דגל, ובעיקר קרדום לחפור בו

יש להתמקד באקדמיה אמיתית ולא בניפוח רוחות והעלאתן לרמה של משהו הראוי למשהו מעל ללעג עמוק"

פיזיותרפיה

- "לכלול את זה בכל הקורסים ולא כקורס נפרד"
- "ללמוד על מחקרים בנושא מגדרי ועל החשיבות בהתייחסות שונה. ללמוד על בעיות רפואיות שמתבטאות אחרת בין מגדרים שונים. ללמוד קצת על פמיניזם / מגדרים שונים כמו כל המשתייכים לאקולוגיה ה- להט"בים"

ריפוי בעיסוק

- "בחוץ לריפוי בעיסוק באוניברסיטת ת"א, כבר עכשיו מתקיים מחקר במסגרת תזה, הבדוק קשר בין עמדות וידע כלפי מיניות ומידת המסוגלות לשלב נושא זה בעבודה בריפוי בעיסוק. נראה לי שמחקר מסוג זה יכול להוסיף גם למחקר שלכם ולכן אולי שווה לשקול מעקב גם אחרי פרסום תוצאותיו לכשיהיו"
- "בחוץ לריפוי בעיסוק נציגות הסטודנטיות שסיימו כעת העלו את זה מול הסגל. מאוד עצוב שאין ייצוג לנושא המגדרי, ניתן לצפות לכך ולו בשל השכר והיחס למקצוע בישראל שייתכן ומושפעים מהיותו מקצוע נשי ("זו שליחות"/ "תמצאו בעל שיפרנס" - דבר שנאמר במהלך הלימודים, חוסר ביטחון מקצועי וקשיים בבקשת תגמול הולם וכולי)".
- "השאלון לא הבחין בין הלימודים וההכשרה בתואר הראשון לעומת התואר השני. החשיבות היא להטמיע את המודעות והידע בנושא מגדר ומין כבר בתואר הראשון, שם לא קיבלתי כמעט אף ידע וכלי בנושא, לעומת התואר השני שכלל קורס שלם כבחירה, לכן לדעתי השאלון על רכישת הידע צריך להתמקד בעיקר בלימודים בתואר הראשון"
- "עיקר הקושי ביחס אלינו כמקצוע נשי יוחס הסביבה אלינו יש במהות הריפוי בעיסוק הרבה התאמה פר אדם או אישה ורב תרבותיות אבל היחס אלינו מאוד מקטין ומאוד מקבע כמקצוע נשי עם כל ההשלכות. גם היחס של מרצות בתואר מאוד מיצב את התחום כנשי (נגיד אמירות שזו הכנסה שניה ולא עיקרית)".
- "תופס גם לאוניברסיטת חיפה, מסתייגת: לפחות נכון לפני 12 שנים"

רפואה

- "חשוב להכניס את הנושא לתוכנית הלימודים בלימודי רפואה"
- "חשוב להתייחס להיבטים הללו לא רק במובן הביולוגי ולא רק בקורס אחד אלא לכל אורך ההכשרה. זה קריטי!!"
- "חשיפה יחידה במהלך לימודי רפואה- הרצאת סטודנטים במשך 5 דק על סוגיית מרפאות לקהילת הלהט"ב והימנעותם מהגעה למרפאות בקהילה"
- "כחלק מהסקר הייתי ממליץ לבצע סקירה של סילבוסים - במוסדות אקדמיים, ובמוסדות אחרים המכשירים מטפלים.ות"
- "לשלב את זה מהתחלה - בלימודי היסטולוגיה/אנטומיה/פיזיולוגיה/פרמקולוגיה: ללמוד על מערכת השד לדוגמה (שאצלנו למשל התמססה בכל אחד מהקורסים הללו), על מע' המין החיצונית של האישה (באנטומיה נלמד רק!! מתוך השוואה לפין, וגם לא בצורה מדויקת או מפורטת כמו הפין), על אורגזמה נשית (אורגזמה גברית למשל קיבלה במה במשך חלק נכבד משיעור ספציפי בפרמקולוגיה)"
- "מאוד תלוי בתחום עיסוק של המרצה"
- "ניתן להניח שמצופה ללמוד על כך עצמאית בתחום בו בוחרים לעסוק"

האוניברסיטה הפתוחה

פסיכולוגיה, ג'נוסייד, וספורט

- "הצעתי היא שבכל מוסד לימודים ילמדו קורסים בהיבטים של מין ומגדר כמו כן כמובן בפקולטות לרפואה ומחקר. חשוב מאוד ואולי יכול לתרום ליחס אחר לנשים ואנשים עם מחלות שקופות"
- **בריאות הנפש (לרבות פסיכולוגיה, פסיכיאטריה, עבודה סוציאלית)**
- "עשיתי קורסים במרכז סיוע לנפגעות ונפגעים בו אני מתנדבת וזה מה שנתן לי את ההכשרה הרלבנטית ביותר. עולם הרפואה עושה בלבול עוול נוראי לנפגעות, ומתייג כל אישה שבאה עם כאב בטן מיידית במעי רגיז, אם הייתה לה איזו תלונה בעבר בנושא. זה מאוד בעייתי ויותר חוסר אמון גדול מאוד בין הנפגעות לבין הרופאים, כאשר הרופאים מדביקים תווית פסיכוסומטית על הנפגע זה מזיק מאוד. לדעתי רופאים עושים נזק נוראי כאשר הם מתיימרים לתייג כל בעיה פיזית כאילו היא קשורה לאותה טראומה בעבר, ובכך הם למעשה מקרבנים את אותן נשים לנצח. באופן אישי לא הייתי ממליצה לאף אישה להתלונן או לגלות שנפגעה אי פעם לשירות הבריאות הציבורי. הדבר יכול לגרום לה לאסון בריאותי בהמשך החיים. ואנו רואים כעדות לכך את הזלזול והזילות בחיי אדם בתחום בריאות הנפש. אנשים המתווגים כחלק מנפגעי בריאות הנפש נמצאים בסכנה לתמותה והפקרה גדולה יותר בעשרות ואף מאות אחוזים. דבר עם עמותת מגן אנוש ותגלו את הנתונים האמיתיים. המצב מדאיג מאוד. רופאים בישראל לצערנו לא מפקחים זו מערכת ללא רגולציה, והרופאים הם שנותנים את הפידבק לעצמם. מאז שהשר ליצמן חתם על האסון של ה"רפורמה בבריאות" נפתחו ונחשפו הנתונים על נפגעות ונפגעים לכלל ציבור הרופאים. דבר שמהווה אסון והפרת זכויות אדם בוטה לדעתי"

אוניברסיטת אריאל

פיזיותרפיה

- "בהכשרה מתייחסים להבדלי שכיחות בפתולוגיות מסוימות, בטיפול ספציפי בנשים בפיזיותרפיה (רצפת אגן) יש הכשרה נפרדת מהתואר. אני לא בטוחה שהשאלון מכסה באופן יסודי מצבי טיפול בלהט"ב (טיפול שאינו קשור לבעיות מתחום המיניות)".

בן גוריון ותל אביב
רפואה

"אשמח לעבוד איתכן בשיתוף פעולה בנושא. פועלת לקידום הנושא בפקולטה"

האונ' העברית
סיעוד

"היום בתוכנית לימודי הסיעוד בחוג לסיעוד בהדסה הנושא מקבל הרבה יותר מקום"

ריפוי בעיסוק

"בריפוי בעיסוק הנושא מדובר אך אינו מודגש מספיק בתוכנית הלימודים. יש מקום להגבירו. כמו כן, ממליצה לעשות תוכניות לימודים שמערבות כמה מקצועות בריאות וכן משלבות סטודנטים וסטודנטיות מכמה חוגי לימוד לשיחה מעמיקה ורחבה יותר והתחלה של ביסוס כבוד בין אנשי הצוות בעתיד"
"יותר דגש על השפעה על מטפלות לעומת מטפלים ודרכי התמודדות בשבילנו"
"יש לאסוף מידע על התארים השונים, אי אפשר להתייחס לכולם כמכלול"
"שינוי מורגש לפחות בחמש השנים האחרונות במסגרות לימוד שונות המשלבות כבר את הנושא"

רפואה

"אני מלמדת בעצמי כבר שנים קורס מגדר ומיניות, בריאות האישה"
"צריך ללמוד יותר כלים בסקולוגיה ולא להכניס אג'נדות לעולם הטיפולי"
"סיימתי את הלימודים ב-2015 ונכון לאותה שנה לא היה בכלל קורס של רפואת מגדר רק אזכורים ספורדיים פה ושם"

תזונה

"חשוב ביותר לקדם את נושא ההבחנה קשורת-מין מבחינה הפיסיולוגית-תפקודית- ביוכימית כמנחה לטיפול והתייחסות"

הטכניון
רפואה

"אם אתה פתוחה למטופלת, הקורסים תורמים מעט, ועם אתה מתנגדת / סגורה הקורסים לא תורמים ואף מעצבנים"
"מפגשים ספורדיים עם הנושא תורמים חשיפה ודי בכך"
"חינוך להבדלי המגדר בבית ספר לרפואה, במהלך ההתמחות וכו"
"שילוב התייחסויות לאוכלוסיות שונות בתוכנית הלימודים הבסיסית (למשל כשמלמדים על טיפול בהפרעות שינה להתייחס להבדלים בין המגדרים), קריאה ביקורתית של מאמרים ומחקרים בהקשר למין ומגדר (לשים לב אילו אוכלוסיות נבדקו ואילו הודרו, לחשוף איפה קיימים פערים במחקר היום בהקשר לנשים, להט"בים, וכד'), וגם לקיים שיעורים ייעודיים בנושא"
"שילוב לימודי מין ומגדר לכל מקצועות הבריאות מהשנה הראשונה באקדמיה"

המרכז האקדמי לב
סיעוד

"כאחות במקצועי, גופי הידע המקצועיים מתעדכנים תדיר. הידע הנלמד בקורסים משקף לרוב את הידע הקיים במחקר ובספרות המקצועית. בשיעורי פרמקולוגיה יש הרבה פחות מידע על השפעות ובריאות תרופות על נשים למשל ולכן לומדים על כך פחות."

הקריה האקדמית אונו
ריפוי בעיסוק

"לדעתי האישית גם אם הנושא מדובר בלימודים "אלו רק מילים" וההבדלים לא באמת מובנים עד שלא חווים אותם בשטח ומבינים באמת איך זה משפיע על הטיפול. ככה שלדעתי כדאי להעלות את המודעות לכך אבל זה לא בהכרח יעזור"

מכללת 'שלם' בירושלים
רפלקסולוגיה בכיר, צמחי מרפא ותזונה

"כדאי ליצור קשר עם האיגודים המקצועיים בתחומי הרפואה המשלימה (כמו הלשכה למקצועות בריאות משלימים, איגוד הרפלקסולוגים, מטפלי גוף, מעסים וכד') אולי גם לקבל את רשימת המכללות שיש פיקוח על תוכנית הלימודים שלהן, עקב בעיות רפואיות שלי, ואולי היה שווה להעביר שאלון כזה גם בקרב מטפלות/ים ברפואה משלימה"

מכללת עמק יזרעאל
סיעוד

"אפילו קורסי הדרכה מינית, היגינה נשית וכדומה יעזרו לי לתדרך מטופלים שמגיעים ללא ידע בנושא או הבנה על מין מוגן או נערות מפוחדות במידה וישאלו אותי או יפתחו לפני- יהיו אחיות שיתנו תשובות מעורפלות ואני רוצה לעזור למטופלים שלי."
"חייבים להוסיף קורסי מגדר וחשיפה של אוכלוסיית הסטודנטים לנושאים כמו הקהילה הלהט"בית ובעיקר טרנסג'נדרים. יש אנשים בתואר שאפילו לא יודעים שזה קיים."
"למדתי הרבה מחברה שמעבירה סדנאות בנושא (עו"ס ניצן ברנשטיין) ולמדתי ממנה המון!
נושא חשוב ומעניין. אצלנו בלימודים הנושא היה בקורס בחירה ובעיניי הוא צריך להיות קורס חובה לכולם- הוא פותח חשיבה ונותן כלים להתמודד מול מטופלים בהתאם למין שלהם. (אני חושבת שנושא הטרנסג'נדרים מאוד מתקשר לכך ואינו מדובר ומלומד מספיק לעומק)".